

Caiete Silvane

Revistă de cultură

Sub egida Uniunii Scriitorilor din România

92

Zalăul în istorie

Festivalul Roman Zalau Porolissum

21 – 23 septembrie 2012

Ediția a VIII-a

Eveniment organizat de Primăria Municipiului Zalau
prin proiectul

“ Promovarea Festivalului Roman Zalau Porolissum
– instrument de promovare a siturilor arheologice din
Municipiul Zalau”

Vineri, 21 septembrie,
pe scena de lângă Primăria Municipiului Zalău

- 14.00: Masă rotundă "Modalități de promovare ale Castrului Roman Porolissum" (la sediul Casei Municipale de Cultură Zalău)
- 17.00: Deschiderea Festivalului Roman Zalău Porolissum cu Trupa de teatru EOS, formația "Menestrelii" și Nimfele Dacice
- 18.30: Parada Festivalului

Sâmbătă, 22 septembrie,
în Grădina Colegiului Național Silvania

- 10.00: Ritual de nuntă romană cu Nimfele Dacice din Zalău
- 10.20: Demonstrație de luptă cu Savaria Legio VX Appolinaris din Szombathely (Ungaria)
- 11.20: Prezentarea școlii de gladiatori cu Virtus Antiqua din Cluj Napoca
- 12.20: Teatru antic
- 13.15: Demonstrație de luptă cu Cohors III Campestris Civium Romanorum Milliaris și Lupii Daciei de la Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău
- 14.45: Dansuri cu formațiile de copii Natae Severianae și Sanctimonia Nemesis
- 15.00: Demonstrație de luptă cu Terra Dacica Aeterna din Cluj Napoca
- 16.00: Demonstrație cu luptători, dansatoare și mimi cu Gruppo Storico Romano din Roma (Italia)
- 17.00: Dansuri cu Nimfele Dacice din Zalău
- 17.30: Spectacol al Asociației Cascadorilor din Transilvania

Duminică 23 septembrie,
în Grădina Colegiului Național Silvania

Între orele 10.00 – 12.00: Program de vizitare a taberelor

Duminică 23 septembrie,
la Complexul Arheologic de la Porolissum

Între orele 14.00 - 17.00: Competiții sportive și demonstrații de lupte

Pe parcursul celor trei zile de festival veți putea vizita atelierile lui Lucretius Aquila (Muzeul Județean de Istorie Alba Iulia), veți putea degusta produse specifice perioadei române și veți vedea meșteșuguri tradiționale.

www.festivalulroman.ro

Promovarea Festivalului Roman Zalau Porolissum Instrument de promovare a siturilor arheologice locale din Municipiul Zalău
Municipiul Zalău, Piața Lucei Mare, nr. 3, cod 45016 Zalău, tel. 0260 610550, fax. 0260 661869
Septembrie 2012

Regio

PROGRAMUL OPERATIONAL REGIONAL

Inițiativă locală. Dezvoltare regională.

www.inforegio.ro

Investim în viitorul tău! Proiect selectat în cadrul Programului Operațional Regional și co-finanțat de Uniunea Europeană prin Fondul European pentru Dezvoltare Regională.

Caiete Silvane

Revistă de cultură

ISSN 1454-3028

on-line: ISSN 2247-7365

Adresa redacției: Zalău, Strada Unirii, nr. 7, Sălaj,
România; Tel./fax 0260/612870;

e-mail: caietesilvane@yahoo.com; www.caietesilvane.ro

Revistă de cultură editată de Centrul de Cultură și Artă
al Județului Sălaj, sub egida Uniunii Scriitorilor din
România, a Consiliului Județean Sălaj,
a Consiliului Local și Primăriei Municipiului Zalău
Serie nouă, Anul VIII, Nr. 9 (92), septembrie 2012.
Apare până în data de 20 a fiecărei luni. Preț: 4 lei

Sumar

- Radu Căpîlășiu**, Provocarea Festivalului Roman Zalău - Porolissum! p. 1
- Alexandru V. Matei**, Poarta Meseșană, trupe și fortificații romane la Porolissum pp. 2-8
- Dumitru Gheorghe Tamba**, Reconstituiri grafice de clădiri locuință din vicusul militar al castrului de pe dealul Pomet de la Porolissum pp. 9-19
- Elena Musca**, Meșteșugurile din Zalău – istorie, organizare, devenire pp. 20-27
- Marin Pop**, Aspecte privind activitatea culturală în Zalăul interbelic pp. 28-33
- Leontin Ghergariu** despre orașul Zalău în primii ani de după Marea Unire pp. 34-38
- Marin Pop**, Orașul Zalău între anii 1945-1947. Cucerirea puterii politice de către comuniști pp. 39-43
- Paroh Pr. Ioan Ghiurco**, Complexul cultural spiritual „Sfânta Vinere” pp. 44-47
- Györfi-Deák György**, 8 Momente zălăuane (Techergheli sălăjene 8) pp. 47-48

Provocarea Festivalului Roman Zalău - Porolissum!

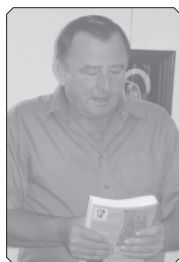
Bine v-am regăsit la evenimentul Primăriei Municipiului Zalău, a VIII-a ediție a Festivalului Roman Zalău – Porolissum! Ducem și în acest an tradiția mai departe astfel că venim în fața publicului cu un program variat, elaborat de echipa de proiect a festivalului, care timp de două ediții va beneficia de finanțare europeană. Avem această posibilitate ca urmare a declarării câștigător și a implementării proiectului „Festivalul Roman Zalău Porolissum – instrument de promovare a siturilor arheologice locale”.

Înainte de fiecare ediție ne stabilim un element principal, care, alături de celelalte componente ale programului, să contribuie la spectacolul dorit. În acest an avem o provocare, ea este pentru public, asta pentru că noi, organizatorii, am experimentat, și am continuat să o facem, încă din 2005 când am avut prima ediție a festivalului. Provocarea principală este aceea de a implica un număr cât mai mare de participanți în activitățile propuse; un simplu veșmânt roman sau dac poate transforma orice spectator pasiv într-un actor și locuitor al antichității.

Indiferent de opțiunea voastră, de dac sau roman - timp de trei zile, de proaspăt căsătoriți ai imperiului sau degustători de mâncăruri tradiționale, prezența alături de noi ne bucură și o așteptăm. Ave, vouă!

**ing. Radu CĂPÎLNAȘIU,
Primarul Municipiului Zalău**

Poarta Meseșană, trupe și fortificații romane la Porolissum*

Alexandru V. MATEI

Rezumat: Cunoscută sub această denumire, „Poarta Meseșană” reprezintă în fapt trecătoarea formată în Munții Meseșului de Valea Ortelecului. Formată ca o trecătoare de vale, ușor accesibilă pentru circulația de mărfuri și bineînțeles pentru cea a oamenilor, trecătoarea face practic legătura între zona de vest, Depresiunea Șimleului, Câmpia de Vest și mai larg Câmpia Pannoniei, respectiv centrul Europei, cu zona de est reprezentată de Podișul Someșan, spre Văile Someșului și Târnavelor, respectiv Transilvania.

Organizarea atât de complexă a apărării acestei trecători, cunoscută sub denumirea de Poarta Meseșană, precum și linia foarte deasă de turnuri, cu zone blocate de burgus-uri sau clausrae, cu linia de castre din spate, chiar dacă zona este apărată și natural de masivul Munților Meseș, arată prezența aici, în afara frontierei, a unei forțe formată din triburile dacilor liberi, în alianță cu alte seminții care ar putea să creeze probleme apărării acestei zone.

Pe această linie cu lungimea de cca 45 km sunt amplasate castrele de la: Bologa, Buciumi, Românași, Romita, Porolissum (Pomet și Citera) și Tihău, în total 7 castre. Pe linia frontierei formată de râul Someș, mult mai accesibilă decât Muntele Meseș, pe o lungime de 60 km între Tihău și Căsei, se află doar două castre. Nu este mai puțin adevărat că în fața Munților Meseș, spre vest, se afla zona deosebit de intens locuită de daci¹ înainte de anul 106 d.H. iar organizarea frontierei în primii ani a ținut cont, credem, de această realitate demografică.

Cunoscută sub această denumire, „Poarta Meseșană” reprezintă în fapt trecătoarea formată în Munții Meseșului de Valea Ortelecului. Formată ca o trecătoare de vale, ușor accesibil, pentru circulația de mărfuri și bineînțeles pentru cea a oamenilor, trecătoarea face practic legătura între zona de vest, Depresiunea Șimleului, Câmpia de Vest și mai larg Câmpia Pannoniei, respectiv centrul Europei, cu zona de est reprezentată de Podișul Someșan, spre Văile Someșului și Târnavelor, respectiv Transilvania. Masivul muntos cunoscut sub numele de Munții Meseșului, ramura finală a Carpaților Occidentali (Munții Apuseni), formează o barieră naturală² care blochează practic orice acces dintr-o parte în alta a sa. Muntele Meseș are orientarea nord-est - sud-vest, făcând corp comun spre sud cu masivul Munților Vlădeasa și corpul central al Munților

Apuseni. În această zonă de nord - vest a țării, Munții Meseșului³ formează, ca de altfel Munții Apuseni, limita geografico-istorică a entității cunoscute sub denumirea de Transilvania, regiune înconjurată practic de Munții Carpați în toate punctele cardinale. Intrările și ieșirile din această entitate geografică și istorică o reprezintă trecătorile efectuate în munți de văile apelor, care formează trecători de vale ușor accesibile.

În această parte de vest, nord-vest a Transilvaniei principalele trecători⁴ de vale sunt reprezentate la sudul masivului Munților Apuseni de larga vale a Mureșului, iar înspre capătul Munților Apuseni, deci la capătul nordic al lor, apare scurta și ușor accesibilă trecătoare de vale, cunoscută sub denumirea de Poarta Meseșană, formată de Valea Ortelecului în Muntele Meseș.

Aflată într-o zonă eruptivă, trecătoarea a fost formată în Munții Meseșului în urma mișcărilor tectonice⁵ ce au dus la apariția formațiunii eruptive a Măgurii Moigradului, deal singuratic de origine vulcanică, care a apărut mai târziu și, odată cu ridicarea sa, a rupt practic Muntele Meseș, împingând spre vest partea finală a acestor munți, ce a rămas cunoscută doar ca dealuri (Poguior, Măgurița, Dealul Mare, Comorâște, Dumbrava sau dealul Cigleanului), cu înălțimile variind între 300 până la 450 - 550 m altitudine.

Valea Ortelecului își are izvoarele din partea de vest a Munților Meseșului, din zona Dealurilor Corniștea și vârful Druia al Munților Meseș. Muntele Meseș formează cumpăna apelor în această zonă. Văile care își au obârșia în această parte a masivului - latura de vest - își au cursul spre vest: Valea Barcăului, Valea Crasnei, Valea Zalăului, cu toți afluenții lor, și care sunt adunate apoi de Criș și Someș, respectiv Tisa. Valea Ortelecului, deși izvorăște din partea de vest a Muntelui Meseș, în urma mișcărilor tectonice ce au dus la apariția dealului de origine vulcanică⁶, Măgura Moigradului, își schimbă direcția curgând spre est, pe lângă Măgura Moigradului, devenind afluent al Văii Agrijului. Agrijul este o vale mai mare ce are traseul paralel cu Muntele Meseș, curgând și adunând toate văile mici ca afluenți ai săi, de pe versantul estic al Muntelui Meseș, vărsându-se apoi în Someș, în zona Jiboului⁷.

Având o lungime de doar câțiva kilometri, de la izvoare până la vărsarea în râul Agrij, în zona satului Creaca, trecătoarea de vale reprezintă un culoar îngust de 200-300 m, până la 2 km, între dealurile rupte din Muntele Meseș la izbucnirea Măgurii Moigradului și împinse spre vest: Măguricea, Poguior, Dealul Mare, Comorâște, Dumbrava, Dealul Cigleanului și: Dealu-

Poarta Praetoria a Castrului Roman Porolissum

rile Porcarului, Comirii, Ferice, Măgura Moigradului, Dealul Ursoaiei, dealul Citerii, rămase la est ca un aliniament geologic inițial modelat doar de văile ce își au obârșia în acest masiv. Având un traseu aproximativ paralel și același curs spre nord-est, la poalele vestice ale dealului Poguior, Dealul Mare, Comorâște, Dealul Cigleanului și Dumbrava, curge Valea Sărată ce formează un culoar de vale foarte accesibil până la Jibou.

Zona celor două aliniamente de dealuri, mărginite la vest de Valea Săratei (zona satelor Mirșid, Popeni, capătul satului Cuceu și orașul Jibou), iar la est cursul Văii Agrijului (zona satelor Romita, Brusturi, Jac, Creaca, Lupoiaia, Prodănești și Jibou), formează zona fortificată de romani pentru apărarea culoarului Văii Ortelecului, cunoscut ca Poarta Meseșană.

Urmărind aspectul geografic al zonei Porții Meseșene descrise mai sus, se observă cu multă claritate cât de ușor accesibilă este această trecătoare de vale, care este foarte scurtă și relativ largă, comparativ cu Valea Crișului Repede, care formează o trecătoare foarte, foarte lungă și îngustă prin Munții Apuseni în zona culoarului Gilău - Bologa - Ciucea. Accesibilitatea trecătorii Poarta Meseșană este dată în primul rând de caracteristicile amintite mai sus (foarte scurtă și cu posibilitatea foarte ușoară de acces spre centrul Transilvaniei), dar elementul favorizant pentru utilizarea acestei trecători și nu a alteia în zona: Valea Crișului - zona Ciucea - Bologa sau Valea Ragului - zona Stârciu - Buciumi, îl constituie prezența aici a Văii Zalăului. Se observă accesibilitatea Văii Zalăului prin largimea ei și lipsa căderilor de nivel ale văii, aspectul rectiliniu al cursului văii, care a făcut din această vale împreună cu Valea Crasnei, în care se vărsa în zona Sărmășag⁸, principala arteră de circulație încă din preistorie și până în prezent, artera preferată a tuturor celorlate văi: Criș, Barcău sau Someș în această zonă. Pe această

Vale a Crasnei - Zalăului, prin Poarta Meseșană, trece celebrul drum al sării⁹ ce tranzita acest prețios mineral al Transilvaniei înspre vest, spre centrul Europei.

Valea Zalăului își are izvoarele în Muntele Meseș, iar traseul ei spre vest este la doar 600 m sud de Valea Ortelecului, care formează culoarul cunoscut sub numele de Poarta Meseșană, accesul între cele două văi este foarte ușor. Venind dinspre vest (Pannonia) pe Valea Crasnei până în zona localității Sărmășag, iar apoi continuând pe Valea Zalăului și prin Valea Ortelecului „Poarta Meseșană”, poți ajunge, continuând traseul pe văile apelor, până în centrul Transilvaniei fără să mai fi obligat să urci vreo înălțime (munte sau deal). O astfel de intrare de vale în Transilvania este doar Valea Mureșului în această zonă de vest a țării.

Folosită din cele mai vechi timpuri și până în prezent, trecătoarea Poarta Meseșană, prin fortificațiile construite în zonă, a fost controlată atât de daci¹⁰, cât și de romani¹¹.

După cucerirea Daciei și transformarea ei în provincie romană la anul 106 d.H.¹², în zona de nord-vest a acestui teritoriu cucerit, romanii au organizat un complex sistem de apărare a frontierelor - limes-ul - cunoscut sub numele de Limes Porolissensis¹³. Organizat pe vârfurile muntelui Meseș, cu o linie de turnuri de observație¹⁴, cu blocaje de văi (clausurae), cu linia de castre¹⁵ de la Bologa, Buciumi, Românași, Romita, Tihău și Porolissum, construite în spatele liniei turnurilor, limes-ul din zona de nord-vest a Daciei romane era cheia de boltă a întregului sistem de apărare bazat pe fortificațiile ridicate la Porolissum¹⁶, în Poarta Meseșană.

Până în prezent, la Porolissum sunt cunoscute (descoperite) și parțial cercetate două castre (Pomet și Citera), valuri, ziduri și șanțuri de apărare, care trebuiau să blocheze orice intrare necontrolată din Poar-

ta Meseșană spre centrul provinciei, spre Napoca, Po-taissa și în continuare.

Urmărirea numărului trupelor militare roma-ne staționate la Porolissum pentru apărarea Porții Meseșene în secolele II-III d.H., ne dă imaginea a ceea ce a însemnat Porolissum în apărarea întregii provin-cii romane.

- **Un detașament al Legiunii a III-a Gallica** - este atestat la Porolissum prin descoperirea unor țigle și cărămizi ștampilate¹⁷. Legiunea existentă pe vremea republicii romane a staționat în Syria în timpul împăratului Claudius¹⁸, iar în anul 68 d.H. legiunea a fost mutată în Moesia, apoi mutată îna-poi în Syria¹⁹, adusă de împăratul Hadrian la Du-năre, desființată după anul 193 d.H. de Septimius Severus pentru sprijinul acordat de această legiune lui Pescennius Niger. Împărțită în detașamente, legiunea a fost dispersată în diferite locuri în im-periu. Țiglele și cărămizile ștampilate au fost des-coperite la clădirea comandamentului în săpăturile anului 1943, efectuate în castrul mare de pe dealul Pomet. Aceleași țigle au apărut în săpăturile de la porțile castrului de pe Pomet în același context cu ștampilele legiunii VII Gemina Felix și a coh. III²⁰. Prezența acestui detașament aici se leagă de o eta-pă importantă de construcție în piatră a castrului mare de pe Pomet din timpul lui Caracalla²¹, datând intervalului de timp în care acest detașament din legiunea a III-a Gallica a staționat la Porolissum. Sub împăratul Alexander Severus, legiunea a fost reasezată în Orient²².

- **Detașamentul Legiunii XIII-a Gemina** - a staționat și la Porolissum la începutul sec.II d.H.²³ Ti-pul de ștampilă aplicat pe aceste cărămizi descoperite aici se datează foarte timpuriu și sprijină datarea pro-pusă. Acest detașament a luat parte, se pare, la reali-zarea lucrărilor de amenajare a sistemului defensiv²⁴ din zona strâmtorii „Poarta Meseșului”, la organiza-rea limes-ului Porolissensis în această zonă la începu-tul secolului II d.H.

- **Un detașament din Legio VII Gemina Felix** - atestat prin țiglele ștampilate descoperite la porțile castrului mare de pe Pomet²⁵. Legiunea a VII-a Gemi-na Felix a staționat în Hispania din anul 68 d.H. în cas-trul de la Leon²⁶, a fost înființată de împăratul Galba, a participat la diverse războaie, a reprimat o răscoală în Britannia²⁷. La Porolissum au apărut câteva zeci de ștampile pe cărămizi și în special pe țigle, mai ales în săpăturile anului 1943²⁸, iar în cercetările începute în anul 1977 și în continuare, în castrul mare de pe Po-met au apărut în cantități mari în întreaga suprafață cercetată²⁹. Descoperirea materialelor ștampilate în bastioanele porților castrului mare, care sunt bine datate la începutul secolului III d.H., în timpul lui Ca-racalla, precizează prezența la Porolissum în această perioadă a unui detașament al legiunii a VII-a Gemina Felix. Prezența acestui detașament este legată tot de

construirea în piatră a castrului mare sau pentru rea-lizarea unei concentrări de trupe ce l-a așteptat aici pe Caracalla, venit să trateze cu barbarii la Porolissum, în anul 213 d.H.³⁰.

- **Cohors I Ulpia Brittonom** - a fost recrutată pro-babil în Britannia sau la gurile Rinului, sub împăratul Traian³¹, a avut o atestare în Pannonia (coh. I Brittonom)³², a participat la războaiele dacice³³. Numele în-treg al trupei militare este: **cohors I Ulpia Brittonum Milliaris pia fidelis torquata civium romanorum**. În Dacia se cunosc câteva ștampile ale acestei trupe, ștampile descoperite în castrul de la Bologa³⁴, ates-tând o prezență de scurtă durată a trupei aici, la capă-tul sudic al limes-ului Porolissensis, legată probabil de construirea primei faze de pământ a castrului de aici.

La Porolissum, materialul ștampilat cu sigla trupei a apărut în castrul de pe Pomet³⁵. Se consideră că Po-rolissum a fost sediul de bază al acestei trupei³⁶. Din inscripțiile și diplomele militare descoperite până în prezent, numele soldaților din această trupă sunt în mare măsură de origine celtică, probabil făceau parte din nucleul inițial al trupei încorporat în Britannia³⁷. Merită semnalată prezența lui Mucatralis Bithi, sol-dat de origine dacică sau tracică, după nume, prezent în această trupă³⁸.

- **Cohors I Hispanorum quingenaria**, recrutată ca trupă militară romană în provincia Hispania, a par-ticipat, se pare, la războaiele dacice numită: Cohors I Hispanorum quingenaria. Locul de staționare per-manentă se pare că a fost castrul de la Românași³⁹. La Porolissum au apărut relativ puține materiale ștampilate cu inițialele acestei trupei, care se pare că a staționat aici foarte puțin timp, sau doar trimițând material pentru construcțiile orașului sau ale castru-lui⁴⁰.

- **Cohors I Hispanorum Pia Fidelis**, formată în Hispania, a participat la războaiele dacice, fiind ates-tată la anul 110 d.H. în Dacia⁴¹. Materialul ștampilat cu sigla unității CHSIJA și CHSIS, sigla citită Cohors I Ispanorum⁴² și care ca lectură nu se confundă cu ma-terialul ștampilat ce aparține Cohors I Hispanorum quingenaria, ce a staționat la Orheiu Bistriței sau la Românași, a apărut doar la Porolissum, unde se pare că a staționat în întreaga perioadă a epocii romane⁴³.

- **Cohors I Augusta Ituraeorum** - formată pro-babil din membrii triburilor de Ituriei din provincia Syria, a staționat în Pannonia⁴⁴, a participat la războa-iele dacice, a avut numele de Cohors I Ituraeorum Sa-gittariorum⁴⁵, trupă de infanterie care a avut și arcași în componența sa. Materialul tegular descoperit la Porolissum în castrul mare de pe Pomet prezintă două tipuri de ștampile: COH.I.AUG. și literele I T V inciza-te în pasta moale a cărămizilor și în special a țiglelor și olanelor. A staționat în Castrul de la Buciumi, unde a participat la construirea castrului de pământ, de unde probabil la 114 d.H. a fost mutată la Porolissum⁴⁶, unde a staționat până în anul 144 d.H., fiind mutată

Clădirea comandamentului

apoi în Dacia Superior - Apulensis⁴⁷.

- **Cohors III** - lectura numeroaselor ștampile de tipul COH II D și CH III sau COHIII, descoperite la Porolissum⁴⁸, foarte multe în castrul mare de pe Pomet, dar și în oraș și chiar în zona apeductului⁴⁹, a fost propusă de N. Gudea ca fiind Cohors III Dacorum⁵⁰. Despre această trupă identificată astfel, care a staționat în Orient⁵¹, se susține că ar fi putut însoți legiunea III-a Gallica, un detașament al acestei regiuni, care a participat la construcția castrului mare de la Porolissum. Locul de staționare este castrul mare de pe Pomet. Durata staționării acestei trupe aici ar putea fi sfârșitul sec. II d.H. și începutul sec. III d.H., trupa retrăgându-se împreună cu legiunea a II-a Galica înapoi în Orient⁵² (Syria) de unde a venit.

- **Cohors V Lingonum** - unitate de infanterie formată din populația celtică, numită Lingones, ce locuia zona Rinului inferior și care a staționat în vremea lui Traian în Britannia. Apare semnalată între trupele Daciei⁵³ la anul 110 d.H. și a staționat, se pare, la Porolissum până la sfârșitul epocii romane⁵⁴. Cu ocazia cercetărilor anului 1943⁵⁵ și în 1977-1985 au apărut numeroase fragmente de tegulae ștampilate, mai ales în praetentura castrului mare de pe dealul Pomet, locuind de staționare - încartiruire a acestei trupe la Porolissum. Merită semnalat faptul că această trupă cu epitetul Antoniniana dedică o inscripție monumentală în onoarea împăratului Marcus Aurelius Antoninus - Caracalla -, inscripție⁵⁶ care se pare că era prinsă pe soclul statuii equestre a împăratului, ridicată de această trupă în anul 213 d.H., cu ocazia vizitei realizate de împărat la Porolissum pe limes-ul porolissensis.

- **Cohors VI Thracum**, a fost formată în provincia

Thracia, a staționat în Germania pe Rin⁵⁷, în Britannia⁵⁸ sub împăratul Claudius, în Germania Inferior⁵⁹ pentru războaiele cu Batavii și cu Chatti, în Pannonia împreună cu legiunea XIV-a Gemina⁶⁰, fiind mutată apoi în Moesia Superior⁶¹ și participă la războaiele dacice, fiind atestată în Dacia la anul 110 d.H.⁶². Trupă de pedestrași care avea în componență și călăreți. Materialele tegulare ale acestei trupe au fost descoperite în castrele de la Românași⁶³, Romita⁶⁴ și Porolissum⁶⁵. Argumentată prin descoperiri întâmplătoare și prin săpături arheologice ale materialului tegular ștampilat în perimetrul complexului arheologic de la Porolissum, se pare că această trupă a staționat permanent în castrul de la Romita⁶⁶ (cca.3 km est de castrul de pe Pomet), cu deplasări la Porolissum în caz de necesitate sau la Românași în aceleași situații. Din diplomele militare rezultă că unitatea a staționat în Dacia Porolissensis în intervalul de timp 110-164 d.H. iar după tipul de ștampile descoperite în context mai târziu, se pare că unitatea a staționat aici până la sfârșitul epocii romane⁶⁷.

- **Numerus Palmyrenorum Porolissensis** - formată în Orient, în provincia Syria, din triburile ce locuiau zona Palmyrei, unitatea a fost formată pentru Dacia. Se crede că a fost formată dintr-o unitate - palmyrenii sagitarii ex Syria - în timpul împăratului Hadrian⁶⁸, sau după Antonius Pius⁶⁹. Atestat în anul 120 d.H. în Dacia⁷⁰ sub numele - palmyrenii sagitarii ex Syria -, apoi - numerus palmyrenorum Porolissensis⁷¹. Ștampilele acestei trupe NP sau NPP de tip numerus au apărut relativ puține până la începerea săpăturilor la Porolissum în anul 1977. Cu ocazia acestor cercetări arheologice a fost decopertat templul ridicat

de această trupă zeului lor strămoșesc Bel - templul a fost refăcut de mai multe ori⁷². La una din principalele refaceri ale templului, se referă o inscripție⁷³ descoperită aici înainte de anul 1940. Inscripția a fost pusă de această trupă în onoarea împăratului Marcus Aurelius Antoninus - Caracalla - cu ocazia vizitei efectuate aici, la Porolissum, în anul 213 d.H.

Materialul tegular, în special țigle și olane descoperit cu ocazia cercetării acestui templu, purtau ștampilele NP, n (numerus) p (almyrenorum)⁷⁴. Trupa specială de arcași călăreți, care își avea locul de staționare, castrul de bază, amplasat pe dealul Citera de la Porolissum, castru de dimensiuni mici specifice unei astfel de trupe. Trupa dedică un altar⁷⁵ soției împăratului Traianus Decius la anul 251 d.H., purtând, se pare, epitetul de Decianus, a staționat în Dacia până la sfârșitul epocii romane.

Numărul relativ mare al trupelor militare ce au staționat succesiv la Porolissum indică importanța deosebită strategic-militară a zonei Porolissum - respectiv apărarea Porții Meseșene.

Până în prezent se cunosc la Porolissum două castre pentru soldați, castrul mare de pe Dealul Pomet și castrul mic de pe Dealul Citera. Pentru locul de cantonare al trupelor militare ce au staționat în aceste castre, în timpul celor 165 de ani de stăpânire romană, trebuie coroborate datele izvoarelor literare, cele oferite de diplomele militare, inscripții, ștampile, cu datele pe care le oferă arheologia, rezultatele cercetărilor arheologice efectuate la cele două castre de la Porolissum: Pomet și Citera.

Datele oferite de izvoarele literare permit localizarea și staționarea doar la Porolissum, nefiind atestate în alte părți (arheologic sau epigrafic), a trei trupe militare sigure: cohors V Lingonum cohors III și Numerus Palmyrenorum. Unitățile militare: cohors I Ulpia Brittonum ce a staționat pentru puțin timp la Bologa și Buciumi, iar cohors VI Thracum la Romita, au fost trimise pentru perioade scurte de timp ca ajutor în aceste castre: Bologa, Buciumi și Romita. Aceste castre se află la mică distanță de Porolissum, aparținând tot sistemului defensiv cunoscut sub numele Limes Porolissensis⁷⁶. Temporar au staționat la Porolissum, fiind apoi mutate în Dacia sau în alte provincii: cohors I Augusta Ituraeorum; cohors I Hispanorum quingenaria de la Românași, cohors II Britannica de la Romita și detașamentul din legiunea XIII-a Gemina. Aduse din alte provincii și temporar staționate la Porolissum sunt detașamentele din legiunile a III-a Gallica și a VII-a Gemina Felix. Nu este certă existența și staționarea la Porolissum a cohortei I Hispanorum p. f. După materialele ștampilate descoperite în castrul mare de pe Pomet, sigur aici au staționat: cohors V Lingonum, cohors III, și cohors I Brittonum, ultimele două staționând aici⁷⁷ și în sec. III d.H.

Și celelalte trupe și detașamente au fost atestate ca descoperite materialele tegulare ștampilate tot în

castrul de pe Pomet⁷⁹, dar și pe suprafața întregului complex arheologic.

Într-o încercare, pe baza acestor descoperiri, material tegular ștampilat și inscripții, diplome militare; descoperite de-a lungul anilor și în parte bazate și pe rezultatele cercetărilor primilor ani de săpături din castrul de pe Pomet, cercetătorul N. Gudea a realizat o primă schemă a mișcării, deplasării și staționării trupelor militare la Porolissum în timpul stăpânirii romane⁸⁰ (165 de ani).

Între anii 106-120 d.H. au putut staționa la Porolissum următoarele unități:

- Detașament din legio XIII Gemina 500/1.000 militari
- Cohors I Ulpia Brittonum (temporar la Bologa) 1.000 militari
- Cohors V Lingonum 1.000 militari
- Cohors VI Thracum 500/1.000 ? militari
- Cohors I Hispanorum p. f. 1.000 ? militari

Prezența acestui mare număr de trupe presupune că ambele castre (Pomet și Citera) erau în funcție, ceea ce constituie încă un argument pentru existența lor încă de la începutul stăpânirii romane... La începutul stăpânirii romane staționau aici probabil 4.000/5.000 soldați, efectiv foarte mare, corespunzând probabil situației de după război, când se construiau drumurile, castrele, se ridicau construcții oficiale etc.

Între anii 117-120 d.H. și 200 d.H. au staționat la Porolissum următoarele unități:

- Cohors I Ulpia Brittonum Pomet - 1.000 militari
- Cohors V Lingonum Pomet - 1.000 militari
- Cohors VI Thracum Pomet - 500/1.000 militari
- Cohors I Hispanorum p. f. ? 1.000 militari
- Numerus Palmyrenorum ? 300/500 militari
- Cohors I Augusta Itraeorum ? 500 militari.

Deci a fost retras detașamentul din legiunea XIII Gemina, în schimb a fost readusă la bază definitiv Coh. I Ulpia Brittonum și a venit Numerus Palmyrenorum. O perioadă de timp a mai staționat aici și Cohors I Augusta Ituraeorum. Deci efectivul fie a crescut la aproape 5.000 de militari, fie, dacă excludem Cohors I Hispanorum, a rămas același.

..., Între 200 și 250 d.H. au staționat următoarele trupe:

- Cohors I Ulpia Brittonum Pomet - 1.000 militari
- Cohors V Lingonum Pomet - 1.000 militari
- Cohors I Hispanorum p. f. ? 1.000 militari
- Cohors VI Thracum 500/1.000 militari
- Legio III Gallica - detașament Pomet 500/1.000 militari
- Legio VII Gemina Felix - detașament Pomet 500 / 1.000 militari
- Cohors III D (acorum) Pomet 1.000 militari
- Numerus Palmyrenorum ? 300/500 militari

Această a treia perioadă indică o mare aglomerare de trupe, cel puțin pentru începutul sec. III d.H. Concentrarea lor s-a făcut fie pentru acțiunile militare ale

împăratului Caracalla venit aici, fie pentru pregătirea unor acțiuni militare contra barbarilor. După începutul secolului (220 d.H.), detașamentele de legiune au plecat probabil de la Porolissum, fiind dirijate spre bazele lor sau spre alte provincii. S-ar putea să fi plecat și cohors III D. Forța de bază, nucleul trupelor de la Porolissum a rămas însă intact (3.500 - 4.000). Nu știm aproape nimic despre situația militară post 250 d.H. Din punct de vedere arheologic, castrul de la Pomet a rămas în funcție până în vremea lui Aurelianus, deci trupele trebuiau să fi staționat într-însul. Date sigure nu avem decât pentru Numerus Palmyrenorum, care ridică un altar în timpul lui Decius⁸¹.

Organizarea atât de complexă a apărării acestei trecători, cunoscută sub denumirea de Poarta Meseșană, precum și linia foarte deasă de turnuri, cu zone blocate de burgus-uri sau clausrae, cu linia de castre din spate, chiar dacă zona este apărată și natural de masivul Munților Meseș, arată prezența aici, în afara frontierei a unei forțe formată din triburile dacilor liberi în alianță cu alte seminții care ar putea să creeze probleme apărării acestei zone.

Pe această linie cu lungimea de cca 45 km sunt amplasate castrele de la: Bologa, Buciumi, Românași, Romita, Porolissum (Pomet și Citera) și Tihău în total 7 castre. Pe linia frontierei formată de râul Someș, mult mai accesibilă decât Muntele Meseș, pe o lungime de 60 km între Tihău și Cășei se află doar două castre. Nu este mai puțin adevărat că în fața Munților Meseș, spre vest, se afla zona deosebit de intens locuită de daci⁸² înainte de anul 106 d.H. iar organizarea frontierei în primii ani a ținut cont credem de această realitate demografică.

Densitatea mare a așezărilor băștinașe se păstrează și în perioada următoare în sec. II - II - IV d.H. Așezările dacilor liberi descoperite în ultimii ani în zona din imediata apropiere a limes-ului, dispunerea lor topografică în special pe văile apelor: Valea Zalăului, Valea Crasnei, Valea Sălajului și Valea Barcăului, au avut un rol clar de blocare a acestor văi ușor accesibile spre fortificațiile complexului militar Porolissum. Probabil raporturile pe care populația acestor așezări din imediata apropiere a limes-ului, le aveau cu oficialitățile romane, erau relații clientelare, strategice aceste așezări sunt așezate aici cu rol strict militar (blocare de acces pe văi).

Influența culturii materiale romane în aceste teritorii (așezări) extra provincia este foarte puternică, cca. 70% din materialul ceramic descoperit în aceste așezări fiind de factură romană, importuri sau chiar produs pe loc în așezări - exemplul vaselor cenușii ștampilate - produse chiar în așezările dacilor liberi (vezi Al. V. Matei în Acta MP, 9, 1985, p. 247-258), care demonstrează, odată în plus, contactele și relațiile pașnice dintre imperiu și populația dacilor liberi din imediata vecinătate.

* - Acest studiu este publicat în memoria marelui arheolog Alexandru V. Matei, fost director al Muzeului Județean de Istorie și Artă-Zalău în perioada 1983-1999 și 2008-2010, care a trecut la cele veșnice acum 2 ani, pe data de 4 septembrie 2010

¹ Vezi: Al. V. Matei, **Așezări și fortificații dacice în nord-vestul Daciei până la cucerirea romană**, 1994, referat pentru doctorat, manuscris.

² De văzut „**Monografia Geografică a României**”, I, **Geografia Fizică**, București, 1960, p. 223

³ O Clinchici, în: **Studia, Series Geographia - Geologia**, 1, 1968, p. 53, sqq.; T. Morariu, V. Sorocovschi, **Județul Sălaj**, București, 1972, p. 26.

⁴ V. Mihăilescu, **Porțile Transilvaniei**, în: **Crisia**, 1971, p. 9-12.

⁵ Vezi nr. 2.

⁶ În termeni geologici, această formațiune singuratică de acest tip poartă denumirea de „buboi vulcanic” - vezi nota 2 supra.

⁷ T. Morariu, **op. cit.**, p. 37 sq.

⁸ Ibidem.

⁹ Al. V. Matei, în **Acta MP**, 3, 1979, p. 25; E. Chirilă, Al. V. Matei în: **Acta MP**, 7, 1983, p. 116.

¹⁰ Vezi Al. V. Matei, **Repertoriul descoperirilor dacice din Sălaj**, în: **Acta MP**, 3, 1979, p. 11-41; **Repertoriul descoperirilor epocii romane**, în: **Acta MP**, 3, 1979, p. 121-137; Idem, **Repertoriul descoperirilor aparținând sec. IV-IX în județul Sălaj**, în: **Acta MP**, 3, 1979, p. 475-515.

¹¹ Vezi nota nr. 9 și: N. Gudea „**Un complex arheologic daco-roman la marginea de nord a imperiului roman - Porolissum**”, în: **Acta MP**, 13, 1989, p. 1-1178.

¹² Despre cucerirea Daciei: V. Criste cu **Istoria militară a Daciei Romane**, București, 1973, p. 7, C. Daicoviciu, **La Transylvanie dans l'antiquité**, Bucharest, 1945, p. 77-79-84, Idem în: **Istoria României**, București, 1960, p. 300-301.

¹³ I. Ferenczi, în: **SCIV**, X, 1959; Idem, **Dacia N.S.**, XI, 1967, p. 143-162; Idem, **Apulum**, IX, 1971, p. 599-622; M. Macrea, în: **SCIV**, 8, 1957, p. 240; C. Daicoviciu, D. Protase în: **Acta MN**, I, 1964, p. 177; N. Gudea, **Acta MN**, VIII, 1971, p. 507-529; Idem, în **Acta MP**, 1, 1977, p. 155-172, Idem, **Acta MP**, 9, 1985, p. 143-218.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ N. Gudea, în: **Acta MP**, 1, 1977, p. 116 sqq.; Idem în: **Acta MP**, 12, 1988, p. 195-214.

¹⁶ Vezi nota nr. 10: Deși propusă să adune și să formeze o bază documentară de lucru, bazată exclusiv pe toate cercetările arheologice și materialele de la Porolissum, realizate și descoperite până în anul 1977 - anul începerii cercetărilor sistematice - publicată în anul 1989, lucrarea N. Gudea, **Porolissum - un complex arheologic daco-roman de la marginea Imperiului Român**, **Acta MP**, 13, 1989, p. 1-1178, folosește în comentariu multe din rezultatele inedite ale cercetărilor publicate în rapoartele de săpătură realizate ulterior anului 1977, multe publicate în lucrare erau imposibil de anticipat înainte de începerea

cercetărilor sistematice.

- ¹⁷ N. Gudea, **Acta MP**, 2, 1978, p. 66.
- ¹⁸ **Rittering, 1924**, co.1519.
- ¹⁹ **Parker, 1958**, p. 162.
- ²⁰ **Toth, 1978**, p. 67.
- ²¹ N. Gudea, **op. cit.**, p. 66.
- ²² M. Macrea, **SCIV**, VIII, 1957, p. 236-237.
- ²³ **JOAI**, 8, 1905, **Bb1**, 8, Nr.14.
- ²⁴ V. Moga, în: **Apulum**, X, 1972, p. 159-165, crede că detașamentul a staționat aici până la a doua împărțire a Daciei.
- ²⁵ N. Gudea, în: **Acta MP**, 13, p. 162, **Acta MP**, 2, 1978, p. 66
- ²⁶ **Toth, 1978**, p. 46-49.
- ²⁷ A.G.Y. Bellido, **Legio VII Gemina**, Leon, 1970, p. 569 sqq.
- ²⁸ **Saxer, 1967**, nr.47.
- ²⁹ De văzut nota nr.10.
- ³⁰ N. Gudea, în: **Acta MP**, 13, 1989, p. 160.
- ³¹ M. Macrea, **SCIV**, VIII, 1957, p. 236 sq.
- ³² **Wagner, 1938**, p. 106-107; Cichorius, **cohors**, col.263.
- ³³ **CIL**, XVI, 31.
- ³⁴ **CIL**, XVI, 160.
- ³⁵ N. Gudea, în: **SCIVA**, 28, 1977, p. 129-132.
- ³⁶ Idem, p. 129.
- ³⁷ I.I. Russu, în: **Materiale**, 2, 1956, p. 570-571; N. Gudea, **Acta MP**, 13, p. 163sq.
- ³⁸ **CIL**, XVI, p. 160; **CIL**, XVI, 163.
- ³⁹ **A.E.** 159, 37.
- ⁴⁰ **CIL**, XVI, 110; **IDR**, I, Dipl.D XVII, 159, 164; I.I. Russu, **Materiale**, 2 1956, p. 708-709; D. Protase, în: **Materiale**, 8, 1962, p. 499-501. Aici au fost descoperite peste 40 de țigle șampilate ce au aparținut Cohortei I Hispanorum.
- ⁴¹ N. Gudea, în: **Acta MP**, 13, 1989, p. 165.
- ⁴² **CIL**, XVI, 157; **IDR**, 1, Dipl.D.II.
- ⁴³ N. Gudea, în: **Acta MP**, 13, 1989, p. 166.
- ⁴⁴ M. Rocsan, în: **E.S.**, 1972, p. 247-250; I.I. Russu, 1972, p. 73, nr. 51, N. Gudea, în: **SCIVA**, nr. 26, 3, 1975, p. 383.
- ⁴⁵ **CIL**, XVI, 26, 42, 47.
- ⁴⁶ **CIL**, XVI, 57, 163, 107; E. Chirilă și colab., **Castrul roman de la Buciumi**, CXXXIX, 2, p. 217.
- ⁴⁷ I.I. Russu, în: **SCIV**, 10, 1959, p. 316, nota 1; Idem, în: **SCIV**, 213, 1973, p. 72-73; E Chirilă și colab. **Castrul roman de la Buciumi**, p. 117.
- ⁴⁸ I.I. Russu, în: **SCIVA**, 28, 1977, p. 129 sqq; Idem, în: **Acta MN**, 6, 1969, p. 171.
- ⁴⁹ N. Gudea, **Acta MP**, 2, 1978, p. 68.
- ⁵⁰ Fragment de țiglă cu șampilă CH II (inedită) a apărut în zona apeductului roman, în dărâmurile pilonului apeductului exterior, cu ocazia cercetărilor arheologice realizate aici de Al. V. Matei în campania din august-septembrie 1994.
- ⁵¹ N. Gudea, în: **Acta MP**, 13, 1989, p. 168 - cu toată discuția privind această lectură și alte interpretări care atestă existența acestei trupe de daci aici, la Porolissum.
- ⁵² **Cohors**, în: **RE**, IV/1, 1900, col. 275 (cohors III Dacorum).
- ⁵³ Vezi nota 50.
- ⁵⁴ **CIL**, XVI, Suppl. 163; **IDR**, I, Dipl. D, XVIII, 164; **AE**, 1966, 329.
- ⁵⁵ N. Gudea, în **Acta MP**, 13, 1989, p. 168, sq, **Szilagyi**, 1946, p. 13.
- ⁵⁶ **Toth**, 1978, p. 52.
- ⁵⁷ M. Macrea, **SCIV**, 1957, 8, p. 236. sqq.
- ⁵⁸ **CIL**, XIII, 7052, **CIL**, XIII, 6817.
- ⁵⁹ **CIL**, VII, 67; **CIL**, VII, 158.
- ⁶⁰ **CIL**, XVI, 158.
- ⁶¹ **CIL**, XVI, 30 și 85 și **CIL**, XVI, 31.
- ⁶² **CIL**, XVI, 46.
- ⁶³ **IDR**, I. Dipl. D. III.
- ⁶⁴ **C. Torma**, 1980, p. 121; C. Torma, **AEM**, 1879, p. 113, nr. 14; **CIL**, III, 8074, 24.
- ⁶⁵ **Szilagyi**, 1946, p. 238-239.
- ⁶⁶ **I.I. Russu**, 1972, p. 74; J.E. Boyares, în: **Medede-lingen**, 55, 1974, p. 209; Idem, **Limes 9 Mamaia**, p. 455; I.I. Russu, în: **Limes 9 Mamaia**, p. 220; N. Gudea, în: **Acta MP**, 8, 1984, p. 212, nr. 1.
- ⁶⁷ N. Gudea, în **Acta MP**, 13, 1989, p. 170-174, cu toată argumentația privind componența trupei și locul de staționare în Dacia Porolissensis a acestei trupe.
- ⁶⁸ Ibidem.
- ⁶⁹ **Benes**, 1970, p. 191.
- ⁷⁰ I.I. Russu, în: **Acta MN**, 6, 1969, p. 173.
- ⁷¹ **IDR**, I, Dipl.D V; **AE**, 1958, 30.
- ⁷² **CIL**, III, 837; **CIL**, III, 7693.
- ⁷³ Vezi Al. V. Matei, în: **Acta MP**, 4, 1980, p. 91, sqq.
- ⁷⁴ N. Gudea, V. Lucăcel, **Inscripții și monumente sculpturale în colecțiile Muzeului de Istorie și Artă din Zalău**, Zalău, 1975, p. 11, nr. 7.
- ⁷⁵ Vezi nota 72, p. 95 și prezentarea templului zeului Bel în continuare, la capitolul dedicat prezentării Terasei Sanctualelor.
- ⁷⁶ C. Daicoviciu, **Dacia**, 7-8, 1937, 1940, p. 238-330.
- ⁷⁷ Vezi nota nr. 12 despre **Exercitus Dacie Porolissensis**, M. Macrea în: **Dacia N.S.**, 8, 1964, p. 145-160.
- ⁷⁸ N. Gudea, în: **Acta MP**, 13, p. 519-537, D. Protase, în: **Limes 9 Mamaia**, p. 277 sq; C. Daicoviciu, în **RE**, 22, 1953, col. 267 și N. Gudea, notele următoare 78 și 79.
- ⁷⁹ Vezi repertoriul materialului șampilat descoperit la Porolissum de-a lungul vremii până în anul 1977; N. Gudea, nota 77.
- ⁸⁰ N. Gudea, în: **Acta MP**, 13, 1989, p. 178; E Chirilă și colab. în: **Acta MP**, 4, 1980, p. 83-90; **Acta MP**, 7, 1983, p. 127 sqq; **Acta MP**, 10, 1984, p. 124 sqq.
- ⁸¹ N. Gudea, E. Chirilă, Al. V. Matei, I. Bajusz, în: **Acta MP**, 7, 1983, p. 128. În turnurile de curtină de pe latura de nord-est, considerate complexe închise, au apărut monede de la Valerianus și Salonia, ce indică că viața acestuia a durat până la data retragerii.
- ⁸² Vezi: Al. V. Matei, **Așezări și fortificații dacice în nord-vestul Daciei până la cucerirea romană**, 1994, referat pentru doctorat, manuscris.

Reconstituiri grafice de clădiri locuință din vicusul militar al castrului de pe dealul Pomet de la Porolissum

Dumitru Gheorghe TAMBA

Așa cum am susținut și argumentat într-un studiu precedent, în care făceam referire la urbanismul provincial roman (Tamba 2012), două sunt problemele principale în legătură cu modalitățile de locuire, în antichitatea romană, adică clădirea locuită și fenomenul urbanism. Cu acel prilej făceam referire la vicusului militar de la Porolissum, unde am efectuat cercetări arheologice pe parcursul a peste 30 de ani.

În studiul respectiv am analizat cazul construcțiilor locuință, familiilor și fenomenul urbanism.

Până nu demult, prin noțiunea de *vicus militaris* se înțelegea o așezare rurală modestă, amplasată în vecinătatea unui castru de trupe auxiliare, populată în bună parte de necetăteni romani reprezentați de însoțitorii civili ai armatei, respectiv coloniști romani (membri familiilor militarilor cantonați în castru, veterani, peregrini). Comunitatea vicană era condusă de un magister. În literatura de specialitate tipul acesta de așezare a fost și este în tehnic numit *vicus militaris* sau *Kasetlvici* (Sommer 1982).

Așadar, *vici militaris* au reprezentat așezări provinciale romane ce au luat naștere, în imediata vecinătate a castrului de trupe auxiliare, adevărate „capete de pod” ale Imperiului într-un teritoriu nou cucerit și transformat în provincie. Repartizarea lor s-a făcut în baza unor reguli și principii clare, în primul rând în raport cu amplasamentul castrului de trupe auxiliare și cu rețeaua rutieră a provinciei.

Prin rolul avut în propagarea culturii materiale și spirituale romane tipul acesta de așezare a deținut un loc aparte. O astfel de așezare, cel puțin pentru o etapă de început a existenței sale, este considerată de către cei ce s-au ocupat de cercetarea sa, ca având un caracter rural. Elementul predominant ce i-ar putea conferi posibilul caracter rural era modestia construcțiilor sale. Cu toate acestea, la nivelul actual al cunoștințelor în domeniu, apreciem că acest tip de așezare a avut un pregnant caracter urban, încă de la începutul existenței sale. Caracterul urban este conferit de existența unui plan inițial de sistematizare, respectiv de dezvoltare, dinainte conceput, la care se adăuga structura rutieră, sistemul de canalizare sau cel de aducțiune a apei potabile, realizate conform unor norme clare și în conformitate cu elemente arhitectonice de tradiție clasică romană.

Toate acestea împreună îi confereau respectivului tip de așezare un incontestabil statut urban încă de la începutul existenței sale.

Nu excludem însă existența fenomenului de evo-

luție a ruralului spre urban, în cazul în care acceptăm posibilitatea prezenței în existența vicilor militari a unei scurte etape, de început, în care au fost prezente elemente specifice ruralului.

În susținerea și totodată argumentarea existenței caracterului urban în cazul *vicilor militari* este necesar de la bun început să facem anumite precizări. Termenul de urbanizare în cazul societății romane, în general este un termen modern, impus în istoriografie, respectiv literatura modernă de specialitate, și este folosit de istorici și arheologi pentru a defini politica imperială de constituire de centre ce asigurau locuitorilor săi condiții de locuit deosebite, prin utilitățile de care beneficiau, ce asigurau condițiile unui confort ridicat. La nivelul Imperiului, fenomenul urbanizării cunoaște apogeul în perioada dinastiei Severilor, când numărul centrelor urbane a cunoscut o creștere semnificativă. Pentru provinciile dacice putem susține, fără a exagera, că urbanizarea romană a întrerupt procesul de urbanizare care se derula în spațiul regatului dac.

Comparativ cu ce se întâmpla în lumea romană, dacă putem face o comparație cu spațiul dacic, acest fenomen al urbanismului se derula la o scară mult mai modestă. Apreciată a fi de tip *oppidumizare*, urbanizarea în spațiul regatului dac s-a dezvoltat sub influența civilizației mediteraneene, respectiv cea grecească. Influența exercitată scotea în evidență prezența unor așezări fortificate, care beneficiau de elemente specifice unei locuiri concentrate, asemănătoare cu cea din jurul centrului administrativ și religios de la Sarmisegetusa Regia.

Fenomenul de urbanizare în spațiul regatului dac era caracterizat de aspecte particulare conferite de prezența specificului local la care a fost surprins și totodată întrerupt de cucerirea romană.

Influența elementelor culturii grecești se datora apartenenței geografice la spațiul balcanic și influenței în mod justificat a orașelor grecești de la Pontus Euxin.

Urbanizarea Daciei romane a fost un proces istoric complex, derulat în cadrul celui de romanizare.

Drumurile ca și căi de acces în spațiul noii provincii, ce lua naștere la nord de Dunăre în anul 106 p. Chr., au avut un rol important și în susținerea urbanizării noii provincii. Structura rutieră a reprezentat osatura sistemului de distribuție a drumurilor la care se raportau așezările ce au luat naștere după cucerire. Drumurile au favorizat dezvoltarea economică, fiind

bază a procesului de urbanizare. Cel mai important izvor pentru istoria Daciei, ce se referă la structura rutieră a provinciei, îl reprezintă Tabula Peutingeriana, document care menționează și așezările existente pe parcursul celor trei drumuri principale ale provinciei. În momentul de față, numai o parte din numele amintite în document au fost identificate în teren. Ultima parte a Tabulei Peutingeriana cuprinde părțile: VII 4, VII 5, VIII 1, respectiv cel de al treilea segment principal al hărții ce ilustrează traseul drumului imperial de la Pontes (Moesia Superior) până la Porolissum. Din document rezultă o repartizare geografică neuniformă a așezărilor, aspect care evidențiază existența unei densități inegale a așezărilor, respectiv a populației în spațiul provincial dacic și automat a importanței economice diferențiate avute de așezările menționate în document, pe zone, prin poziția avută, precum și rolul avut de configurația terenului.

Sectorul nord-vestic al Daciei este reprezentat de patru așezări: **Optatiana**, identificată ca fiind pe raza loc. Sutoru, com. Zimbor, jud. Sălaj, **Largiana**, loc. Românași, com. Românași, jud. Sălaj, **Certiae**, loc. Brusturi, com. Creaca, jud. Sălaj, **Porolisso**, loc. Moigrad, com. Mirșid; loc. Brusturi, Creaca, Jac, Viile Jacului, com. Creaca jud. Sălaj. Așezările menționate se înscriu în categoria vicilor militari. La Porolissum se termina, așadar, drumul imperial în spațiul dacic, aici era punctul nordic extrem al provinciei, respectiv a Imperiului, în sectorul limes-ului meseșean.

Porolissum a reprezentat elementul nodal al apărării frontierei nordice a Daciei, un centru militar prin excelență.

Revenind la urbanizarea romană din spațiul provincial dacic, apreciem, în stadiul actual al cercetărilor, că aceasta a fost realizată conform unor norme generale valabile, respectate la scara întregului Imperiu. Orașul sau categoriile de așezări umane care corespund prin caracteristicile avute așezărilor urbane au reprezentat un sistem care reflectă un mod de locuire al unei colectivități umane, caracterizat de existența unei stucturi de străzi, de prezența unui sistem de canalizare și de aducțiune a apei, sisteme complexe de care se bucurau mai ales cei ce erau membri privilegiați ai comunității. Din punct de vedere al confortului locuirii, nu putem susține faptul că populația civilă se bucura de condiții de lux în ceea ce privește condițiile de trai cu toate că elementele de confort au fost avute în vedere totdeauna.

Așezările romane din provinciile dacice pot fi împărțite, după originea și modul lor de constituire, în așezări militare și așezări civile. Din prima categorie, cea a așezărilor militare, făceau parte *vici militari* și *canabae*-le, iar din a doua, cea a așezărilor civile *vici civili*, *pagi* precum și alte două tipuri de așezări: *municipia* și *colonia*, cele mai dezvoltate din categoria așezărilor urbane provinciale.

Prezentarea structurii interne a clădirilor locuință

și o reconstituire grafică a felului în care acestea se prezentau reprezintă subiectul pe care-l avem în vedere în demersul nostru. Clădirea locuință o apreciem ca fiind construcția cea mai reprezentativă la nivelul oricărui tip de așezare umană. Într-un vicus militar, acest tip de clădire, prin utilitățile de care se bucura, oferea posibilitatea existenței unor condiții de trai deosebite. Utilitățile existente în cazul clădirilor locuință constatate arheologic în cercetările noastre sunt dovada celor susținute aici.

O prezentare a structurii fiecărei clădiri și a utilităților avute odinioară reprezintă o dovada a gradului de confort deținut de aceste clădiri.

Propunerile de reconstituire grafică a clădirilor cercetate este rodul colaborării și priceperii lui Adrian Sabou de la MJIA-Zalău, căruia îi mulțumim. Demersul nostru reprezintă un punct de pornire în realizarea unei imagini a clădirilor locuință din vicusul militar al castrului de pe dealul Pomet de la Porolissum.

Studiul fiecărei clădiri în parte se va face în conformitate cu o structură de prezentare unitară prin elemente ce pot evidenția caracteristici valabile fiecărui caz în parte.

Considerăm că formula de prezentare adoptată poate fi pe viitor îmbunătățită.

În prezent, structura de prezentare ilustrează nivelul actual de cunoaștere.

Prezentare

- 1 Clădire, tip construcție, tehnică de construcție.
2. Poziția în așezare, respectiv în complexul arheologic, în raport cu alte construcții.
3. Structură, număr de încăperi, dispunere, destinație încăperi, dimensiuni.
4. Propuneri de reconstituire grafică.
5. Utilități (ferestre, încălzire, aducțiune apă, grosime ziduri de incintă și compartimentare, prezența sau lipsa picturii murale).

Clădirea OL 6. fig. 1

1. Tip și tehnică de construcție. Nu se înscrie în tipul Streiffenhouse; a avut un echilibru al proporțiilor în ceea ce privește lungimea cu lățimea. Pereții au fost realizați în tehnica *opus incertum*, cu toate că, pe anumite porțiuni ale peretelui de NV avem și porțiuni realizate în tehnica *opus mixtum*.

2. Poziție în așezare (Fig. 1.a). Clădirea se află pe prima terasă situată la E de vârful dealului Pomet numit *Bisericuța*, cu altitudinea de 502 m; punct de referință topografic al complexului arheologic. Terasa se găsește la aproximativ 15,00 m de acesta, la o diferență de nivel de aproximativ 10,00 m; are lungimea maximă pe direcția NE-SV de aproximativ 55,00 m. și lățimea maximă spre extremitatea de NE de aproximativ 16,00 m. Construcția este orientată pe direcția N - S și ocupă o poziție centrală pe terasă. Zidul de SE se găsește la 20,00 m SV de drumul roman identificat

pe o a doua terasă pe care o taie longitudinal.

3. Structura clădirii (Fig. 1-a,c)

Încăperea A (4,50 x 3,70 x 4,50 x 3,70 m). În încăperea se intra printr-un acces cu o deschidere de 1,60 m practicat la mijlocul zidului de incintă de NE. Pragul era la o diferență de nivel de 0,20 m față de nivelul de călcare în încăperea, aspect constat arheologic. Pe anumite porțiuni au fost surprinse și porțiuni din elevația zidului. Din această încăperea se putea pătrunde spre restul camerelor prin două accese aflate în pereții de compartimentare din dreapta, respectiv cel din stânga.

Încăperea B (4,00 x 4,50 x 4,00 x 4,50 m) se afla în stânga încăperii A. În încăperea se intra din camera A printr-un acces cu o deschidere de 1,60 m practicat în zona colțului său de V. Diferența de nivel dintre pavimentul încăperii și prag era de 0,25 m. Podeaua a fost realizată din pietre de dimensiuni mici prinse cu mortar, care în momentul descoperirii se găseau într-o stare foarte slabă de conservare, se păstra numai pe anumite suprafețe și ele restrânse. Fundația peretelui de incintă de NE este dublată în interior cu un zid construit în tehnica *opus incertum*. De data aceasta a fost realizat din pietre de carieră, de dimensiuni mici. Zidul aparținut sistemului de încălzire cu *hypocaustum*. Canalul realizat astfel, ce urmărește paralel zidul de incintă al clădirii, era realizat în continuarea unui canal ce venea dinspre încăperea E.

Încăperea C (3,10 x 4,50 x 3,10 x 4,50 m) se afla în dreapta încăperii A, dinspre care se putea pătrunde printr-un acces cu o deschidere de 1,50 m. Ușa se găsea în zona colțului de S al încăperii A. Pragul față de nivelul de călcare din încăperea prezintă o diferență de nivel de 0,10 m. Pardoseala a fost realizată din *cocciopesto* și avea grosimea de 0,01 - 0,02 m. În momentul descoperirii se păstra pe suprafețe mari și într-o stare bună de conservare. Din încăperea C se pătrundea în încăperea D, printr-un acces cu o deschidere de 1,50 m practicat în zona colțului de V a încăperii A.

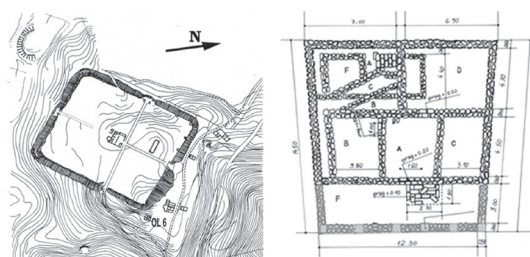

Fig. 1a - Plan complex arheologic clădire OL6

- Plan clădire OL6

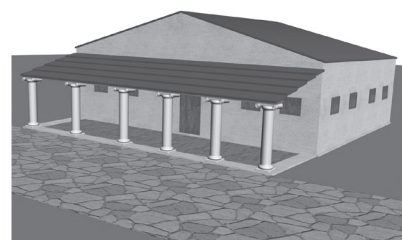

Fig. 1b - Reconstituire grafică clădire OL6

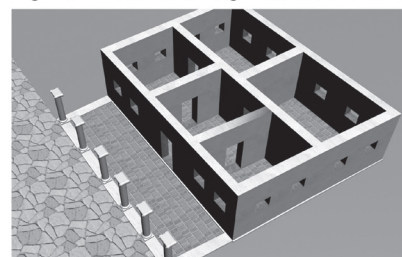

Fig. 1c - Reconstituire structură clădire OL6

Încăperea D (4,70 x 6,30 x 4,70 x 6,60 m). În perețele de SE, perete comun cu cel al încăperii E, spre baza acestuia, a fost identificat *prae-furnium*-ul. Acesta a fost amenajat în zid, bolta arzătorului în momentul descoperirii era căzută, canalul însă era bine păstrat și avea o lățime de 0,40 m. Prezența *prae-furnium*-ului, la cota la care a fost descoperit, ne face să credem că nivelul de călcare în încăperea era mai jos decât în cazul celorlalte încăperi. Nu este exclusă posibilitatea ca și această încăperea să fi fost prevăzută cu sistem de încălzire central. *Praefurnium*-ul, în cazul de față, ar fi reprezentat doar formula tehnică de legătură între sistemele de încălzire ale încăperilor respective. În structura clădirii, ca destinație, încăperea D putea fi bucătăria – *culina* locuinței.

Încăperea E (4,70 x 6,40 x 4,70 x 6,40 m) era singura prevăzută pe toată suprafața sa cu instalație de încălzire. Sistemul cu *hypocaustum* a fost realizat prin construirea unor canale de dirijare a aerului cald și fumului, realizate din zid în tehnica *opus incertum*. Construirea sistemului de încălzire a fost realizată în două etape. Într-o primă etapă s-a amenajat un canal ce urmărea pe interior zidurile de incintă ale încăperilor E și B. Într-o fază secundă a fost realizat un canal transversal pe direcția NE-SV, pe sub podea, făcându-se astfel legătura cu canalul din prima fază în zona colțului de E. Gura cuptorului, în această ultimă fază de construcție a sistemului de încălzire, se găsea în zidul comun cu încăperea D. Podeaua încăperii a fost

realizată dintr-un strat de *cociopesto* cu grosimea de 0,07 m, aplicat pe *tegulae* ce se sprijineau pe ziduri realizate în tehnica *opus incertum*. Acestea au fost identificate într-o suprafață compactă în zona colțului de V și realizau canalele ce dirijau fumul și aerul cald pe sub podea. Au fost identificați și stâlpi din cărămizi ce, la rândul lor, susțineau podeaua. Un alt element aparținând sistemului de încălzire cu *hypocaustum* sunt canalele existente sub podea, care au fost realizate, de data aceasta, prin construirea unor ziduri mai modeste ca dimensiuni și tehnică de realizare, cu o lățime doar de 0,35 - 0,40 m. Au fost construite în tehnica *opus mixtum*, aspect ce sugerează etape diferite de refaceri ale sistemului de încălzire. Modalitatea de realizare și amplasamentul lor, argumentează clar prezența în cazul lor a cel puțin două faze de construcție. După poziția în structura clădirii și mai ales după faptul că este singura încăpere prevăzută integral cu sistem de încălzire, ne determină să vedem în încăperea E un dormitor - *cubiculum*.

În partea exterioară, în prima etapă de construcție, datorită poziției pe care o ocupă pe terasă, latura SE se găsea în imediata apropiere a începutului pantei, respectiv limita terasei și probabil, datorită instabilității terenului, a fost necesară, pentru consolidarea structurii sale de rezistență, construirea a doi contraforți. Aceștia au fost realizați la colțurile ei. Contraforții sunt adosați pe zidurile de incintă ale clădirii OL6. Au fost realizați în tehnica *opus incertum*; au grosimea de 0,60 m și lungimea de 1,15 m. Grosimea contraforților este identică cu cea a zidurilor de incintă.

Etapei secunde de construcție a clădirii OL6, respectiv celei de a patra fază de construcție în zonă, îi corespunde extinderea clădirii cu o nouă încăpere (F).

Încăperea F avea dimensiunile de 3,00 x 12,30 x 3,00 x 12,30 m; a fost construită în partea de NE și reprezintă o extindere a clădirii. Zidurile au grosimea de 0,60 m și sunt adosate pe zidul de NV al încăperilor A, B și C și pe zidul de incintă de NE al clădirii în faza întâi de construcție. Acesta a devenit astfel, după realizarea extinderii, zid de compartimentare interioară. Spațiul nou construit a fost realizat prin ziduri ridicate în tehnica *opus mixtum*, cel puțin pentru anumite porțiuni (situație constatată arheologic în cazul zidului de NV). Extinderea realizată schimbă planul și fațada clădirii. S-a realizat astfel un fel de hol, cu un *porticus* cu șase coloane. Urmele sale au fost identificate arheologic în zona respectivă. Prin acest *porticus* se pătrundea în clădire, în faza a doua de construcție. Podeaua a fost realizată dintr-un paviment de cărămizi, care s-a păstrat compact pe o suprafață de 1,60 x 2,75 m, identificat în dreptul accesului spre încăperea A. Diferența de nivel dintre prag și paviment era de 0,10 m. Prin extinderea realizată, structura și dimensiunile clădirii au fost modificate. Încăperea A, care probabil a avut inițial destinația *vestibulum*,

devine în faza a doua de construcție, un *atrium*. Prezența fazei secunde de construcție este argumentată și de existența și modalitatea de construire a celor doi contraforți. Realizarea lor s-a făcut cu scopul de a amplifica structura de rezistență a zidului de incintă de SE a clădirii în faza întâi. Aceștia au fost construiți în zona colțurilor clădirii într-o primă fază de existență a sa. Unul dintre contraforți se afla la colțul de S, iar al doilea la 3,60 m de colțul de E a fazei a doua de construcție, respectiv în zona colțului de E a primei faze.

Prezența și poziția celui de-al doilea contrafort susține ideea existenței, în cazul de față, a două faze de construcție. Cea de a doua etapă de construcție a fost marcată de construirea încăperii F. Contraforții nu sunt îngemănați pe zidul de incintă, ci sunt adosați pe acesta, aspect ce scoate în evidență faptul că au fost construiți ulterior și au urmărit consolidarea structurii de rezistență a zidului de incintă. Configurația terenului, construirea zidului de incintă de SE la limita terasei, precum și instabilitatea terenului au impus realizarea contraforților. În zonă, instabilitatea terenului a fost amplificată și de umplutura șanțului de apărare al castrului, care la un moment dat a fost astupat. Clădirea a fost construită în bună parte pe umplutura sa. Din acest motiv au fost necesare adoptarea unor formule tehnice prin care s-a urmărit mărirea structurii de rezistență a zidurilor de incintă afectate de instabilitatea terenului.

4. Descriere. Propunere de reconstituire grafică. (Fig. 1 b,c). Clădirea este impozantă prin dimensiuni și prin poziția avută pe terasa unde a fost ridicată. Prezența porticului din cea de a doua fază de construcție contribuie pe deplin la acest lucru.

Din datele tehnice deținute putem susține ideea că edificiul nu avea etaj, aspect dovedit, în primul rând, de grosimea zidurilor. La acestea se adaugă și configurația terenului, ce conferea o anumită instabilitate suprafeței respective și care nu ar fi permis o supraînălțare a zidurilor. Clădirea era lipsită de încăperi la subsol. Suprafața și forma terasei pe care a fost construită i-a determinat forma inițială și evoluția sa planimetrică. Clădirea nu se încadrează în tipul clădirilor *Streifenhaus*, pentru nici una dintre fazele sale de construcție. Acoperișul era în două ape, învelitoarea fiind realizată din țigle ceramice descoperite în momentul săpăturilor într-o cantitate foarte mare. Păstrate într-o stare fragmentară, ele provin de la acoperișul construcției care, la un moment dat, s-a prăbușit căpăcuind ultimul nivel de călcare din interiorul clădirii, nivel identificat arheologic. Iluminatul diurn era asigurat prin ferestre ce corespund fiecărei încăperi.

5. Utilități. Cu prilejul cercetărilor arheologice s-a constatat, în cazul a două dintre încăperi (B și F), existența sistemului de încălzire centrală cu *hypocaustum*, ale cărui urme au fost surprinse arheologic în săpătură. Nu au fost identificate elemente care să

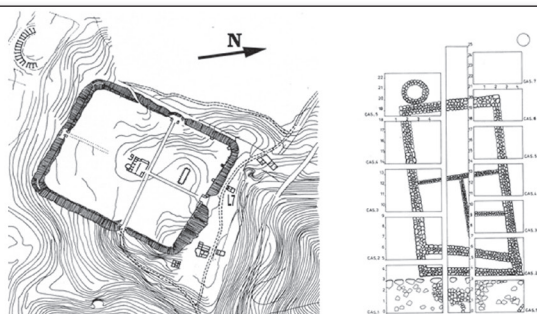

Fig. 2a - Plan complex arheologic - Plan clădire L7

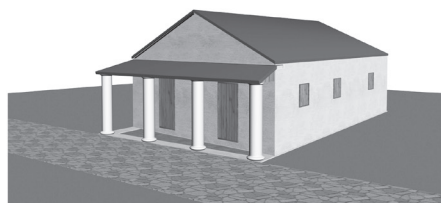

Fig. 2b - Reconstituire grafică clădire L7

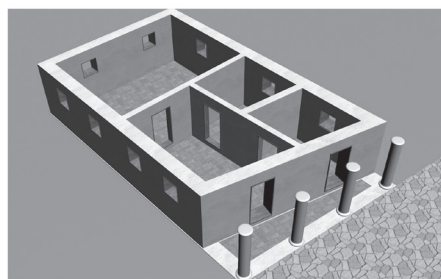

Fig. 2c - Reconstituire grafică structură internă clădire L7

indice prezența unui sistem de aducțiune a apei în interiorul clădirii.

Bibliografie: Tamba-Matei 1992, 143-185; Gudea 1998, 64-70, Tamba 2008, Tamba 2012.

Clădirea L7 (fig. 2)

1. Clădirea se încadrează din punct de vedere tipologic în categoria Straiffenhouse, așadar cu o dezvoltare a dimensiunilor pe lungime. Prin forma avută se urmărește o exploatare cât mai judicioasă a suprafeței așezării, respectiv de a da posibilitatea alinierii unui număr cât mai mare de clădiri la artera rutieră la care se ancorau. Ridicată în tehnica *opus incertum* pe de o parte, din pietre de carieră de dimensiuni mijlocii, dar cu pereții de compartimentare interioară realizați din cărămidă nearsă.

2. Clădirea se afla în stânga drumului roman, în porțiunea din fața castrului cuprinsă între *porta praetoria* și colțul său de N (Fig. 2a). Între clădire și drum, nu exista rigolă. Poziția sa în structura *vicus*-ului (Fig. 2a), compartimentarea interioară și prezența spațiilor din subsol ne determină să apreciem că cel puțin încăperile dinspre drum au fost, ca destinație, spații comerciale. Subsolul a fost valorificat, în opinia noastră, ca spațiu de depozitare a mărfii, care era comercializată în încăperile de la parterul clădirii, situația fiind întâlnită și în cazul altor *vici* militari din Imperiu (Sommer 2004a, 49; Tarpin 1999).

Spre drum avea un *porticus* (Fig. 2b). În interiorul spațiului din subsolul încăperii B.1, în nivelul de dărâmatură, într-o poziție secundară a fost surprinsă o bază de coloană. De formă patrulateră era realizată din gresie de culoare albă-gălbuie, și avea latura de 0,70 m. După dimensiuni ar putea aparține uneia dintre coloanele porticului a cărui fundație și zid de susținere avea tot lățimea de 0,70 m. Zidul de incintă propriu-zis, paralel cu zidul ce susținea porticul, avea grosimea de 0,80 m. Dimensiunile bazei de coloană, coroborate cu lățimea fundației, precum și proporționalitatea dimensiunilor, ne determină să apreciem că porticul avea patru coloane.

Așadar, clădirea se găsea la 27,20 m de zidul de incintă de NE al castrului de pe dealul *Pomet*, pe terasa din porțiunea cuprinsă între *porta praetoria* și bastionul colțului de N.

3. Clădirea este patrulateră cu dimensiunile (9,40 x 17,30 x 9,00 x 15,80 m). (Fig. 2b) Frontul spre stradă era de 9,40 m. Spre drum avea un *porticus*. Nu a existat rigolă între drumul roman și clădire. Tehnica de construcție a zidurilor de incintă a fost cea de *opus incertum*. Pentru realizarea zidurilor a fost folosită piatră spartă, de carieră, de dimensiuni mari și mijlocii.

În interiorul clădirii au fost surprinse ziduri, pereți de compartimentare. Suprafața interioară a fost împărțită în 4 încăperi. În primul rând, spre drum erau încăperile pe care le-am denumit convențional A, în stânga și încăperea B, în dreapta. Suprafața încăperii B, la rândul său, a fost împărțită în alte două, pe care le-am denumit convențional: B.1 și B.2. Partea din a doua jumătate, din spate, era o singură încăpere pe toată lățimea clădirii și am denumit-o încăperea C. În opinia noastră, clădirea a fost construită la sfârșitul sec al II-lea p. Chr.

Încăperea A avea dimensiunile (3,80 x 6,60 m); încăperea B.1 avea dimensiunile (3,50 x 3,60 m); încăperea B.2 avea dimensiunile (3,50 x 3,54 m); încăperea C avea dimensiunile (7,60 x 6 m) (măsurătorile au fost făcute de la fața interioară a zidurilor). O primă

compartimentare a suprafeței interioare s-a realizat prin construirea unui zid paralel cu zidul de incintă de SV (față de care se găsește la 6,60 m) și cel de NE (față de care se găsește la 6,00 m). Acesta este ridicat în tehnica *opus incertum*, din piatră spartă, de carieră, de dimensiuni mici și mijlocii. Zidul avea grosimea de 0,30 m și s-a păstrat pe o înălțime de 0,35-0,40 m. Această primă compartimentare structurează planul clădirii în două, o primă parte o reprezintă spațiul dinspre drum și o a doua cel din spate.

Spațiul dinspre drum a fost la rândul său compartimentat în două printr-un zid paralel cu zidurile de incintă de NV și cel de SE, față de care se găsește la 3,80 m, respectiv 3,50 m. Zidul (peretele) avea grosimea de 0,30 m. În ceea ce privește tehnica sa de construcție avem o situație aparte, cu titlul de noutate la Porolisum. Pe fundația de piatră, formată dintr-un singur rând de pietre, de dimensiuni mici, cu înălțimea de 0,10 - 0,15 m și lățimea de 0,30 m, a fost ridicat un perete de *tegulae* ce aveau dimensiunile de 0,24 x 0,54 x 0,13 m. Realizarea peretelui de *tegulae* a necesitat adoptarea unei formule de consolidare a structurii sale de rezistență, prin postarea unor bârne de lemn în structura peretelui. Acest element de consolidare a fost surprins arheologic în zona de adosare a primului perete de compartimentare cu zidul de incintă de NV. Bârna surprinsă *in situ* este din lemn de esență tare (probabil stejar), fasonată, cu dimensiunile de 0,20 x 0,20 m. O a doua bârnă a fost descoperită în zona de adosare a aceluiași perete de compartimentare, pe cel de-al doilea perete din *tegulae*. Caracteristicile acesteia sunt identice cu cele ale primei bârne. O a treia bârnă se pare că exista în zona de adosare a primului perete de compartimentare cu zidul de incintă de SE. Nu putem face alte aprecieri, porțiunea respectivă fiind scoasă în întregime, până la cota 0 a fundației. Datele obținute în momentul cercetărilor ne determină să credem că peretele de compartimentare al părții din față a clădirii, respectiv de realizare a incintelor A și B, era din cărămizi nearse, consolidat printr-o structură de lemn, urmele lor fiind descoperite în S.1/1994.

În afara clădirii, în vecinătatea colțului de N, au fost descoperite urmele unui bazin de apă. De formă circulară, avea diametrul interior de 1,30-1,60 m și cel exterior de 2,20-2,30 m. S-au păstrat primele două rânduri de pietre, care sunt de dimensiuni mari și formau pereții bazinului. Un aspect interesant este faptul că pietrele folosite la realizarea ghizdurilor bazinului nu sunt prinse cu mortar, dar fundul acestuia este tencuit cu un strat de mortar cu grosimea de 0,05 m. De pe fundul bazinului a fost recuperat material arheologic.

Suprafața din dreapta încăperii A, respectiv cea a încăperii B, a fost compartimentată în două spații printr-un zid realizat în tehnica *opus incertum*, ce se găsea la 3,60 m de colțul interior de S. Prin respectiva compartimentare s-au realizat încăperile B.1 și B.2.

Încăperea B.1 este prima dinspre drum. În suprafața încăperii B.2, la o adâncime de 1,00 m față de actualul nivel de călcare, este identificată prezența unui paviment de *cocciopesto*. Nivelul la care a fost identificat indică cota podelei în subsolul clădirii. Adâncimea la care a fost descoperit pavimentul la care facem referire se datorează faptului că edificiul a fost construit în pantă. Orizontalitatea nivelului de călcare în încăperile de deasupra pivniței era dată de nivelul dalelor drumului din fața clădirii, care condiționau nivelul de călcare în interiorul, respectiv la parterul clădirii. Așadar, cotele constatate arheologic în cazul nivelului de călcare din subsol și al celui de la parter nu ridică probleme. În cazul încăperii B.1 nu s-a profilat în mod clar un nivel de călcare în subsol. Elementele stratigrafiei în porțiunea respectivă nu exclude însă prezența unei pivnițe și în subsolul încăperii B.1. Nu este exclusă prezența nici a unor spații în subsolul incintei A și C. În stratigrafia profilului stâng al secțiunii S.1/1994, ce taie de-a lungul clădirii pe direcție SV - NE, au fost identificate arheologic nivele de călcare ce indică prezența unor spații în subsolul tuturor încăperilor clădirii. În cazul încăperii B.1 nivelul de călcare din subsol se pare că era la cota la care a fost surprinsă *crepida* prin care fundația se îngroșă, aspect la care făceam referire la începutul acestui capitol.

În urma analizei stratigrafiei, ale cărei elemente indică prezența acestui nivel de călcare la subsol, se evidențiază un nivel compact de arsură, din care a fost recuperată o cantitate mare de material arheologic. Stratul de cărbune și cenușă ale acestui nivel provine, în opinia noastră, de la structura de grinzi de lemn ce susținea plafonul pivniței și reprezenta pardoseala încăperilor de deasupra, respectiv de la parterul clădirii. Acestea fiind incendiate la un moment dat, s-au prăbușit pe nivelul de călcare al încăperilor din subsol. Nivelul stratului de arsură, valabil pentru încăperile A și B.1, corespunde, ca și cotă, cu nivelul la care a fost descoperit pavimentul de *cocciopesto* al spațiului din subsolul încăperii B.2. Faptul că acesta reprezintă nivelul de călcare în spațiile mai sus amintite este susținut și de prezența stratului de dărâmtură ce-l căpăcuiește. Acesta se prezintă ca un strat compact de *tegulae* (țigle și olane), ce se concentrează spre centrul încăperilor și care are deasupra un alt strat de dărâmtură format din pietre și mortar. Această realitate surprinsă arheologic sugerează etapele parcurse de fenomenul năruirii clădirii. Așadar, acoperișul a fost acela care s-a prăbușit primul, concentrarea de *tegulae* în zona centrală a încăperilor sugerând acest lucru. După această etapă, într-un proces lent s-au năruit zidurile. Prezența masivă de piatră și mortar deasupra nivelului de *tegulae*, în imediata vecinătate a zidurilor, scoate în evidență evoluția acestui fenomen. Interesant este faptul că, în ciuda așteptărilor, cantitatea de piatră recuperată din nivelul de dărâmtură nu este foarte mare. Situația constatată arheologic ne deter-

mină să bănuim că zidurile, în mare parte, au fost la un moment dat demontate și piatra refolosită ca material de construcție sau că pereții au avut o structură de lemn, iar *tegulae*-le din care au fost realizați, fiind nearse, nu li s-a păstrat urma.

În jumătatea de NE a suprafeței interioare a clădirii avem o singură incintă (C); nu au fost identificată prezența unor ziduri sau urme ale unor pereți de compartimentare. În cazul acesteia, nivelul de călcare se găsește la 0,50 m față de actualul nivel de călcare, aspect datorat, așa cum am arătat mai sus, configurației în pantă a terenului. În imediata vecinătate a zidului de incintă de NE, la 0,20 m față de acesta a fost identificat un cuptor de formă circulară, cu diametrul exterior de 0,90 m, peretele avea grosimea de 0,10 m. Cuptorul avea fundul, din aceleași motive prezentate, la - 0,50 m față de nivelul de călcare.

Situația constatată arheologic în cazul obiectivului L7 se prezintă într-un mod asemănător, ca poziție a nivelurilor stratigrafice, cu situația constatată în cazul celorlalte încăperi ale sale. Excepție face stratul de pietre al nivelului de dărâmtură care este prezent masiv în exteriorul clădirii. Configurația terenului și instabilitatea acestuia au făcut ca zidul de incintă de NE să se prăbușească pe direcția NE, în sensul descendent al pantei.

4. Așadar, în cazul clădirii L7 avem cazul unei construcții modeste, prin dimensiuni și compartimentare. În ceea ce privește structura interioară, compar-

timentarea subsolului se regăsește și la nivelul structurii parterului. Accesul în clădire se realiza dinspre stradă prin intermediul a două uși, porticul protejând cele două intrări. Pereții de compartimentare au fost realizați din lemn sau chiar cărămidă nearsă. Încăperile din subsol au fost, în opinia noastră, spații de depozitare. Suprafața mare avută nu se justifică în cazul unei simple locuințe. Poziția clădirii în structura *vicus*-ului (în fața castrului, în zona *portii praetoria*), și prezența spațiilor din subsol ne face să apreciem că cel puțin cele 3 încăperi (A, B.1 și B.2) au putut fi spații comerciale, respectiv prăvălii, iar spațiile din subsol au fost spații de depozitarea mărfii comercializată în spațiile de deasupra. Prin dimensiunile avute, spațiul creat de portic se dovedește a nu fi unul pietonal ci un spațiu de expunere, o galerie comercială. Iluminatul diurn era asigurat de ferestre cu geam de sticlă ce corespund fiecărei încăperi. În urma cercetării a fost recuperată o cantitate mare de plăci de sticlă ce provenea de la ferestrele existente. Acoperișul era în două ape, învelitoarea a fost realizată din țigle

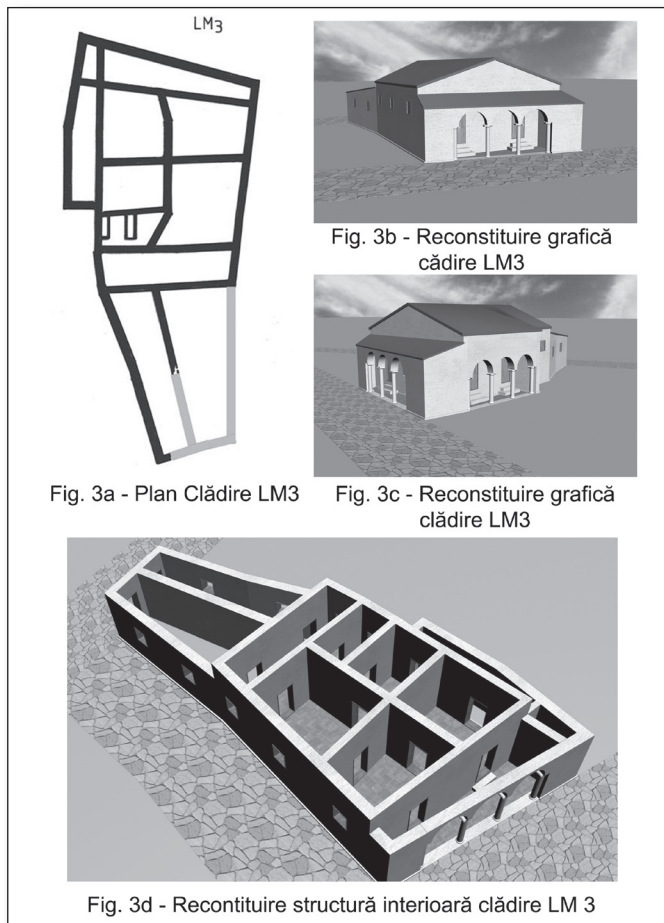
5. Nu sunt elemente care să susțină prezența sistemului de încălzire centrală sau elemente care să dovedească că edificiul beneficia de aducțiune de apă curentă în interiorul său. În spatele clădirii, în zona colțului de NV a fost descoperit un bazin de apă circular în care era probabil captată apa pluvială.

Bibliografie: Tamba 1992, 143-185; Tamba-Gudea 2003, 198-206; Tamba 2008; Tamba 2012.

VI.5. Clădirea LM3.

1. Clădirea locuință convențional numită LM3 este cea de a doua construcția de tip Streifenhouse cercetată în vicusul porolissens. Ridicată din pietre de carieră de dimensiuni mijlocii în tehnica *opus incertum*, construcția reprezintă, până în prezent, prin dimensiunile avute, cea mai mare clădire locuință descoperită și cercetată în vicusul militar de la Porolissum

În ceea ce privește tehnica de construcție, aceasta a fost în majoritatea cazurilor constatăte arheologic cea

Clădirea LM3 și LM1

de *opus incertum*, deși în unele situații au fost identificate și porțiuni de zid realizate în tehnica *opus mixtum*. Tot legat de tehnica de construcție, trebuie menționat faptul că zidurile nu prezentau în toate cazurile un traseu rectiliniu, au fost înregistrate deviații ale ductului lor atât pe orizontală cât și pe verticală. Aspectul constat arheologic este datorat, în primul rând, structurii de rezistență a zidurilor afectat de instabilitatea terenului. Pentru consolidarea rezistenței zidurilor se constată, ca și în cazul altor clădiri cercetate în *vicus*-ul de la Porolissum, o diferență de grosime între fundația propriu-zisă și zidurile de incintă. Diminuarea grosimii de la fundație la zid s-a realizat printr-o *crepida* (treaptă) sau chiar două, practicate pe fața sa interioară. Lățimea treptei este de 0,10-0,15 m. Zidurile de incintă aveau grosimea de 0,60-0,70 m, iar cele de compartimentare de 0,30 m și erau construite în tehnica *opus incertum*, din piatră spartă de carieră. Zidurile de incintă sunt mai groase, avându-se în vedere rolul avut în structura de rezistență a construcției. Așa cum am arătat, a fost constat arheologic că zidul de compartimentare surprins în cas.1, cas.2/2001 și în S1/2002 are o grosime de 0,70-0,75 m. Este posibil ca acesta să fi avut inițial un alt rol, respectiv cel de zid de incintă pentru LM3/1.

Fundațiile sunt destul de profunde, aspect care nu este valabil, așa cum am prezentat, în cazul fundației ce susținea coloanele *porticus*-ului.

2. Obiectivul se afla la N de bastionul colțului de N al castrului (Fig. 3a). În raport cu drumul roman care urca dinspre vama romană spre castru, clădirea se găsea în stânga acestuia, în zona în care drumul, după ce depășește panta dealului, capătă un curs orizontal. Suprafața de teren unde a fost construită este șeaua largă de deal ce face legătura dealului *Pomet* cu cel al *Irimiesei*. Terasa începe din zona clădirii LM3, și se desfășoară de-a lungul laturii de NE a fortificației, fiind tăiată pe toată lungimea sa de drumul roman. În antichitate, drumul era mărginit în partea stângă, spre NE, în porțiunea cuprinsă între *porta praetoria* și colțul de N, de o serie de clădiri apreciate ca aparținând *vicus*-ului (sector L al complexului arheologic Porolissum), iar în dreapta, spre SV, de șanțul castrului. Clădirea LM.3 se găsește la 6,00 m NV de obiectivul LM.1. Între edificiu și drum nu exista rigolă.

3. Spre drum, clădirea avea un *porticus*, urmele bazelor de coloană au fost identificate arheologic în caseta 1, caseta 5 și caseta 8. Bazele au fost descoperite de la 3,60 m de colțul de N al clădirii. Frontul spre stradă era de 16,60 m. Se pare că nu avem coloane pe toată lungimea frontului spre stradă, ci numai pe o lungime de 9,00 m, respectiv numai pentru zona sa centrală. În rest, bazele de coloană lipsesc, fapt ce pune anumite probleme legate de elevația avută de fațada clădirii. Zidul din imediata apropiere a drumului, respectiv fundația pe care a fost ridicat *porticus*-ul, au fost realizate din pietre de carieră de dimensiuni mari.

Fundația sa nu este foarte adâncită în sol. Pentru realizarea sa nu a fost folosit mortar ca liant, pietrele fiind prinse numai cu pământ, aspect ce sugerează rolul, fără o prea mare importanță, avut în structura de rezistență. Lungimea clădirii a fost de 34,30 m, dimensiune valabilă în ultima sa fază de construcție.

Clădirea prezintă câteva faze de construcție marcate de adăugiri, transformări ale planului, care i-au modificat atât dimensiunile cât și structura internă. Astfel, din datele obținute, clădirea inițială, respectiv LM3/1, a fost extinsă în partea de NE, respectiv pe lungime, cu încă o încăpere pe lățimea de 14,00 m și lungimea de 3,50 m. Încăperea am denumit-o LM3/2. Zidul, prin care clădirea și-a modificat dimensiunea pe lungime, a fost adosat pe zidul de incintă inițial al construcției în faza I (LM3/1). Dimensiunile și structura internă se mai modifică, cel puțin încă odată, aspect ce marchează prezența unei a treia faze de construcție (extinderea am denumit-o LM3/3), când, tot pe lungime, se mai înregistrează o extindere prin adosarea unor noi ziduri, de data aceasta la incinta LM3/2.

În partea de SE exista o încăpere cu dimensiunile de 2,00/10,50 m. În zona colțului de E al acesteia, zidul a fost realizat din pietre de dimensiuni mai mici, comparativ cu dimensiunile pietrelor utilizate în rest. Un aspect care trebuie menționat este faptul că acesta se adosează pe zidul comun cu încăperea E și nu este îngemănat cu acesta, așa cum ar fi normal să fie, ținându-se seama că după poziția avută în structura clădirii a fost construită concomitent cu LM3/1 căreia îi aparține. Aspectul constat arheologic poate scoate în evidență faptul că această încăpere nu făcea parte inițial din planul clădirii, faza LM3/1. Zidul de compartimentare era inițial zid de incintă, fapt susținut și de grosimea fundației acestuia. Aceasta pe toată lungimea sa este identică cu grosimea zidului de incintă.

Legat de compartimentarea interioară, pentru faza cu zid de piatră, putem să menționăm următoarele: spre drum exista un *porticus* care delimita spre această arteră rutieră un spațiu acoperit, de acces în clădire. Dimensiunile erau de 15,00/2,50 m, spațiul a fost denumit de către noi incinta **A** (dimensiunile au fost luate de la fețele interioare ale zidurilor). O a doua încăpere, a fost denumită **B** și avea dimensiunile de 10,50 x 2,00 m; se găsea în partea dreaptă, la S de construcție, spre LM1S. O a treia încăpere, denumită **C**, cu dimensiunile de 5,00 x 6,70 x 5,50 x 6,00 m, se găsea lateral în stânga încăperii B. Încăperea **D** se găsea lateral stânga încăperii C, cu care avea un zid comun. Încăperea **G** avea dimensiunile 3,00 x 6,00 m; era prevăzută cu sistem de încălzire cu *hypocaustum*. Sistemul de canale prezent sub podea a fost realizat prin construirea unor ziduri de piatră (aspect constat arheologic în porțiunea cercetată în S.1/2002). Încăpera **F** se găsea în stânga încăperii E; avea dimen-

Terasa Sanctuarelor. Imagine drumul roman

siunile de 5,60 x 3,60 x 4,00 x 2,60 m. Încăperea **G** avea dimensiunile de 3,00 x 6,00 x 4,00 x 5,25 m. Încăperea era prevăzută cu sistem de încălzire cu *hypocaust*, realizat prin construirea unor ziduri pe care se sprijinea podeaua încăperii. Încăperea **H** se găsea în stânga încăperii G, reapectiv în continuarea încăperii D; avea dimensiunile de 5,70 x 4,00 x 7,00 x 3,50 m. Încăperea era prevăzută cu sistem de încălzire central ca și încăperea G, de data aceasta îngrijit construit, comparativ cu cel al încăperii G. Podeaua se sprijinea pe aliniamente de stâlpi din cărămizi (*pilae*) pătrate sau rotunde. Au fost identificate și recuperatoare de căldură, precum și *tegulae mamatae*. În peretele comun cu încăperea I a fost descoperită o fantă practică în perete. Realizat din cărămizi, orificiul permitea ca aerul cald și fumul să fie dirijate și spre încăperea I. Încăperea **I** se găsea în continuarea încăperii H; avea dimensiunile de 2,60 x 6,10 x 2,10 x 6,80 m. O ultimă încăpere din structura clădirii a fost denumită **J**; se găsea la extremitatea de NE a clădirii, dându-i lungimea maximă; dimensiunile încăperii au fost de 2,90 x 3,40 x 3,00 x 3,30 m.

Din punct de vedere al evoluției clădirii LM3 s-au putut stabili 2 etape de amenajare a terenului și 5 faze de mari de construcție:

Etapa 0 - este reprezentată de etapa în care terenul a fost amenajat și tăiat de șanțul și valul de apărare a sistemului defensiv al *vicus*-ului, care reprezenta la acel moment și elementul de delimitare a suprafeței așezării (fig 42).

Etapa 0.1 - o reprezintă momentul când se renunță la sistemul defensiv, valul fiind nivelat, șanțul umplut și tasat. Datarea etapei 0.1 este dificil de făcut, din umplutura șanțului au fost recuperate puține materiale arheologice care să ne ajute în acest sens.

Faza 1 - acesteia îi aparțin construcția sau con-

strucțiile cu pereți de chirpic și structură din stâlpi de lemn; plan nedeterminabil; situată între drumul roman și șanțul de apărare din faza 0. Au fost surprinse arheologic urme izolate de pereți de chirpic, gropi pentru stâlpi de lemn. Urmele puternice de arsură și prezența unui strat compact de cenușă indică faptul că la un moment dat construcția a fost incendiată. Pe locul acesteia a fost construită ulterior o altă clădire, de data aceasta cu fundație de piatră (LM3/ 1). Nivelul de bază, de la care se pornește construirea clădirii, este marcat de nivelul de arsură și cenușă ce dovedește incendiul care a distrus construcția precedentă. Materialul arheologic recuperat (în primul rând monede), care poate fi folosit pentru datarea cronologică a acestei faze, permite datarea lor și a nivelului respectiv în a doua jumătate a secolului II p. Chr.

Faza 2 - s-a realizat astuparea și tasarea șanțului vechi de apărare a sistemului defensiv al așezării, eventual și ridicarea unor construcții.

Faza 3 - a fost ridicată LM3/1; construcția este cu pereți de piatră; plan patrulater cu dimensiunile de 15,20 x 18,00 m; situată între drumul roman și șanțul din faza 0, dar acoperind parțial șanțul astupat.

Faza 4 - a fost ridicată LM3/2 - a fost construită exact peste zona șanțului de apărare în faza 1. Această nouă încăpere, în opinia noastră, a fost construită numai pentru a sprijini spre NE, dinspre șanțul din faza 0, clădirea LM3/1.

Faza 5 - clădirea LM3/3 reprezintă etapa a III-a de extindere spre N a clădirii LM3.

Este pentru întâia oară la Porolissum când a fost constatată arheologic o asemenea dezvoltare în cazul unei clădiri în așezarea civilă a castrului de pe dealul *Pomet*. Acest aspect evidențiază faptul că așezarea a cunoscut fenomenul de dezvoltare urbanistică continuă.

4. Așadar, clădirea LM3, prin dimensiunile avute

se dovedește a fi cea mai mare clădire locuință din vicusul porolissens. Monumentală prin dimensiunile avute, accesul dinspre drum și dinspre templului IOMD (Jupiter Optimus Maximus Dolichenus) se făcea prin intermediu a două portice ce-i amplificau monumentalitatea avută prin dimensiuni. Spre drum, clădirea nu avea coloane pe toată lățimea frontului, ci doar parțial, pentru zona centrală, așa cum rezultă din propunerea de reconstituire grafică (Fig. 3 b,c), precum și din prezentarea făcută mai sus. Situația înregistrată în cazul porticului clădirii locuință, convențional numită LM3, este unicat până la această dată în cazul vicusului militar de la Porolissun. Clădirea a avut o compartimentare complexă (Fig. 3 d), în structura sa funcționa și un atelier de prelucrat sticla, dacă nu cumva nu funcționa și o prăvălie unde se comercializau piesele finite ale atelierului. Deoarece pe lungime clădirea era delimitată de două drumuri, apreciem că accesul din spate era cel secundar, cel principal se găsea spre drumul ce urca dinspre vamă spre castru. Prezența unui spațiu generos și a porticului spre templul lui IOMD justifică situația surprinsă arheologic. Vecinătatea templului explică soluția arhitectonică la care s-a făcut apel prin construirea porticului spre templu. Nu este de omis faptul că porticul, pe porțiunea de fațadă laterală, a fost realizat într-o fază secundă de construcție. Totul trebuie pus în legătură cu momentul din care începe să funcționeze templul lui IOMD, care a funcționat într-o fază târzie de existență a așezării. Extinderile succesive înregistrate, la care se adaugă configurația terenului, în pantă descendentă, pune problema configurației acoperișului. Înveliștoarea era realizată din țigle ceramice.

5. Au fost identificate, în cazul fazei LM3/1 și LM3/2, elemente ce au aparținut sistemului de încălzire central cu *hypocaust*. Sunt constatate arheologic diferite moduri de realizare a sistemului de încălzire, ce evidențiază existența unor etape cronologic diferite de realizare a lor. În cazul obiectivului LM3/1 au fost surprinse și ziduri realizate rudimentar, care susțineau podeaua încăperii (F). Canalele de dirijare a fumului și a aerului cald realizate astfel au aparținut unei ultime faze a sistemului de încălzire ce corespunde unei faze târzii de locuire în clădire. Zidurile sistemului de încălzire au fost în acest caz realizate rudimentar din pietre prinse cu pământ. În cazul LM3/2, au fost identificate și alte elemente ale sistemului de încălzire (*tegula mammata*, *pilae*, recuperatoare ceramice de căldură). Nu a fost descoperit *prae-furnium*-ul. Într-o fază secundă a evoluției clădirii, respectiv etapa LM3/2, în peretele comun al primei extinderi LM3/2 cu cea de a doua LM3/3, a fost surprinsă o fantă, realizată prin intermediul unor *tegulae*. Spațiul respectiv dovedește extinderea sistemului de încălzire cu *hypocaust* și spre LM3/3.

Din datele obținute arheologic nu avem elemente care să susțină existența unui sistem de aducțiune a

apei în interiorul clădirii.

Bibliografie: Gudea-Tamba 2000; 2001; 2002; Tamba-Gudea 2003, 200-203; Gudea-Tamba 2002, 207-209; Tamba-Gudea 2004, 204-205; Găzdac-Gudea 2006, 66-69.

Concluzii

Demersul nostru reprezintă prima încercare de a realiza o imagine asupra clădirilor locuință din vicusul militar de la Porolissum, concretizată și în realizarea unor propuneri de reconstituire grafică.

Prima concluzie este aceea că tipul de clădire Streiphenhouse, respectiv tipul de clădire alungit cu o dezvoltare pe lungime, nu este specifică vicusului porolissens, cu toate că, pentru alți vici militari, aceste tipuri de clădiri sunt reprezentative ca și construcții civile.

Clădirile locuință în visusul militar de la Porolissum se prezintă într-un un grad diversificat de forme tipologice și dimensiuni, aspect ce ne-a determinat să abordăm spre cercetare acest tip de construcții și nu altul.

Statutul social al proprietarului în comunitatea vicană era determinant în ceea ce privește confortul pe care-l putea asigura construcția. Alături de dimensiuni, compartimentarea interioară putea să-și aducă contribuția la creșterea confortului. Elementele principale în asigurarea unor condiții deosebite de trai erau oferite și de: prezența sistemului de canalizare, cel de aducțiune a apei în interiorul locuinței și a sistemului de încălzire central cu *hypocaust*. Astfel puteau fi asigurate condiții speciale de confort. Existența în structura internă a clădirilor de locuință a unor spații, care erau ca destinație baie, contribuia cu siguranță la sporirea condițiilor de confort.

Cercetările noastre ne permit să facem anumite precizări în legătură cu evoluția pe care clădirile locuință le înregistrează în ceea ce privește confortul oferit.

Se acceptă mai nou ideea că, prin ceea ce au realizat în domeniul construcțiilor, romanii au transformat arhitectura într-o adevărată știință. Ca argument în acest sens menționăm faptul că, în perioada respectivă, au fost descoperite și puse în practică mai multe tehnici de zidărie, adaptate la tipul de construcție realizată sau la exigențele unei anumite mode ce se regăsea în epocă. Ca dovadă a acestui aspect menționăm că atunci a fost inventat cimentul cât și sistemul de încălzire central, cel cu *hypocaustum*. Ca și rezultat la care s-a ajuns în domeniul construcțiilor, au apărut tratatele de arhitectură ale lui Frontinus și Vitruvius.

Așadar, politicile edilitare puse în fapt au impus reguli precise în ceea ce privește clădirile din așezarea vicană. Casa romană, ca tip de construcție, a oferit condiții bune de locuire, la anumite standarde de confort impuse de epocă și statutul social al celor ce o locuiau, indiferent de zona geografică unde se afla. Casa roma-

nă era realizată conform unor principii arhitectonice strict respectate. Clădirea locuință a reprezentat de-a lungul vremurilor, indiferent de epocă, construcția care exprima personalitatea proprietarului. Dorința de a scoate în evidență personalitatea și statutul social al proprietarului a influențat de cele mai multe ori forma, dimensiunile, precum și utilitățile clădirilor locuință. În cazul locuințelor ce aparțineau reprezentanților înaltei societăți, acestea ofereau condiții deosebite din toate punctele de vedere. Creșterea calității vieții a fost întotdeauna condiția de bază a dezvoltării societății, cu toate că diferențe majore au existat și la nivelul societății romane. Caracteristicile unei clădiri locuință, în general, aspect ce-i conferă diversitate în ceea ce privește latura arhitectonică, au depins de proprietar în majoritatea cazurilor. Nu excludem însă rolul avut de condițiile de mediu, care au influențat materialele de construcție la care s-a făcut apel. Clădirile locuință ce aparțineau păturii inferioare a oricărui tip de habitat erau dotate minimal în ceea ce privește utilitățile avute și erau destul de înghesuite ca număr pe o anumită suprafață de teren, comparativ cu locuințele aparținând reprezentanților clasei avute.

Casele romane în vicusul militar porolissens aveau, în toate cazurile cercetate, vederea la stradă, comunicând cu aceasta printr-un vestibul. În rest, aveau în structura lor încăperi ce se încadrau într-un specific general valabil unor astfel de construcții. Aveau încăperi unde se dormea, unde se prepara mâncarea, încăperi unde membri familiei își petreceau programul casnic zilnic. Mai puteau avea încăperi unde erau primiți oaspeții, spații de întreținere a igienei (băi) sau încăperi cu destinație comercială (prăvălii sau cârciumi) sau de producție (ateliere profilate pe diferite categorii de produse).

Clădirea locuință, în general, prin funcționalitatea avută, a reprezentat o construcție complexă cu o importanță reprezentativă pentru orice tip de comunitate umană, vicusul militar porolissens n-a făcut în acest sens excepție.

Propunerile noastre de reconstituiri grafice ale clădirilor locuință cercetate vin și completează imaginea acestui tip de edificiu, ce se prezintă într-o varietate mare de forme și dimensiuni. Demersul nostru contribuie astfel la completarea imaginii vis a vis de acest tip de clădire pe care-l avem în atenție în cercetările noastre în vicusul militar de la Porolissum.

Bibliografie

- Alicu D., Micia, Studii monografice I. *Monumente de spectacol și de cult*, Cluj-Napoca, 2004.
 - Alicu D., Opreanu C.H., *Les amphithéâtres de la Dacie romaine*, Cluj-Napoca, 2000.
 - Ardevan R., Civitas et vicus dans la Dacie romaine, în *La politique ediltaire dans les provinces de l'Empire Romain IIème-IVème siècles après J.-C. Actes du IIIe Colloque Roumano-Suisse "La vie rurale dans les*

provinces romaines: vici et villae", Tulcea 1995, Tulcea 1998, p. 45-56.

- Atlas-dicționar al Daciei romane (coord. M. Bărbulescu), Cluj-Napoca, 2005.

- Bărbulescu M., Potaissa, Studiu monografic, Turda, 1994.

- Benea D., Vicus Tibiscensis, Contribuții la istoria vicilor militare din Dacia romană, în *SCIVA*, 44, 1993, 3, p. 267-292.

- Benea D., *Die innere Organisation der Militärviici aus Dakien (I) (Die Wohnungen)*, în *Army and Urban Development in the Danubian Provinces of the Roman Empire* (H. Ciugudean, V. Moga eds.), Alba Iulia, 2000, p. 31-62.

- Benea D., Organizarea internă a așezărilor vicane ale castrului auxiliare (II). Edificiile de cult, în *Sargetia*, 29/1, 1999-2000, p. 191-203.

- Benea D., *Istoria așezărilor de tip vici militares din Dacia romană*, Timișoara, 2003.

- Benea D., Petrovszky R., Werkstätten zur Metallverarbeitung in *Tibiscum* im 2. und 3. Jhr. N. Chr., în *Germania*, 65, 1987, 1, p. 226-239.

- Cocis S., Ateliere de bronzieri în Dacia romană, în *Acta MN*, 32, 1, 1995, p. 383-391.

- Gudea N., Moțu I., Die ländliche Besiedlung und Landwirtschaft im römischen Dakien, în *Ländliche Besiedlung und Landwirtschaft in der Rhein-Donau Provinzen des Römischen Reiches* (Hrsg. H. Bender, H. Wolff), Passau, 1994, p. 511-516.

- Macrea M., Gudea N., Moțu I., *Praetorium. Castrul și așezarea romană de la Mehadia*, București 1993.

- Oltean I., Hanson W. S., Military vici in Roman Dacia: an aerial perspective, în *ActaMN*, 38, 1, 2001, p. 123-133.

- Oltean I. A., *Rural settlement in Roman Dacia. The Making of a Provincial Society* (eds. W. S. Hanson, I. P. Haynes) (JRA Suppl. Ser. 56), Portsmouth, 2004, p. 143-164.

- Piso I., Rogozea P., Ein Apolloheiligtum in der Nähe von Tibiscum, în *ZPE*, 58, 1985, p. 211-218.

- Rusu-Pescaru A., Alicu D., *Templele romane din Dacia*, Deva, 2000.

- Rusu A., Pescaru E., Germisara daco-romaine, în *La politique ediltaire dans les provinces de l'Empire Romain* (D. Alicu, H. Boegli eds.), Cluj-Napoca, 1993, p. 201-203.

- Tamba D., Tipuri de așezări civile de castru pentru trupele auxiliare în provinciile dacice în *Studia Archaeologica et Historica Nicolao Gudea dicata*, Zalău, p. 249-274.

- Tamba D., *Porolissum, așezarea civilă a castrului de la Porolissum. Observații în legătură cu vici militare din Dacia Porolissensis*, Cluj Napoca 2008.

- Tamba D., *Porolissum oraș roman la marginea de nord a Imperiului*, Zalău, 2012.

- Tudor D., *Orașe, târguri și sate în Dacia romană*, București, 1968.

Meșteșugurile din Zalău – istorie, organizare, devenire

Elena MUSCA

Rezumat: studiind datele cunoscute din documentele breslelor, precum și informațiile care s-au transmis până astăzi referitoare la viața meșteșugarilor, este posibil să reconstituim cum se desfășura o zi sau o parte din activitatea zilnică a unui meșter din Zalău sau din altă parte. Nu intenționăm să realizăm această reconfigurare identitară a meșteșugarului sălăjean acum. Dar afirmăm că acest lucru este perfect posibil și că omul modern ar putea avea surpriza să constate că disciplina meșterului breslaș din epoca medievală, a generat în unele domenii de activitate o productivitate a muncii ridicată și o calitate a produsului finit net superioară celei actuale.

În ultimii ani asistăm la o revigorare perceptibilă a îndeletnicirilor meșteșugărești, fie datorită impulsurilor venite din alte țări, prin intermediul muzeelor și al autorităților publice locale, fie datorită unei întoarceri a consumatorilor către produsele locale, naturale și noi.

ISTORIE

Cercetarea meșteșugurilor tradiționale din ținuturile sălăjene a pornit ca o cercetare de arhivă, pe baza documentelor breslelor care datează din epoca medievală, continuate fiind până în contemporan. Lucrările de arhitectură urbană și, în egală măsură rurală, de mare anvergură, care s-au desfășurat în a doua jumătate a secolului al XX-lea, au produs modificări esențiale în structura localităților. Este vorba aici și de modificările care au avut loc în planul urbanistic, în structura localităților, dar modificările pline de dramatism au avut loc în planul social și în structura ocupațională. Pentru realizarea unei cercetări eficiente și cât mai documentate, am efectuat nenumărate zile de teren, în localitățile rurale și urbane, unde am căutat meșterii care mai lucrau tradițional, sau pe cei care au făcut parte din asociațiile meșteșugărești existente până târziu, după anul 1950. Am considerat că studiul n-ar fi complet fără a vedea ce se întâmplă astăzi în acest domeniu, supranumit al meșteșugurilor tradiționale.

Studiind datele cunoscute din documentele breslelor, precum și informațiile care s-au transmis până astăzi referitoare la viața meșteșugarilor, este posibil să reconstituim cum se desfășura o zi sau o parte din activitatea zilnică a unui meșter. Nu intenționăm să realizăm această reconfigurare identitară a meșteșugarului sălăjean acum. Dar afirmăm că acest lucru este perfect posibil și că omul modern ar putea avea surpriza

să constate că disciplina meșterului breslaș din epoca medievală, a generat în unele domenii de activitate o productivitate a muncii ridicată și o calitate a produsului finit net superioară celei actuale.

ORGANIZARE

Istoria urbană glorioasă, adeseori în mod nejustificat, valorile citadine, pe care le pune în contrast cu inerția locuitorilor de la sate. În epocile anterioare, Zalăul a fost un burg rural, ceea ce înseamnă că multă vreme, între țărani și orășeni a fost doar o oarecare diferență de cultură. În multe cazuri, dreptul urban se suprapunea legislației în vigoare, datorită faptului că cei care-și împărțeau meșteșugurile, oamenii de afaceri în general, dețineau privilegiile, care erau drepturi eliberate de formalismele paralizante ale cutumelor, în virtutea cărora aveau posibilități proprii. Amintim aici: dreptul de a recruta mâna de lucru necesară în atelierele proprii, fără niciun control din partea autorităților statului; controlau piețele și târgurile, măsurile și greutatețile, în cazul negustorilor; reglementau angajările în atelierele meșteșugarilor și în breasla negustorilor și reglementau meseriile; interveneau eficace în favoarea concetățenilor lor, manifestându-și în acest mod solidaritatea colectivă.

În ceea ce privește modul de trai al meșteșugarilor și negustorilor, menționăm faptul că aceștia locuiau în propriile lor case, împreună cu angajații și cu ucenicii, dacă era vorba de meșteșugarii din categoria orășenilor săraci, a celor umili, în cazul începătorilor sau al celor care nu reușiseră în afaceri. În permanență, meșteșugarii au depins de piață (sau oricum, o parte dintre ei, cei din categoriile inferioară și medie), precum și de izbucnirea unor boli infecțioase și endemice, epidemiile fiind frecvente în istorie. Cu toate acestea, are loc o continuă lărgire a ariilor migratorii de la sate la orașe, deoarece mirajul libertăților individuale oferite de oraș atrage mereu populația din jurul localităților urbane.

În rândul celor care practicau meșteșugurile, cele mai mici semnale privitoare la o posibilă recesiune economică conduceau la apariția și dezvoltarea unor adevărate sentimente de ostilitate față de neocitadini, veniți parcă să îngreuneze viața meșteșugarilor cu tradiție în familie, să scadă nivelul pieței forței de muncă și, eventual, să cadă în sarcina municipalității și a bugetului public în cazul în care nu se descurcau singuri. Asociațiile profesionale și autoritățile publice luau măsuri de ajutorare socială minimă, prevăzute în scopul de a se evita, pe cât posibil, furturile și violența

necontrolate, dar reglementau drastic accesul în breaslă, care permitea în mod automat permanentizarea meșteșugarului și a familiei sale în oraș. Concomitent, meșteșugarii și negustorii erau conștienți de necesitatea sporirii controlului personal și comunitar asupra patrimoniului propriu și al celui public. Acest lucru era ușurat de faptul că averile meșteșugarilor și-au păstrat de-a lungul timpului mobilitatea, o trăsătură originală, primitivă, care-i conferea posibilitatea de transgresare dintr-un loc în altul, de transformare dintr-un tip de capital mobil într-unul imobil, solid, validat de proprietăți imobiliare și pământuri. De altfel, s-a constatat din documentele breslelor și asociațiilor profesionale studiate, că meșteșugarii și negustorii dețineau și proprietăți imobiliare, nu numai atelierele proprii și mâna de lucru. Proprietățile acestea erau etalate și reetalate, unele dintre ele fiind rezultatul asocierilor meșteșugărești sau comerciale. Dincolo de tipul de proprietate (individuală sau comună), averile locuitorilor urbani din Zalău erau active, deci într-o dinamică continuă. Ele constau din casele proprii, casele comune ale breslelor, tarabele și magazinele meșteșugarilor, restaurante, mijloacele de transport ale negustorilor, din atelierele și instalațiile tehnice ale producătorilor precum și din pământurile pe care orașenii le dețineau în jurul orașelor. Să ne amintim că breasla sumănarilor/gubarilor din Zalău avea piva și alte instalații tehnice tocmai la Plopiș, deținând în proprietate și terenul aferent instalațiilor tehnice.

Proprietățile individuale și cele comune ale zălăuanilor au ridicat o mare problemă în sistemul medieval: aceea a emancipării locuitorilor urbani activi de sub dominația nobiliară, persistentă în forma de proprietate și în menținerea datoriilor individuale și publice, concretizate în taxele și impozitele curente și periodice.

Lupta dintre clasa burgheziei, în formare sau bine definită și statuată, pe de o parte și nobilii proprietari ai orașului pe de altă parte, s-a concretizat în acapararea drepturilor de a încasa taxele pentru vămi, poduri, taxele de la intrarea și ieșirea din oraș, pentru sare, înlesnirea schimburilor de materie primă, controlul asupra piețelor – atât cea a orașului cât și a celor din localitățile apropiate sau mai îndepărtate – a prețurilor din piețe și a locului de desfacere a produselor. Toate aceste trăsături demonstrează faptul că reușita economică a breslelor nu era decât aparent facilă.

Persoanele *extra muros*, care soseau în Zalău seduse de aparenta ușurință a dobândirii unei libertăți individuale și a unei averi prin activități private, meșteșugărești sau comerciale, constatau că sistemul nu era ușor de penetrat. În general, soseau în oraș adulți care erau în posesia unor fonduri financiare sau care aveau legături de rudenie cu locuitorii orașului, atrași de circulația monetară din oraș, de libertatea de mișcare, de posibilitățile mari pe care le-a oferit întotdeauna și de mecanismul complex, dar perfect angrenat, al tehnicilor comerciale. În localitățile rurale, inițiativa privată era descurajată prin îngrădirea dezvoltării de către mecanismul comercial urban al breslelor / asociațiilor, temeinic organizat în scopul zădărnirii inițiativei private a țăranilor, alta decât cea casnică. Am văzut, de-a lungul acestui studiu, cazurile concrete ale meșterilor ceramiști din satele Tihău și Deja. Toate încercările lor de organizare, după sistemul meșteșugarilor din Zalău, într-o breaslă cu un statut propriu, care să le încurajeze meseria și să le apere interesele individuale și comune, au fost rapid descoperite și amendate prin măsuri coercitive de către breasla olarilor din Zalău, care avea un statut nobiliar, regal, o breaslă privilegiată în partea de nord-vest a Ardealului.

Se cuvine să realizăm o scurtă introspecție și în averile financiare ale breslelor, evidențele cărora au fost cu scrupulozitate înregistrate în documentele financiar-contabile. S-au păstrat chitanțele, precum și evidența modului de acumulare primară a banilor, precizat în toate regulamentele breslelor. Fiecare meșteșugar sau negustor era vigilent în problema gospodăririi fondurilor financiare, deoarece averea mobilă trebuia să fie conservată și mărită cu chibzuință. Meșteșugarii și negustorii erau atenți la apariția și derularea oricărui eveniment politic sau economic, cum a fost recesiunea economică din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Prospectau piața în permanență și reduceau numărul lucrătorilor în momentele dificile. Aceștia se vedeau nevoiți să se descurce pe cont propriu, cel mai adesea în afara orașului, devenind *cârpaci*, cum a fost cazul cizmarilor zălăuani rămași fără materie primă și clienți, care au migrat la sate în timpul recesiunii economice amintite.

Breslele meșteșugarilor și negustorilor aveau conduceri eficiente, care supravegheau calitatea și cantitatea mărfurilor produse și comercializate de membri, proveniența acestor mărfuri și modalitatea de desfășurare, precum și prețurile practicate. Orice abatere de la normele stabilite era descoperită și sancționată cu promptitudine, în primul rând prin sancțiuni pecuniare, și apoi, în mod drastic, prin confiscarea mărfurilor, care înglobau bani și muncă. Prin aceste mijloace, averea breslei și fondurile municipalității din Zalău sporeau, în timp ce averea producătorului se diminuea sau intra în colaps, intervenind falimentul.

Meșteșugarii și negustorii din Zalău și Șimleu Silva-

niei controlau atent piața de materii prime prin intermediul conducerilor breslelor, întrucât depindeau de crescătorii de animale din zona rurală, care, la rândul lor, depindeau de fenomenele climaterice anuale, de abundența recoltelor sau de lipsa lor, de bolile infecțioase ca și de izbucnirea unor epidemii. Faptul că în Zalău au existat acele perioade în care locuitorii au suferit de pe urma ciumei și a holerei, mulți dintre ei murind în timpul epidemiilor, a avut drept efect manifestarea recesiunilor economice, temporare sau de durată. În aceste perioade dificile, valorile *muncă și timp* și-au schimbat dimensiunile, iar meșteșugarii și negustorii s-au văzut constrânși să-și întărească privilegiile pentru ca pierderile inevitabile să fie cât mai mici. Pulsul economic productiv și financiar s-a stabilit întotdeauna în hale și în locurile de angajare, unde membrii breslelor, locuitorii orașului și noii veniți constatau care erau prețurile și condițiile de muncă, întotdeauna dinamice, deoarece fluctuau în funcție de schimbările politice, sociale, comunitare. Este evident că economia Zalăului a înregistrat rapid fiecare modificare, mică sau mare.

În ceea ce privește participarea la conducerea administrativă a municipalității, s-a conturat cu claritate componența consiliilor municipale de-a lungul timpului. Nobilii din familiile nobiliare vechi, precum Wesseleny, împreună cu meșteșugarii din conducerea breslelor/asociațiilor, cu juriștii din oraș și cu furnizorii, au fost cei care au format consiliile orașenești. În deplin consens, își amestecau interesele, atât cele comune cât și private, iar apoi le susțineau în aceste adunări în care se hotărau treburile orașului. De-a lungul timpului, în epoca medievală, apoi în cea modernă, și, în final,

Din colecția personală Daniel Mureșan

contemporană, acestea au fost categoriile sociale care s-au succedat la conducerea Zalăului, ca pretutindeni în Europa. Occidentul nu a procedat diferit de urbanitatea zălăuană, de comunitatea sălăjeană în general. De fapt, modelul urban occidental din marile metropole europene a fost copiat de orașele mijlocii și mici, precum Zalăul, în întregul principiilor de organizare și funcționare. Diferența constă în timpul de manifestare, întârziat în urbanitatea semirurală a Sălajului și în spațiul transilvan, urbanitate care s-a dovedit a fi extrem de conservatoare, prezervând sisteme de funcționare economice și administrative ale căror mecanisme occidentale fuseseră perfecționate și schimbate de mult timp, uneori cu unul sau două secole înainte. Administrația Zalăului a fost nevoită să facă față unor probleme specifice economiei urbane, derivate din însăși specializarea muncii, care ridica uneori probleme. Persoanele active aveau de îndeplinit sarcini extrem de diferențiate, iar în perioadele în care s-au produs reorganizări economice și financiare, unele dintre ele s-au găsit în fața unor alegeri dificile, precum (și amintim din nou) cizmarii din Zalău care au migrat în așezările rurale mari, singuri sau cu familiile, asumându-și condiția umilitoare de *cârpaci*, mult sub nivelul social al unui meșteșugar adevărat. La toate acestea se adaugă episoadele aproape violente, care au avut drept miză condițiile de muncă și de trai. Este simptomatică greva calfelor de tăbăcari, acțiune revendicativă care prezenta pericolul de a se dezvolta într-un veritabil conflict între clase. Dar însăși agitația aceasta tipic urbană conține, în sine, schimbarea perpetuă a stării economice și a condițiilor ei de manifestare.

VIAȚA COMUNITĂȚII

O chestiune extrem de interesantă în peisajul urban este cea a vieții comunitare. Jacques Rossiaud are următoarea părere despre asocierea orașenilor din Europa Occidentală: *„Multă vreme, numai cei puternici au putut să-și impună meseriile sau gildele și să cunoască astfel comoditatea responsabilităților împărtășite și a protecțiilor reciproce pe care le refuzau celorlalți; confreriile populare le apăreau drept primejdioase focare de revoltă sau deviere eretică. Reprezentanții meseriilor și ai artelor, o dată instalați la putere, au adoptat pentru o perioadă îndelungată această atitudine împotriva celor neînsemnați, iar prin anul 1400, la Florența și Strasbourg, confreriile profesionale supravegheate îndeaproape trebuiau să se integreze în grupurile și artele considerate drept cadre ale organizării socio-politice...”*

Dar, o dată încheiată cucerirea lor urbană, ordinele mendicante au înțeles cu repeziciune că puteau profita de micile parohii consensuale; ei le-au acceptat ori au îndemnat la crearea lor, la fel ca municipiile care le-au descoperit mai târziu utilitatea și, exceptând perioadele de tensiune socială sau politică, le-au favorizat”.

În general, urbanismul medieval din Europa, de la care nu a făcut nicio excepție cel zălăuan, dar căruia nu

i-a adus nicio modificare care să-i imprime o notă personală, a fost expresia unei vieți comunitare organizată regulamentară, în formule stradale și de cartier. Aceste formule facilitau socializarea pe temeiul unei vecinătăți largite teritorial. Pentru adulți, viața comunitară constituia un *modus vivendi*, iar pentru tineri era un foarte util exercițiu în vederea integrării active în viața socială de mai târziu. Fondul principal al acestui studiu este constituit din activitatea profesională a locuitorilor urbani și organizațiile aferente, care sunt în număr de 3: breslele meșterilor; breslele calfelor și asociațiile rudelor și prietenilor acestora, în general constituite în scop de întraajutorare. Am surprins, inevitabil, și modalități de manifestare activă a breslelor în acest peisaj citadin, cu trimitere expresă la Zalău, pentru care documentația a fost abundentă. În rândurile următoare dorim să detaliem anumite aspecte ale vieții comunitare a urbei de sub Meseș, din dorința de cunoaștere, dar și datorită faptului ca multe din stereotipurile medievale și moderne s-au perpetuat până în cotidian.

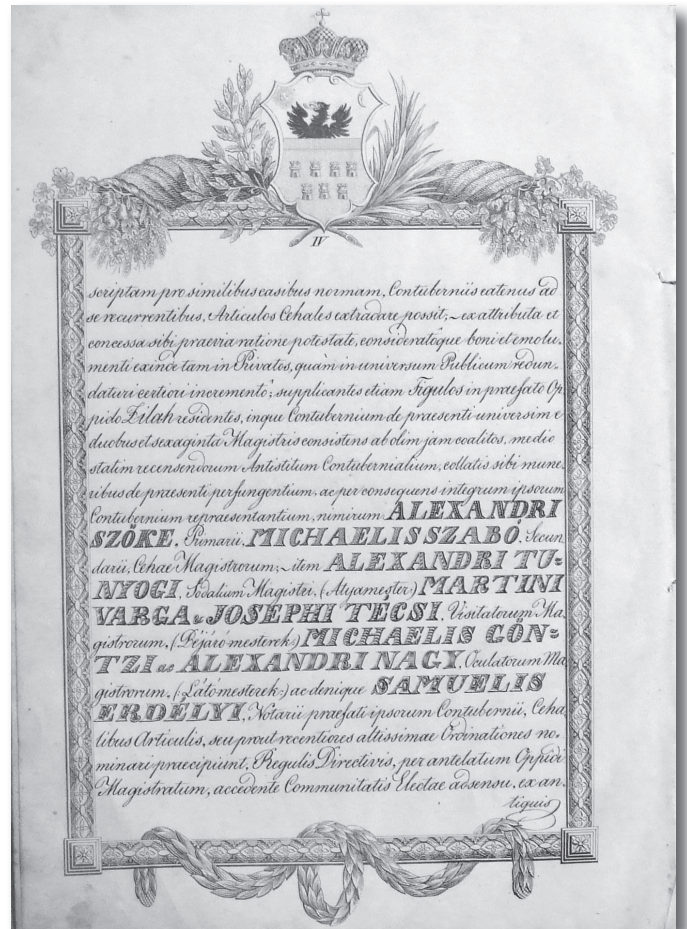
În orașele cu statut adecvat, respectarea riturilor comunitare a fost asemănată cu practicarea unei religii bune, aleasă liber, chiar dacă aceste rituri aveau caracter deopotrivă sacru și profan. Ele aveau darul de a întări coeziunea socială, care nu este altceva decât o exprimare suplimentară a statutului privat extins din zona profesională în cea a comunității. Comunitatea începea cu vecinătatea imediată, care se statornicea, cu certitudine, pe baze etnice, confesionale, pe structura ocupațională. Astfel, în Zalău, aidoma și în celelalte orașe, strada pe care locuiau ceramiștii a primit patronimul profesiei – strada Olarilor – păstrat intact până astăzi, deși de peste 30 de ani nu mai practică nimeni meseria de olar. Între cele două brațe ale Văii Zalăului se afla Hala tăbăcarilor, transformată astăzi în Piața agro-alimentară principală a Zalăului. În general, denumirile și destinațiile inițiale ale locurilor s-au transmis de generații și au rezistat până astăzi, dovedind uimitoarea capacitate conservativă a locuitorilor orașului.

Multă vreme, pentru persoanele nou sosite, care au ales rezidența urbană zălăuană, accesul la o locuință era dificil, ca și accesul la un loc de muncă. Mirajul orașului se dovedea a fi restrictiv, nu se dobândeau instantaneu sau cu ușurință statutul de orașean și libertatea privată mult râvnită. Într-o perioadă istorică lungă, asistăm la manifestarea dominantelor etnice în toate domeniile de activitate și în toate orașele europene. Zalăul nu a făcut excepție de la organizarea protecției intereselor populației maghiare majoritare, pe principii etnice, chiar dacă erau exprimate regulamentară prin intermediul celor confesionale. Restricțiile erau îndreptate împotriva românilor, căci nicăieri nu era prevăzut accesul ortodocșilor la meserii. Românii care veneau în Zalău erau nevoiți să se grupeze în spațiile mai puțin introvertite, în cartierele mărginașe ale orașului, care au apărut ca atare odată cu stabilirea lor aici. Dominanta etnică a fost deosebit de puternică, impusă de

autorități, și se regăsește, în mod evident, în grupările profesionale ale meseriilor sale cele mai importante: măcelăria, tăbăcăria, cizmăria, postăvăria.

În spațiul urban al Zalăului astfel segmentat, habitatul a fost organizat pe străzi, cu sacralități tutelare proprii, cu un centru politico-organizatoric bine definit și funcțional. Acest tip de organizare induce particularismul în viața cotidiană, care se regăsește doar în centrele urbane. Pentru persoanele care veneau din afara orașului Zalău, alegerea rezidenței depindea de existența legăturilor de rudenie și de prietenie, precum și de necesitatea apartenenței la sociabilitățile informale. Pentru exemplificare, vizualizăm strada 22 Decembrie 1989 (cunoscută și astăzi sub denumirea de strada Crasnei), care are o piațetă în jurul cișmelei la care veneau după apă adolescenții, tinerii și copiii, cu birtul „Cireșica” pentru bărbați și cuptorul pentru copt pâine, unde femeile socializau în timp ce supravegheau coacerea. Acesta este un tip de sociabilitate urbană densă, cotidiană, care favorizează descărcarea energiilor de orice fel, prin împărțirea vicinală.

Bărbații împărțeau comunități teritoriale mult mai extinse decât cele ale femeilor. Fiecare locuitor al Zalăului - meșteșugar, negustor, notabilitate publică sau din categoria persoanelor cu alte ocupații - era nevoit, într-unul din momentele zilei de lucru, să-și părăsească biroul de magistrat, atelierul, taraba sau magazinul și să cutreiere prin oraș. Măcelarii aveau, cu siguranță, drum în oborul de animale, fie pentru achiziții, fie pentru a sonda pulsul pieții; patronii restaurantelor și birturilor, ca și meșteșugarii care aveau ateliere mari, cu mulți ucenici și calfe, erau nevoiți să facă un drum la măcelărie pentru a cumpăra carne, la piața pentru legume sau în locurile publice pentru angajarea lucrătorilor ori pentru achiziționarea materiei prime. Măcelarii cumpărau, de obicei, turme de animale pe care le pășteau pe izlazul comunal sau pe pășunile proprii, particulare și ale breslei; turmele și păstorii trebuiau verificați cât se poate de des, chiar și zilnic. Totodată, era necesar să se afle toate știrile de natură economică și financiară curente, în scopul protejării averilor personale și comune, ale breslelor/asociațiilor din Zalău și din celelalte orașe. Viața personală a bărbaților era mai plină de evenimente decât cea a femeilor. În cele mai multe cazuri, atelierelor meșteșugarilor nu aveau locația în spațiul casei, unde se desfășurau doar activitățile domestice. Dacă ne gândim la tăbăcari și la munca lor, la mirosurile degajate de pieile crude și la substanțele chimice puternic mirositoare cu care se tratau pieile, la faptul că acestea erau ținute în butoaie în perioada tratamentului și apoi puse la uscat în poduri, apreciem locul dintre cele două brațe ale Văii Zalăului care a fost destinat tăbăcarilor, în afara perimetrului orașenesc de atunci, ca fiind foarte bine pentru practicarea acestui meșteșug. Spațiul respectiv îndeplinea și cerințele unei utilități imediate, de a avea suficientă apă pentru prelucrare. Așadar, meșterul tăbăcar și angajații săi se

deplasau în fiecare zi de 2 – 3 ori de acasă până la atelier și înapoi, pentru lucru și luarea meselor zilnice. Întâlnirile cu alți meșteșugari, cu vecini, prieteni și rude erau frecvente prilejuri de a afla noutăți și de a opina asupra celor aflate. Avea loc, în mod simplu, o socializare cotidiană, directă, vicinală, profesională și politică extrem de eficace și de utilă pentru oamenii de afaceri.

În viața socială a bărbaților interveneau și momente speciale, în care spiritul asociativ era mult mai liber decât în spațiile publice controlate: cele pe care le petreceau în baia comunală, mai ales în cea de aburi. Atunci își luau timp suficient pentru taifas, pentru acel gen de socializare masculină care descătușează energiile reprimite. Birtul alăturat băii publice din Zalău, care era specializat în preparatele culinare preferate după o baie de aburi sau o baie obișnuită, menite să refacă energia, deservea clienții citadini și pe cei ocazionali, și era, în același timp, un loc excelent pentru întâlnirile neprotocolare ale meșteșugarilor și negustorilor zălăuani, dar și din alte părți. De altfel, Zalăul a fost un oraș privilegiat în privința consumului alimentar, atât sub aspect cantitativ cât și calitativ. În anul 1926, profesorul Leontin Ghergariu caracteriza centrul orașului prin faptul că avea, una lângă alta, măcelării în care se și prepara mâncare și cârciume: tot o cârciumă și o măcelărie. Este vorba despre o stare de fapt moștenită, a cărei apariție o putem raporta la secolul al XV-lea, când Zalăul a primit dreptul oficial de a ține târg în mod constant.

Nu numai cantitatea consumului alimentar era

importantă, ci și calitatea. Orașul, prin birturile și restaurantele căruia se perinda o populație numeroasă, este și un producător de rafinamente culinare. Oricum, orășenii erau, și sunt în continuare, mai carnivori decât țărani, calitatea cărnii este mai bună, întrucât țărânul din categoria medie nu-și permitea să taie animalul cel mai bun pentru consumul propriu, ci îl vindea măcelarilor din Zalău. De altfel, consumatorii urbani își alegeau întâi carnea și apoi birtașul o prepara. Vânzările mari aveau loc în zilele de târg, când vânzătorii și cumpărătorii pecetluiau „*actul comercial*” cu o băutură și o mâncare bună. În aceste momente, era ușor pentru orășenii cunoscători în arta culinară să-i incite pe țărani în a cheltui ceva mai mult decât era strict necesar, din banii primiți pe marfa vândută, pentru a consuma o mâncare rafinată, condimentată, care cerea o băutură pe măsură, și nu obișnuitul grătar și vin acru. Astfel, de-a lungul timpului gusturile alimentare evoluează, chiar dacă nivelurile socio-alimentare rămân multiplu diferențiate. Așadar, socializarea comunitară nu se reducea numai la întrunirile oficiale, la chemările profesionale și la solicitările vecinilor. Sistemul asociativ desfășura o gamă largă de activități, care foloseau o paletă mereu inovată de modalități practice.

Comunitățile de vecinătate confereau, cel mai adesea, și numele necesar unor tineri care veneau din localitățile rurale numai cu numele de botez. Aceștia primeau, după un timp oarecare de supraveghere și evaluare, o poreclă adecvată stilului propriu. Porecla exprima calitățile sau defectele tânărului, ori profesia pentru care se pregătea, în cazul în care era an-

gajat ca ucenic. Porecla devenea în scurt timp patronim, și îl încadra pe tânăr într-un grup teritorial masculin, lucru extrem de important pentru deschiderea posibilităților de socializare a persoanei respective. În acest mod, comunitatea își îndeplinea una dintre funcțiile sale, de *formatoare de identitate*. Vecinătatea era, simultan, și *modelatoare de identități*. Evolutiv, această comunitate supraveghea conduita tinerelor fete, tinerele logodite erau inițiate în secretele mariajului, miresele erau împodobite de vecine, femeile care nașteau erau ajutate în perioada postnatală, iar mortul era vegheat, însoțit la groapă și familia era ajutată, atât moral cât și financiar, prin contribuțiile tuturor la Casa de înmormântare.

Altercațiile conjugale, bolile sau accidentele îi strângeau repede pe vecini, care acordau ajutor celor în nevoie. În aceasta consta manifestarea funcției *reciprocității cotidiene*, extrem de importantă mai ales pentru familiile meșteșugarilor.

Momente importante de comuniune stradală sau de cartier erau sărbătorile mari ale anului. În cercetarea documentelor din arhivele breslelor existente în Zalău, nu am găsit descrieri ale unor sărbătoriri comune, ceea ce ne împiedică să cunoaștem amploarea entuziasmului sărbătorilor vicinale. În mod obișnuit, aceste sărbători aveau menirea de a reconfigura spiritul vecinătății imediate în sensul bun al cuvântului, mai ales sărbătorile de iarnă. În compensație, sunt mai explicit definite manifestările ocazionate de nunți, confirmări profesionale în interiorul breslelor, botezuri sau momente comemorative prilejuite de înmormântări. Modalitățile de acțiune, cuantumul

Din colecția personală Daniel Mureșan

contribuției pecuniare și necesitatea prezenței fizice la aceste activități comunitare sau profesionale, sunt statuate prin reguli bine definite și care erau respectate cu strictețe, deși reglementările nu erau elaborate în regim democratic. Am întâlnit în documente exemple concludente care ilustrează aceste afirmații: tinerele calfe de cizmari erau obligate să ofere o masă meșterilor din breaslă, care erau însoțiți de familiile lor, în momentul în care le era recunoscută lucrarea de măiestrie și intrau în rândurile meșterilor consacrați. Conținutul mesei sărbătorești era reglementat în ceea ce privește meniul, cantitatea mâncărilor (o oală mare cu sarmale, de exemplu) și cantitatea băuturii. Se evitau în acest fel posibilele neajunsuri legate de organizarea unei mese sărbătorești neîndesulătoare, cât și etalarea unei obediențe care nu era posibilă pentru toți membrii breslei calfelor, cu tot ajutorul asigurat de breaslă, știut fiind că tinerii învățaței nu proveneau din familii la fel de înstărite. Practicarea cu rigurozitate a acestor obiceiuri comunitare este posibil să fi devenit obositoare sau apăsătoare pentru unii dintre membri, și să fi apărut sentimente de revoltă împotriva lor. În aceste cazuri, ritualurile organizațiilor comunitare vicinale erau reconfigurate, nicidecum eludate.

Epoca medievală și apoi cea modernă au cunoscut, după cum se vede, un adevărat apetit pentru sistemul asociativ, în multiple forme: profesional, stradal, de vârstă, etnie, confesiune etc., perpetuat până în perioada contemporană. Organizațiile respective elaborau și răspândeau o multitudine de valori citadine, au creat moduri de a trăi bine, au format o cultură care a devenit comună și necesar de adoptat. Acest apetit a fost generat și alimentat de crizele și dezastrele economice, politice, militare cunoscute în istoria evului mediu milenar, ele nelipsind din modernitatea și contemporaneitatea zălăuană. Principiile de organizare și funcționare asociativă s-au transmis până astăzi, identitățile urbane fiind reconfigurate în asociații profesionale (IMM-uri), de conviețuire vicinală (asociații ale proprietarilor de apartamente, organizate pe scări sau pe blocuri, asociații stradale), de întraajutorare (financiare, de luptă împotriva drogurilor, educație contraceptivă în mediile sociale defavorizate etc.).

Asociațiile comunitare ale tinerilor și adulților, organizațiile profesionale și cele politice au fost preluate spre patronare de către autoritățile publice locale, reprezentante ale guvernelor în teritoriul urban al Zalăului și au fost folosite în scopul îmbunătățirii vieții sociale a locuitorilor, precum și pentru dezamorsarea tensiunilor sociale și politice, inevitabile în orice societate umană. În rândul tinerilor a fost prezent întotdeauna un sentiment de frondă față de adulți. Atunci, ca și acum, grupurile de adolescenți se identificau și se defineau în opoziție cu oamenii așezați, cu rosturi bine clădite. Se năștea dorința de subminare a ierarhiilor, care au fost întotdeauna bine clădite: respon-

sabilii erau oameni maturi sau în vârstă, cu un statut economic și social dobândit în ani de muncă și care au fost în măsură să-și asume responsabilități în cadrul breslelor și al asociațiilor comunitare. În mediul meșteșugăresc existau tensiuni determinate fie de schimbul inegal, fie de rivalitățile de clan și familiale, care făceau din oraș o lume în care confruntările directe se puteau aprinde instantaneu. Existau tensiuni generate de tineri, mai ales de calfe, care conștientizau cât de mare era valoarea muncii, a câștigului propriu și cel al meșteșugarului, importanța ajutorului social și împrumutului rambursabil, a bogăției și sărăciei care guvernau viața umană în mediul urban. Aceste stări erau agravate și de practicarea unui celibat prelungit, căci nu se puteau căsători înainte de a avea un rost, de a se întoarce din călătoria de studiu, de a realiza lucrarea de măiestrie. Ca urmare, morala domestică era un principiu îndepărtat, și se întrevea în Zalău o posibilă morală sexuală adaptată acestor condiții de existență, care trebuia urmată cu discreție, deoarece calfa săracă avea drept capital esențial doar o reputație bună.

Apartenența la structurile profesionale și/sau comunitare era esențială pentru meșteșugari și comercianți. Aceste organisme sunt deopotrivă protectoare și promotore pentru membrii săi. Sub aspect material, casieria comună avea scopul mărturisit de ajutorare a membrilor săi nevoiași și pentru a se acorda împrumuturi rambursabile, în regim preferențial și privilegiat, dobânda fiind mică față de cea practică de bănci. Apoi, se știe că în practica bancară se cereau garanții, pe care tinerii și cei mai umili dintre meșteșugari nu le dețineau.

Asociațiile profesionale aveau și rolul determinant de școlarizare a tinerilor ucenici și a calfelor, dar acordau și sprijin concret unei întregi rețele ocrotitoare. Calfa era dirijată în călătoria sa de studiu și supravegheată permanent, de aproape sau din depărtare; astfel, beneficia de ocrotirea părinților breslei la care se prezenta cu o scrisoare de recomandare, deci conducerea breslei zălăuane își asuma rolul de mediator în calea tânărului. Apoi, acesta avea asigurată cazarea și masa la locul de muncă, la care se adăuga plata pentru activitatea pe care o depunea. Acțiunile calfei călătoare erau în permanență monitorizate, deoarece imaginea unei bresle/asociații era spiritual verticală și orientată profesional, iar asociația veghea asupra membrilor săi, oriunde și oricând. Structurile ierarhice erau patriarhale și de natură ideologică, au fost adeseori prea restrictive și uneori abuzive, dar au funcționat timp de secole, au format personalități și opinii, au fost cele care au dat identitate Zalăului și au contribuit la ascensiunea lor economică și politică.

Din punctul de vedere al funcționalității sistemului, acesta a funcționat perfect până în epoca contemporană, ultimele însemnări în registre datând din perioada de după anul 1950. În fond, Cooperația Mește-

șugărească este prelungirea acestui sistem, care, deși într-un declin accentuat în anii care au trecut de la evenimentele din 1989, își prelungește viața prin închirierea spațiilor pe care le deține în localitățile urbane și rurale din județul Sălaj, în așteptarea unor finanțări, adică a unor vremuri mai bune pentru sistem.

DEVENIRE

În ultimii ani asistăm chiar la o revigorare perceptibilă a îndeletnicirilor meșteșugărești, fie datorită impulsurilor venite din alte țări, prin intermediul muzeelor și al autorităților publice locale, fie datorită unei întoarceri a consumatorilor către produsele locale, naturale și noi. În epocile de glorie ale meșteșugurilor s-au creat mărfuri în cantități îndestulătoare pentru clienții existenți și cei potențiali. Organizarea a funcționat perfect datorită faptului că cei care produceau mărfuri au fost interesați să o mențină cât mai mult, chiar dacă nicăieri în Europa nu se mai lucra, în ultimele două secole, în acest sistem de bresle sau asociații. Pentru evitarea eventualelor fisuri, conducătorii breslelor au asigurat buna funcționare asociativă și sub aspectul vieții sociale a celor implicați, sub aspectul moralității membrilor săi și a celor în curs de devenire. Nimic și nimeni nu a fost uitat în ceea ce privește funcționarea mecanismului. În afara lui, totul era delimitat și restrictiv. Breslele, asociațiile, cooperăția meșteșugărească din zilele noastre au aplicat un sistem monolit. În interiorul lui, principiile care-i asigurau funcționarea erau cele ale unei piețe reglate de conducători, pe baza cererii. Dar piața nu era una de tip concurențial, nu direct prin intermediul ei se regla producția de mărfuri, ci prin intermediul sistemului asociativ. În domeniul acesta, sistemul nu a funcționat ca o piață liberă nici în perioada anterioară momentului prezent, în cadrul cooperativelor meșteșugărești. Inerția meșterilor, mai mult sau mai puțin pregătiți profesional în perioada de după ce de al doilea război mondial, a determinat o oarecare stagnare în ceea ce privește tehnologia, dar mai ales în problema modelelor confecționate. Pentru exemplificare, remarcăm faptul că cizmele au rămas la modelul din secolul al XIX-lea, ca de altfel toată încălțămintea lucrată la comandă, ca și tiparele pentru încălțăminte.

Metodele și tehnicile de lucru au fost cele tradiționale, care se regăsesc în toate centrele meșteșugărești din țară. Tehnicile inovatoare au intrat foarte târziu în cadrul sistemului, în procesul de producție, nefiind o imixtiune benefică în toate cazurile. Considerăm că activitatea industrială din localitățile urbane Zalău, Jibou și Șimleu Silvaniei a produs mutații definitorii și greu de reparat acum. Culturile de in și cânepă ar asigura materia primă pentru țesăturile care sunt extrem de căutate pe piața internațională, iar prelucrarea pieilor și revigorarea industriei mici, de textile și confecții, cu produse din lână, ar readuce bunăstarea sălăjenilor. Construirea unor întreprinderi mari, care

nu au avut sursa de materii prime asigurată din zonă, a dus la distrugerea lanțului natural dintre producătorii agricoli din împrejurimile orașelor și prelucrarea produselor în atelierele meșteșugărești, prin meseriile practicate în orașe.

Breslele, asociațiile și cooperăția au respectat această realitate economică, ceea ce a determinat progresul economic și social al ținuturilor sălăjene, care au prosperat în perioadele bune. Acestea ar fi părțile pozitive, detectabile cu ușurință în sistem, din complexitatea tendințelor și proceselor economice, financiare, comerciale și comunitare. Negativ este faptul că sistemul era exclusivist, că a monopolizat economia acestui spațiu istoric și a stabilit mai mult decât drepturile firești pentru membrii săi, a obținut privilegii, de care suntem înclinați să credem că unii sălăjeni se prevalează și astăzi. După cum arată acad. D. Prodan, *„Românii erau excluși din activitatea meșteșugărească a orașelor. Nu și a târgurilor. Au pătruns în schimb comercial prin companiile grecești, cunoscute dinainte, care activau și în cele mai modeste condiții, ba și sub nume de jeleri. Negustorii <greci> erau mari furnizori de valori orientale, furnizori de coloniale, arendași de monopoluri, creditorii ai nobilimii, ai principelui însuși, ca un Pater Ianoș de pildă”*.

În privința funcționalității sistemului meșteșugăresc, apreciem că a avut de-a lungul timpului numeroase puncte pozitive, datorate eficienței sale. Procesul de revigorare a meșteșugurilor tradiționale a început după evenimentele din anul 1989. Nu este vorba despre producătorii organizați în sisteme asociative; deocamdată vedem încercările creatorilor de a-și asigura un trai decent pentru familie, din practicarea unei meserii în mod onorabil. Stabilirea existenței unor fenomene asemănătoare în privința formelor și funcțiilor în societate, privite comparativ cu fenomenele descrise aici, ne determină să credem într-o refacere a industriei pe baze tradiționale, după sistemul clasic, stimulat, cu rezultatele cunoscute, benefice pentru cei care practică meseriile desprinse din cele tradiționale.

Formele convergente ale produselor meșteșugărești confecționate de meșteșugari din localități diferite, din zone diferite sau adiacente arată existența unor forme tradiționale comune și realizarea unor interferențe culturale civilizatoare. Combinând informațiile obținute din documentele de epocă și informațiile culese din teren, din locurile în care se mai practică meșteșuguri, s-au obținut imagini configurative asupra realității economice sălăjene, despre ocupațiile tradiționale și răspândirea lor spațială.

Note:

1. J. Rossiaud, „Orășeanul”, în *Omul medieval*, coordonat de J. le Goff, Ed. Polirom, 1999, p. 149
2. D. Prodan, *Transilvania și iar Transilvania*, București, 1992, p. 149

Aspecte privind activitatea culturală în Zalăul interbelic

Conferința „Ce-i românesc în literatura noastră” susținută de profesorul Leontin Ghergariu în cadrul Astrei zălăuane (23 martie 1930)

Marin POP

Rezumat: cei 16 ani de activitate în orașul de la poalele Meseșului au însemnat pentru Leontin Ghergariu cea mai prodigioasă perioadă a carierei sale profesionale. Astfel, la numai câteva luni de la venirea sa la Zalău, la 31 ianuarie 1925, va edita o gazetă săptămânală, culturală și informativă, intitulată sugestiv „Meseșul”, devenită un an mai târziu gazeta culturală a despărțământului central al ASTREI sălăjene. Tot din anul 1926 este numit membru în Comitetul de redacție al revistei pedagogice „Școala Noastră”, apărută la Zalău în anul 1924. Pe data de 25 august 1940, cu câteva zile înainte de Dictatul de la Viena, împreună cu prietenul și colaboratorul său apropiat Grațian Mărcuș, vor edita primul și din păcate ultimul volum al revistei „Țara Silvaniei”. De asemenea, tot în perioada zălăuană a lui Leontin Ghergariu remarcăm colaborarea cu revista oficială a ASTREI, „Transilvania”.

Conferința pe care o publicăm, în întregime, a fost susținută de Leontin Ghergariu în cadrul unei adunări a despărțământului central al ASTREI sălăjene pe data de 23 martie 1930, la Zalău.

Deși era orașul de reședință al județului Sălaj încă de la constituirea sa, respectiv 1876, Zalăul nu avea un despărțământ al asociației culturale a românilor transilvăneni (Astra), centrul de polarizare al românismului fiind Șimleu Silvaniei. În orașul de la poalele Măgurii era și sediul Vicariatului greco-catolic al Silvaniei, fondatorul și coordonatorul tuturor asociațiilor culturale românești din Țara Silvaniei.

Zalăul aparținea despărțământului Jibou al Astrei, care avea 69 de comune, două agenturi și două biblioteci. Cu reorganizarea despărțământului, după Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, a fost rugat să se ocupe directorul său, Teofil Dragomir, proprietar în Lupoaia (*Transilvania*, nr. 7-8, iulie-august, 1921, p. 561). Despărțământul Jibou se reorganizează abia pe data de 18 septembrie 1921, când are loc adunarea sa cercuală. La ea au luat parte generalul de brigadă Daschievici, împreună cu familia sa, colonelul Regimentului 14 Călărași, Sâmbăteanu, precum și un număr mare de ofițeri, subofițeri și soldați. Director al despărțământului a fost ales preotul Laurențiu Bran și un nou comitet de conducere. Fostului director, Teofil Dragomir, care s-a retras din funcție, i se aduc mulțumiri pentru faptul că a fost un organizator bun.

În anul 1922, pe data de 18 aprilie, la Jibou, are

loc o nouă adunare extraordinară în care s-a discutat problema împărțirii despărțământului în două: despărțământul Jibou și despărțământul Zalău.

Orașul Zalău nu avea, până la momentul respectiv, un despărțământ al Astrei, așa că s-a luat decizia înființării unui despărțământ și în acest oraș. Tot acum s-a discutat problema organizării prelegerilor populare și a înființării de cooperative și bănci populare (*Idem*, nr. 7-8, iulie-august 1922, p. 501).

În anul 1923, pe data de 29 iunie, are loc adunarea generală de constituire a despărțământului Zalău al Astrei. Director a fost ales Nicodim Cristea, primarul orașului Zalău, secretar, Nicolae Nistor, revizor școlar, casier a fost ales Dumitru Mureșan, consilier, iar bibliotecar, Vasile Timbuș, profesor.

Despărțământul Buciumi al Astrei a hotărât, pe data de 23 noiembrie 1923, să fuzioneze cu cel din Zalău. De asemenea, despărțământul din Zalău a mai înființat o agentură și o bibliotecă populară în comuna Cățăluș român (Meseșeni), care aparținea de despărțământului Crasna. Acest din urmă despărțământ s-a atașat, pe data de 20 noiembrie 1923, despărțământului Șimleu al Astrei.

În urma acestor acțiuni de reorganizare, despărțământul din Zalău cuprindea 58 de comune, cu 16 agenturi. De asemenea, avea 16 biblioteci populare, fiecare cu câte 51 de volume, în afară de cea din Zalău, care avea 300 de volume (*Idem*, nr. 10-11 din anul 1925; *Sălajul*, nr. 6 din 12 aprilie 1924).

În anul 1928, în fruntea despărțământului central județean Sălaj al „Astrei” a ajuns tânărul, pe atunci, profesor și director al Liceului de stat de băieți din Zalău, Leontin Ghergariu. Primul obiectiv pe care și l-a fixat a fost obținerea unui local pentru Casa Culturală a „Astrei”, unde urma să înființeze un muzeu istorico-etnografic al Sălajului. A închiriat de la Primăria Zălăului etajul din aripa dreaptă al clădirii, unde a funcționat pe urmă cinematograful „Libertatea”. În partea dinspre stradă a amplasat biblioteca despărțământului „Astrei”, o sală de lectură și „săli de distracții” (șah, domino etc.), iar în sălile dinspre curte a început organizarea unui muzeu. În acest sens, a obținut de la Prefectura județului ceea ce a mai rămas din colecția lui Szikszay. De asemenea, împreună cu elevii săi de la liceu a început ample campanii pentru a aduna piese arheologice (*Leontin Ghergariu, „Preocupări muzeale în Sălaj”, în Acta Musei Porolissensis, II, Zalău, 1978, p. 391*).

Deși nu era născut în județul Sălaj, Leontin Gher-

gariu se înscrie, la loc de cinste, în galeria cărturarilor sălăjeni, prin prodigioasa activitate desfășurată în Țara Silvaniei, în special în perioada 1924-1940.

Credem că se cuvine să amintim câteva date biografice ale reputatului profesor emerit și spirit enciclopedic (publicist, istoric, lingvist, etnograf și folclorist) Leontin Ghergariu.

S-a născut pe data de 13 ianuarie 1897 în localitatea Nădlac, unde tatăl său, Ioachim Ghergariu era preot. Pe mama sa o chema Leontina Silaghi... Terebești...

Cursurile școlii primare și copilăria și-a petrecut-o în localitatea Terebești, județul Satu-Mare, unde tatăl său a fost detașat ca preot. Liceul l-a absolvit în anul 1915, la renumitul liceu românesc „Samuil Vulcan” din Beiuș. Continuând tradiția familiei, dar, se pare, și pentru a scăpa de încorporare, fiindcă ne găseam în timpul primului război mondial, a urmat cursurile Seminarului teologic din Blaj, pe care le-a absolvit în anul 1918.

..... Unirea

A urmat, apoi, cursurile Facultății de Litere din Cluj, secția filologie-istorie, pe care le-a absolvit în anul 1923. A fost numit profesor la liceul „Vasile Lucaciu” din Carei, iar un an mai târziu director al proaspătului înființat liceu de băieți din Zalău. A condus destinele liceului zălăuan până la Dictatul de la Viena din 30 august 1940, după care s-a refugiat la Arad, unde a predat la liceul „Moise Nicoară”, până în anul 1945. Între anii 1945-1946 și 1949-1958 a fost profesor la liceul „George Barițiu” din Cluj. În anul 1946 a fost numit inspector secundar și apoi din 1948 inspector general

șef la Inspectoratul școlar regional Cluj. S-a pensionat pe data de 30 septembrie 1958. Pentru activitatea deosebită depusă, la data de 28 iunie 1965 i s-a conferit titlul de „profesor emerit”. Trece la cele veșnice la Cluj-Napoca, pe data de 11 iunie 1980.

Cei 16 ani de activitate în orașul de la poalele Meseșului au însemnat pentru Leontin Ghergariu cea mai prodigioasă perioadă a carierei sale profesionale. Astfel, la numai câteva luni de la venirea sa la Zalău, la 31 ianuarie 1925, va edita o gazetă săptămânală, culturală și informativă, intitulată sugestiv „Meseșul”, devenită un an mai târziu gazeta culturală a despărțământului central al ASTREI sălăjene. Tot din anul 1926 este numit membru în Comitetul de redacție al revistei pedagogice „Școala Noastră”, apărută la Zalău în anul 1924. Pe data de 25 august 1940, cu câteva zile înainte de Dictatul de la Viena, împreună cu prietenul și colaboratorul său apropiat Grațian Mărcuș, vor edita primul și din păcate ultimul volum al revistei „Țara Silvaniei”. De asemenea, tot în perioada zălăuană a lui Leontin Ghergariu remarcăm colaborarea cu revista oficială a ASTREI, „Transilvania” (**Doru E. Goron, „Figuri de intelectuali sălăjeni: Leontin Ghergariu (1897-1980)” în Acta Musei Porolissensis, V, Zalău, 1981, p. 737-742; Viorel Câmpeanu,...**).

Conferința pe care o publicăm, în întregime, a fost susținută de Leontin Ghergariu în cadrul unei adunări a despărțământului central al ASTREI sălăjene pe data de 23 martie 1930, la Zalău. Credem că din titlul conferinței se remarcă, în mod evident, tema prezentată de Leontin Ghergariu și lăsăm plăcerea cititoru-

Din colecția personală Daniel Mureșan

lui să o savureze fără a face alte comentarii.

**„Ce-i românesc în literatura noastră –
Conferință ținută în cadrele „Astrei” – Zalău –
la 23 Martie 1930**

Doamnelor și Domnilor,

Problema pe care mi-am propus să o tratez în fața Dv. și care este: Ce-i românesc în literatura noastră, este o problemă care trebuie să preocupe și pe oricare intelectual. Pentru că aceasta problemă desleagă o latură destul de ascunsă, și în aceiaș vreme foarte importantă a literaturii noastre, pe care suntem datori să o cunoaștem.

De aceea vă rog, ca în ziua aceasta frumoasă de început de primăvară, când atâtea frumuseți ademenesc pe om în alte părți, să-mi jertfiți ceva momente și să urmăriți expunerea mea, oricât vi s-ar părea de abstractă. Mă îndreptățește să vă cer aceasta și importanța problemei, cum și vorbele învățatului nostrum cronicar Miron Costin, care spune în careva din scrierile sale: „Nu este alta și mai frumoasă și mai de folos în viața omului zăbavă, decât cititul cărților” și preocupărilor intelectuale.

Înainte de ce am intra însă în focul chestiunii, să-mi dați voie să rezolv o altă problemă și anume: Poate să fie o operă de artă națională? Doar se spune de atâtea ori că opera această este veșnică tocmai prin internaționalismul său. Și la un moment dat s-ar părea că o operă de artă, care e națională, nu poate să fie trainică, iar nefiind trainică ea pierde caracterele operei de artă.

Doamnelor și Domnilor,

Prin scopul său arta este socială fiindcă se adresează publicului, iar prin origine este deja socială fiindcă educația artistului nu poate fi decât aceea a mediului în care trăiește. Iată deci că artistul deși amator de specificitate nu se poate feri complet de a nu exprima prin opera sa și generalul. Dar exprimarea acestui general nu e și ea completă. Artistul nu poate utiliza expresii valabile pentru orice societate, el nu poate fi cu desăvârșire universal. Dacă ar fi așa s-ar pierde particularitatea, originalitatea. Arta s-ar transforma în știință, expresia ar deveni o formulă matematică. Între specificul complet, care atinge inconștientul și care e inexprimabil și între științificul integral, care sigur e universal, este loc pentru o specificitate temperată, relativă, pentru un compromis între individual și general. Acest intermediar îl constituie etnicul. De fapt artistul, spre deosebire de omul de știință, care se adresează tuturor oamenilor, tuturor popoarelor, ia contact cu o societate dată. Ori societatea normală în care trăim noi azi este națiunea.

Cu aceasta intră direct în legătură artistul, atunci când își exteriorizează creația când trece de la concepție la expresie. Obligat să fie social, artistul nu poate fi în stadiul actual de civilizație decât național. Dacă ar fi

uman sau internațional, ar pierde cu desăvârșire specificul, adică ceea ce constituie însăși esența artei și ar cădea în știință, dacă ar fi prea specific, prea original ar pierde mijlocul de exprimare, contactul cu publicul. Etnicul e oarecum locul geometric între individual și uman.

Reesă de aici că etnicul e, cum se zice în termeni filosofici, o categorie estetică, sub care artistul e obligat să vadă lumea. Și ca o consecință a acestei categorii estetice, opera de artă ne apare ca un compromis necesar între manifestarea specificului și realizarea lui sub presiunea socială într-o societate limitată, adică într-o națiune.

Nici un scriitor, oricât de etern uman sau internațional ar fi el, dela Shakespeare la Goethe, dela Moliere la Tolstoi, nu poate scăpa acestei legi, acestui specific etnic.

Nici unul din ei nu e ferit de pecetea caracterului național și nici una din operele lor reușite, n-ar fi putut fi scrisă de cetățeanul altei nații. Fatal mijlocul de expresie e local. Nu există scriitor mare fără o cunoaștere adâncă a limbii, după cum nu există pictor mare fără o mânuire a culorii. Și aceasta culoare e și ea locală. E a peisajului național. „Un pictor francez, fără să vrea, întrebuițează cenușul albăstriu al cerului din Ile de France, un rus verdele aprins, un german culorile sumbre”. Sculptura va norma și ea inspirația unor linii moi, aspre, chinuite ori îndrăznețe după caracterul poporului (- M.D. Ralea -).

Să tragem din cele premise concluziile cari se impun: 1) Orice operă de artă trebuie să fie etern umană și 2) Înainte de a fi umană, opera de artă trebuie să fie națională, adică să poarte pecetea specificului etnic din care scriitorul ori artistul face parte.

A fost nevoie să demonstrăm aceasta pentru că să justificăm puțința de a exista a problemei noastre: Ce-i românesc în literatura noastră.

Vă este desigur cunoscut că sub ce influențe s-a

desvoltat literatura noastră. Nu va fi lucru fără de folos însă, dacă vom reveni asupra acestei probleme și vom face o scurtă și sumară reprivire asupra diferitelor influențe cari se încrucișează în literatura noastră.

Doamnelor și Domnilor,

Literatura română, luată în înțelesul de carte scrisă, își are începuturile în secolul al XV-lea. Aparițiunea celor dintâi cărți românești se datorește mișcării religioase pornită în Apus ca hussitismul. Ideile învățatului preot englez Wicley, care propovăduia o înțelegere nouă a legii creștine au pătruns prin apostolul boem al acestei învățături, prin Ioan Huss, și la noi datorită acestei influențe au răsărit primele cărți scrise în românește: Codicele voronețian, Psaltirea scheiană și cea voronețiană.

În secolul al XVI-lea o altă influență, venită tot din Apus, calvinismul, face să apară la noi primele cărți românești tipărite și legate de numele iscusitului meșter tipograf Coresi.

Datorită acestor mișcări religioase și faptului că ele ne-au dat primele cărți bisericești în românește, avem în secolul al XVII-lea marea mișcare culturală a domnilor Matei Basarab și Vasile Lupu și mai târziu C. Brâncoveanu, din îndemnul cărora ies la iveală primele lucrări originale românești.

Iar când mai târziu în norma sprijinului dat literelor de domnii amintiți apar scrierile importan-

te ale cronicarilor noștri aceste scrieri sunt direct influențate de scrierile cronicarilor poloni.

Veacul următor, veacul al XVIII-lea, este caracterizat prin activitatea bogată și bine făcătoare a școlii ardelenice. Aceasta activitate ne-a dat conștiința națională și mândria originii noastre. Ea însă se datorește tot unor influențe din Apus și tot unor mișcări religioase: convertirea unei părți a românilor din Ardeal la catolicism.

Literatura noastră modernă încă pornește tot sub influința mișcărilor din Apus. La început literatura greacă, influențată la rândul său de cea franceză și pe urmă literatura franceză singură, fac să apară în literatura noastră operele de valoare, cari formează mândria noastră națională.

În scurt: Marile mișcări culturale, religioase și sociale din Apus, au avut totdeauna o repercursiune puternică asupra literaturii noastre. S-ar părea deci că evoluția noastră culturală și literară ar fi o copie mai mult sau mai puțin reușită a mișcărilor în Apus.

Lucrul însă nu stă tocmai așa. Elementul dinamic, care a produs fierbere generală în vieța altor neamuri, la noi s-a manifestat într-o formă originală, determinată de structura etnică a poporului nostru. În imprimarea caracterelor noastre etnice asupra literaturii române, rezidă originalitatea acestei literaturi. Oricâte influențe au determinat diferite curen-

Din colecția personală Daniel Mureșan

te în literatura noastră și orideunde au venit aceste influențe, totuși literatura noastră și-a păstrat caracterul de originalitate. Doar acelaș vânt de primăvară, aceleaș raze de soare și aceeaș ploaie abundentă face să înflorească câmpiile și la noi cași în Apus, la miazăzi cași la nord. Și totuși florile sunt ale noastre. Așa e și cu literatura. Ori de unde a venit vântul influențelor, ori de unde a venit boldul, totuș literatura e a noastră, e originală, pentru că poartă pecetea specifică etnic al neamului nostru.

Care este acest specific etnic, care o caracterizează?

Structura noastră originară și ereditară este compusă din trei elemente esențiale: individualismul, adaptabilitatea și simțul pentru armonie.

Individualismul este zestrea noastră etnică moștenită dela traci. Aceștia erau un popor răslețit, expansiv și fără coeziune. Herodot scria despre traci: „Dacă ar avea un singur domnitor și ar fi uniți între dânșii, tracii ar fi neînvinși și, cred, cu mult mai puternici, decât celelalte popoare”. Grație acestei moșteniri, poporul român a început târziu să se închege formațiuni statornice, cum s-a făcut aceasta de ex: la Unguri sau la Slavii din sud. Chiar față de perfecta organizație romană am rămas refractari, prețuind mai mult libertatea și vieța de păstor decât organizația și civilizația romană. Acest individualism, care smulge individul din crugul unei organizațiuni și discipline, se arată și astăzi în multe întocmiri de ale noastre. Să considerăm numai străzile Bucureștilor de ex. cu clădiri pompoase alături de cocioabele umile; critica fără frâu a tuturor legilor și orânduinelor noastre; sau anarhia fără seamăn în felul de a scrie în ortografia noastră. Toate aceste sunt manifestări târzii ale individualismului, care e una dintre notele specifice ale neamului nostru.

Simțul pentru armonie, altă notă a specificului nostru etnic, l-am moștenit dela Romani. El reprezintă o forță contrară, de evoluție lentă față de individualismul revoluționar și anarhist. În cele mai grele momente din vieța noastră, poporul român, călăuzit de simțul pentru armonie, a găsit cu siguranță drumul cel drept al dezvoltării. Revoluțiile ungarilor, rușilor și grecilor n-au asemănare în istoria noastră. Aceste popoare bunăoară chiar în filologie s-au datat la acte violente, brutale chiar. Reforma limbii la greci și a lui Kazinczi la unguri au dus la creierea unei limbi artificiale, complect deosebită de cea populară. La noi încercările de soiul acesta ale latiniștilor au eșuat în fața acelei energii intrinseci, care împinge dezvoltarea noastră pe panta lină a evoluției.

Adaptabilitatea este o altă caracteristică a structurii noastre etnice. Românii dispun de o excelentă maleabilitate și elasticitate prin cari știu să se potrivească nouilor situațiuni culturale sau politice în cari ajung.

De aceea dezvoltarea noastră literară arată perindarea curențelor europene. Mișcările apusene de orice natură, erau interceptate de sensibilitatea fină a

poporului român, care începea să se orienteze după ele în întocmirile sale interne. Adaptabilitatea apare de altfel și în vieța cotidiană. Vedem copii de țărani deveniți în prima generație domni desăvârșiți și avem atâtea competențe improvizate în vieța noastră politică. Cu greu vom găsi un alt popor, care să se fi adaptat zonelor de civilizație apuseană în vreme așa de scurtă, cum a făcut-o aceasta poporul român.

Adaptabilitatea este o forță dușmană individualismului. Ea se opune manifestării spontane individuale și dăruimă orice început de tradiție.

Că există în poporul nostru aceasta notă a adaptabilității, e suficient să amintim că la noi nu există o opinie publică, care să știe reacționa contra multor călcări de legi. Individualismul ne face să criticăm, să acuzăm și ne arătăm nemulțumiți față de multe fapte însă adaptabilitatea nu ne lasă să ne revoltăm contra lor, ci să le primim și să ne împăcăm cu situația în care am ajuns. Exemplu ne poate servi noua lege administrativă. Cât s-a sbierat în legătură cu aceasta lege, a criticat-o fiecare dintre noi, iar când i-a venit vremea aplicării, am mers fiecare la vot parcă de când lumea aceasta lege ar fi fost mai bună.

Cele 3 caractere specifice neamului nostru se pot vedea și în literatură. În rezumat și anticipat: 1. Individualismul se manifestă în nota generală lirică a poezilor, în lipsa și desinteresul față de elementul epic, în creațiuni de opere mărunte. 2) Simțul pentru armonie a călăuzit pe scriitorii noștri pe un drum drept printre fantomele ce-i ademeneau pe alte cărări. 3). Adaptabilitatea a făcut să ne asumăm unele note curențale apusene și să le asimilăm potrivit firii noastre.

Iată câteva exemple lămuritoare: Să luăm de exemplu balada „Miorița”, pe care o citesc în întregime, fiind cea mai frumoasă în întreagă literatura noastră poporană.

(În continuare Leontin Ghergariu a dat citire baladei „Miorița”)

În balada aceasta elementul epic este redus și servește mai mult drept cadou unei stări emotive. Puțin se spune în ea despre lupta dintre cei 3 ciobani. Mai mult bănuim ce s-a întâmplat. Pe poetul anonim îl interesează mai mult starea sufletească a ciobanului în fața morții. Și pentru accentuarea mai apăsată și cu efect a tragicului, poetul face să apară viziunea măicuței, care aleargă îngrijată printre munți întrebând de fiul său. Descrierea ciobanului făcută de maica bătrână, apare într-o formulare extraordinară, încât pierderea cu zile a lui trezește o durere mai puternică.

Individualismul e caracteristic în aceasta baladă. Autorul povestește foarte sumar întâmplarea epică, ceea ce se referă la altul și foarte pe larg ceea ce se referă la felul lui de a privi moartea. Poezia e mai degrabă o poezie lirică decât o baladă epică.

Astfel toate baladele noastre povestesc sumar o întâmplare. Nici una nu se poate desvolta într-o epopee de dimensiunile celor antice și clasice.

De nota lirică n-au putut scăpa nici alte produse literare, cari prin felul lor ar trebui să fie specific epice. Așa e „Dan” romanul lui Vlahuță, așa sunt romanele lui Sadoveanu, dramele și în parte unele dintre baladele lui Alecsandri. Liric este în bună parte și romanul lui Teodoreanu „La Medeleni”.

Datorită individualismului nostru, genul liric este foarte bine reprezentat în literatura noastră, în detrimentul celorlalte genuri literare.

Ce privește simțul pentru armonie, încă se poate vedea în tot cuprinsul literaturii noastre. El a făcut ca scriitorii noștri să găsească calea pe drumul cel drept al dezvoltării.

Să ne gândim de ex la I.E. Rădulescu. Acest bărbat se seamă al neamului nostru, prin personalitatea sa puternică a stat multă vreme în centrul mișcării noastre literare, căreia i-a impus cu forța ideile și principiile sale. Activitatea lui prodigioasă, desordonată, multilaterală a săltat în noi simțitor dezvoltarea literaturii noastre. Dar învățăturile lui nu toate au fost bune. Acel strigăt: „Scrieți, băieți, oricum, numai scrieți”, a adus în sanctuarul literaturii foarte mulți nechemați. Faptul că E. Rădulescu vrea să îmbogățească literatura pe orice căi și prin urmare dăduse un mare avânt și chiar precădere operelor literare străine, era să fie la un moment dat o mare pierdere pentru literatura noastră care alunecase pe o pantă nepermisă.

Față de învățăturile rătăcite ale uriașei personalității, care a fost I.E. Rădulescu, bunul simț al poporului nostru, îndreptarul precis în clipe de desorientare, a biruit. Simțul pentru armonie a rasei latine a slăvit cu tărie exuberanța unei individualități de rasă tracă, ce începuse să ne ducă pe căi greșite.

Gruparea dela Iași, cunoscută în literatură sub numele de „Curentul tradiționalist” și reprezentată prin scriitori ca: V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, C. Negruzzi ș.a. s-au opus ideilor lui I. E. Rădulescu. Din influențele străine introduse de acesta în literatură, scriitorii amintiți au selecționat numai pe acelea, cari erau în armonie cu firea noastră, iar în locul izvoarelor streine au adus laudă cronicarilor și literaturii poporane.

Iar când zelul prea mare a acestor scriitori era să fie din nou o piedică în calea dezvoltării noastre, prin faptul că ei susțineau exclusivitatea inspirației din istoria națională, atunci s-au găsit noi scriitori, grupați în jurul soc. „Junimea”, cum au fost T. Maiorescu, I. Creangă, M. Eminescu, cari au îndrumat din nou literatura spre culmile spre cari trebuie să străbată.

Aceste câteva exemple sunt suficiente pentru a ne dovedi că simțul pentru armonie caracteristică specifică a neamului nostru, a contribuit în mare măsură la dezvoltarea normală a literaturii noastre. Fără acest bun simț literatura noastră ar fi rătăcit pe căi

șerpuitoare prin labirintul influențelor străine și cine știe dacă ea ar fi putut să ajungă la înflorirea ce o are azi și care face cinste neamului nostru.

Cât privește a 3-a caracteristică a specificului nostru etnic, adaptabilitatea, ea se manifestă în literatură la tot pasul. Am primit din influențele străine ceea ce ne-a dictat bunul simț și ce am primit am asimilat și adaptat în așa fel, încât se pare azi că numai așa e firească dezvoltarea literaturii noastre cum știm că s-a dezvoltat. Am adaptat împrejurărilor noastre tot ce a fost străin în așa măsură, încât nouă înșine ni-se pare la un moment dat, că n-avem nimic străin în literatura noastră.

La caracterele fundamentale ale ființei noastre etnice, Ardealul, stăpânit de alte împrejurări și alt mediu, a adăugat câteva trăsături originale, integrante: o stăruință îndârjită și un mai dezvoltat spirit de organizare. Prima calitate s-a observat în lupta fanatică ce o duceau Românii ardeleni pentru apărarea drepturilor, în grai viu și scris. Toată opera istorică a lui Micu, Șincai și P. Maior, nu este altceva decât o operă de susținere și apărare a drepturilor românilor din Ardeal. Aceasta operă poartă pe ea pecetea unei stăruinți îndârjite.

Cea de a doua notă se evidențiază în operele mari ce necesitau cooperarea mai multor intelectuali. Pildă ne poate servi „Lexiconul de la Buda”, care s-a făcut în mulți ani și cu stăruința mai multor scriitori.

În privința literaturii epice, slab reprezentată peste munți, Ardealul ne dă pe Ion Budai Deleanu și pe sălăjeanul Petre Dulfu, cari ne dau epopei destul de reușite, ceea ce n-a putut să facă nici E. Rădulescu, nici C. Negruzzi, nici S. Bolintineanu, cari au încercat și ei acest gen epic. Coșbuc, Slavici, Rebreanu, scriitori ardeleni ne dau lucrări epice de mare valoare.

Prin unirea tuturor românilor s-a întregit și firea noastră epică. Stăruința și simțul de organizare al ardelenilor s-a îngemănat cu inteligența scăpărătoare și cu ușurința de a-și exterioriza gândurile și sentimentele a fraților din vechea țară. Aceasta îngemănare va trebui să dea în curând roade și să producă o sporire a literaturii noastre.

Iată, Doamnelor și Dlor, ce e românesc în literatura noastră. Caracterele specifice etnice ale neamului nostru, cari sunt imprimate în toate problemele noastre literare, aceste sunt ceea ce dau originalitate acestei literaturi.

Nu aș putea termina aceasta conferința nepretențioasă fără a vă îndemna să gustați din produsele literaturii noastre, care poartă asupra lor pecetea etnică a neamului nostru și în consecință a fiecăruia dintre noi, pentru că și mă întorc din nou la vorbele iscusitului cronicar, care zice: „Nu este alta și mai frumoasă și mai de folos în viața omului zăbavă decât cititul cărților”. -

(urmează semnătura olografă a profesorului Leontin Ghergariu)

Leontin Ghergariu despre orasul Zalău în primii ani de după Marea Unire

Rezumat: în prezentul studiu publicăm câteva fragmente din lucrarea lui Leontin Ghergariu intitulată „Zalău. Schiță monografică”, apărută la Zalău, în anul 1926.

Fragmentele pe care le publicăm ne oferă o imagine veridică și completă a orașului Zalău văzută de către un martor ocular, în primii ani de după Marea Unire de la 1 Decembrie 1918.

Pornind de la așezarea geografică a orașului, Leontin Ghergariu surprinde magistral viața cotidiană a zălăuanilor, obiceiurile, târgurile, organizarea administrativă, instituțiile existente în oraș, dezvoltarea economico-socială și culturală, precum și aspecte religioase sau mentalitate ale oamenilor de rând.

E greu să prezinți o icoană atât de clară despre un oraș, încât cititorii să-și poată imagina în toate amănuntele orașul, cu viața, obiceiurile, caracteristica lui, cu un cuvânt cu tot ce are acel oraș. Cu toate acestea nădăjduiesc să pot ajunge prin expunerea de mai jos la realizarea maximului ce se poate da în privința aceasta.

Am vorbit în altă parte despre poziția geografică a Zălaului. La acest loc mă voi ocupa numai de descrierea orașului în sine și a hotarului lui.

Zalău, cu tot ce-i aparține, cuprinde (la anul 1926 – n.n.) un teritor de 9452 jug. (Un jugăr are 1600 stg.). Din acest teren 2440 jug. Sunt pădure, restul e cultivat și pășune.

Orașul are în total 30 străzi, dintre cari cele principale 6, sunt pavate și au trotuar. Străzile principale pornesc toate din Piața Mihai Viteazul, principala piață a Zălaului. În afară de piața aceasta Zalău mai are o altă piață numită Piața Unirii. Aici se vând lemnele și furajul. Tot aici vom mai aminti târgul de vite sau oborul, care e bine aranjat.

Întreg orașul e luminat cu lumină electrică. Din punct de vedere al curățeniei orașul stă pe o treaptă destul de înaltă mai ales în raport cu alte orașe. Zalău cât privește aranjamentul extern întrunește toate condițiunile unui oraș.

Circulația în oraș e destul de redusă. Abia în seară se mai face puțină mișcare. Țin să amintesc aici ceva despre fântâna din Piața Mihai Viteazul. Acest loc e centrul de întâlnire a servitorilor din Zalău. În spre amurg servitori și servitoare se adună aici să ducă apă. Întâlnindu-se aici iei petrec, râd, fac glume etc. E aceasta o specialitate a Zălaului.

Mișcare mai mare este în Zalău în zile de târg. Târgurile acestea se țin în fiecare săptămână în ziua de Sâmbătă. Mai sunt apoi și 4 târguri de țară. Târgurile acestea adună la Zalău multă lume din jur, pentru motivul că în apropierea Zălaului nu sunt orașe mai mari. Zilele de târg sunt destul de pline de farmec și de vederi bizare. La ele se adună oameni din diferite părți ale Sălajului, cu obiceiuri deosebite, cu porturi specifice, ceea ce dă observatorului destul prilej de distracție.

La târguri se adună foarte multă lume fără nici un scop. Mulți vin la oraș să cumpere o nimica toată, pentru că după orice târguală, iar de multe ori fără a cumpăra ori vinde ceva, românii se înfundă câte-ntr-o cârciumă unde beau până nu mai știu de sine. Pe la ora 2-3 p.m. când „se sparge târgul” vezi pe străzile Zălaului cete de țărani, cari se clatină pe picioare.

Din motivul că în jurul Zălaului și chiar în Zalău se bea mult, Zalău are 40 de cârciume și 5 restaurante, cari se susțin toate de pe spinarea bieților români, cari sunt destul de rămași din punct de vedere cultural.

În afară de cârciumele multe Zălaului mai are o specialitate: măcelăriile. Numărul acestora încă e mare în raport cu numărul locuitorilor. Doar nicăiri în părțile nordice ale României nu se consumă atâta carne, câtă se consumă în Zalău.

După considerațiunile acestea generale, să vedem acum cum se prezintă Zalău din punct de vedere cultural, economic și social. Vom da importanță deosebită lucrurilor cari s-au făcut în oraș după înfăptuirea României Mari.

Nainte de ce am trece la considerațiuni speciale, vom aminti că Zalău ca reședință de județ are următoarele oficii: Prefectura, Subprefectura, Pretura, Serviciul de poduri și șosele, Administrația financiară, Percepția de stat, R.M.S., Tribunalul cu parchetul, Judecătoria de ocol, Revizoratul școlar, Consilieratul agricol, Regiunea agronomică, Ocolul silvic, Primăria, Poliția de stat, Brigada de siguranță, Oficiul sanitar județean, Oficiul veterinar județean, Oficiul P.T.T. și C.F.R., Cazarma, Compania de jandarmi, Parohii: ortodoxă, unită, romano-catolică, reformată, ebraică.

Toate oficiile acestea sunt românzate. Ele contribuiesc în măsură destul de considerabilă la naționalizarea orașului și fac în Zalău puțină viață românească.

Partea leului o au în naționalizarea orașului nostru instituțiile de cultură și caritative, cari s-au înființat aici după 1918. Să le vedem pe rând:

a) Școalele

Liceul de stat pentru băieți s-a înființat în anul școlar 1924-25, având la început 4 clase cu 162 elevi. Aceasta școală e o necesitate culturală în acest județ, ceea ce se vede și din numărul mare al elevilor, cari s-au înscris la liceu deja din anul întâiu al funcționării lui. Liceul are și internat pentru 70 elevi. Și școala și internatul sunt plasate în edificiu închiriat, care deși nu e zidit pentru școală, e destul de potrivit pentru scopul la care servește. Școala se va desvolta treptat la liceu complet.

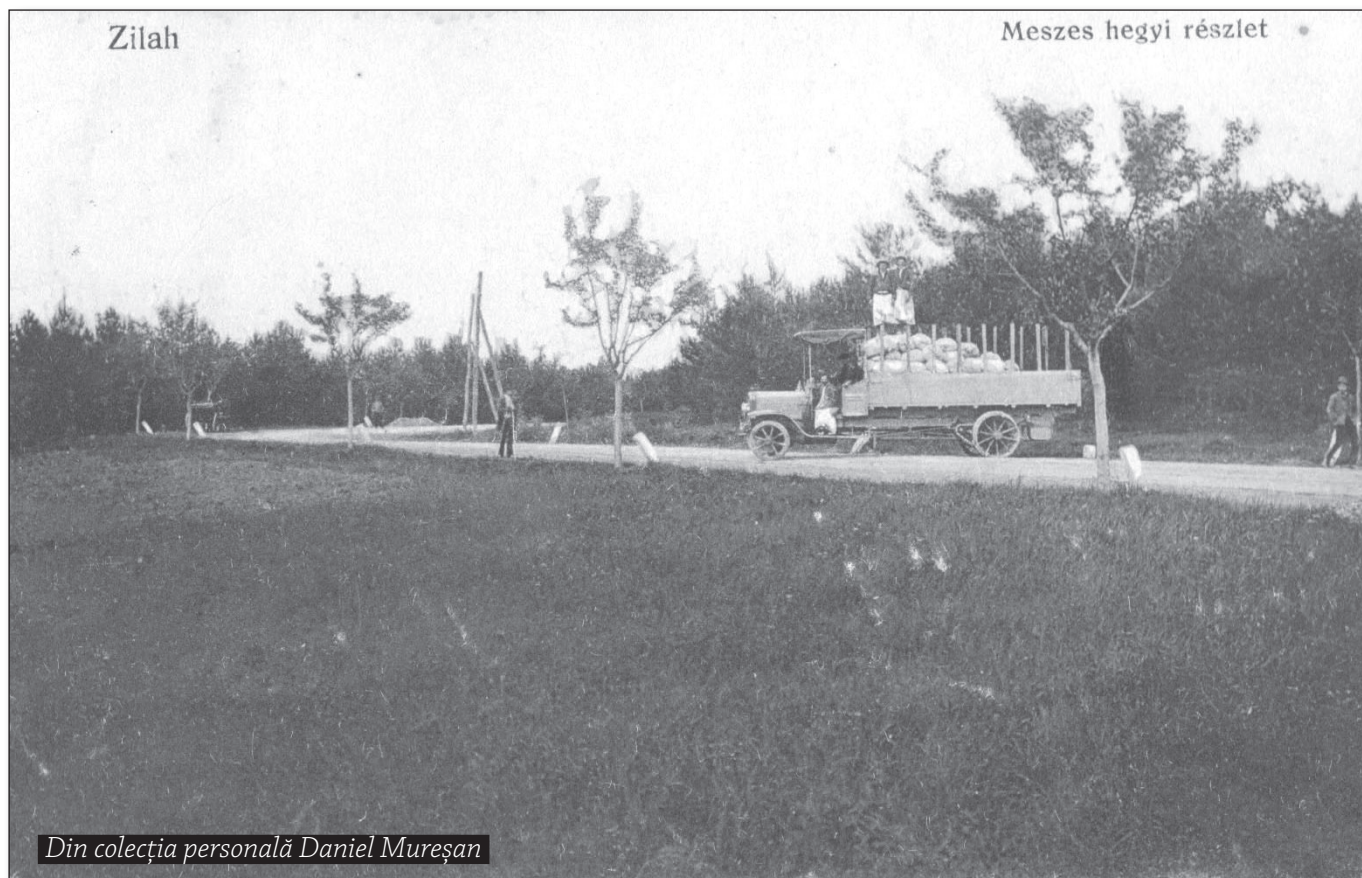
Școala normală de învățători e cea mai veche instituție școlară românească în Zalău. S-a înființat în anul 1919 cu opt clase, după sistemul unguresc. După unificarea învățământului normal, a fost redusă la 6 clase, urmând ca după noua lege a învățământului normal-primar să funcționeze cu 7 clase. Are în medie anuală 190 elevi. Pe lângă școală este și internat pentru toți elevii școlii. Localul internatului e cumpărat de stat pentru această școală. Școala însăși e plasată în localul școlii primare de stat. Prin noua împroprietărire școala a fost împroprietărită cu aproximativ 60 jug. De pământ, din care o splendidă grădină așteaptă să poarte în spinare noul local al școlii, care va trebui să se zidească cât mai în grabă. În general școala e bine înzestrată.

Școala secundară de fete gr. I (Gimnaziu). A fost înființată în anul 1920. Numărul elevilor la această școală variază între 130-150. Școala e plasată în edificiu propriu, preluat de la statul ungar. Până în anul

școlar 1925-26 școala a funcționat cu programă de școli civile. Considerând că în județul Sălaj și Satu-Mare nu este nici un liceu de fete, școala aceasta va trebui dezvoltată în liceu complet. Pe lângă școală este și internat pentru 60 eleve.

Școala primară de stat funcționează în acest oraș ca școală românească de la preluarea imperiului. Fiindcă localul școlii este ocupat de școala normală, școala primară e plasată într-un local al Primăriei, care satisface mijlociu trebuințele școlii.

Liceul reformat „Wesselényi”. Singura școală ungurească, care a mai rămas în oraș este liceul minoritar confesional „Wesselényi” care are un număr foarte redus de elevi: abia 150 în opt clase. Astfel nici nu poate avea mai mulți într-un județ cu populația în majoritate românească. Liceul funcționează fără drept de publicitate. E plasat într-un local pe care îl ține pe nedreptul. Liceul acesta există în oraș de multe veacuri. El a fost plasat într-un local propriu al bisericii reformate. Fiindcă acest local nu a corespuns s-au pus bazele actualului liceu în anul 1902. Cine a făcut acest liceu? Statul ungar. Iată ce se spune în actul, care a fost pus în piatra fundamentală a școlii: „Minthogy pedig az építésre egy fillérje sem vala (az egyháznak), a magyar államhoz fordult, hogy anyagyámogatásával mentse meg a hazai oktatásnak ezt az oly sok megpróbáltatást kiállott várát ...”. Iar mai jos: „A magyar törvényhozás a collegium építésére 170 ezer Koronát adott”. (Vezi anuarul liceului numit pe anul 1902-1903 pag. 30 urm.). Se vede clar din cele

Din colecția personală Daniel Mureșan

spuse în chiar actul pus în fundamentul școlii, că aceasta școală a fost zidită din banii statului. Liceul a costat în total 158.434 coroane ungare.

Ar fi timpul suprem ca statul român să intre odată în posesiunea acestui liceu și să plaseze acolo o școală românească. E o rușine să se mai mențină starea din trecut, atunci, când școlile secundare din localitate sunt plasate în edificii improprii, pentru cari statul plătește sute de mii de lei chirie anuală.

Pe lângă liceul reformat funcționează și un internat cu local frumos, care din lipsă de elevi interni (abia 30, cu toate că e făcut pentru 200 elevi) stă gol. Atât liceul cât și internatul au avut în trecut un frumos rol cultural și național unguresc. Azi acest rol s-a redus deabinelea.

Fiind vorba aci de școlile trebuie să mai facem amintire despre școala de ucenici care funcționează cu sistemul de cursuri serale în localul școlii primare. Apoi de grădina de copii și școlile primare confesionale rom.-cat și reformată.

b) Biserici

Zălăul are în total 4 biserici și o sinagogă. Am vorbit la alt loc despre biserica reformată și romano-catolică. Aci urmează să spunem ceva despre cele două biserici românești, ortodoxă și unită.

Biserica ortodoxă acuma e în edificare. În trecut în acest oraș nu era biserică ortodoxă. Statisticile arată că numărul credincioșilor acestei confesiuni a fost foarte mic în orașul nostru. Cei câțiva ortodocși nu aveau preot și biserică. După înfăptuirea României Mari numărul ortodocșilor a crescut în oraș. Acest număr l-au sporit cu deosebire funcționarii, cari au venit să românezeze oficiile publice. Cu toate că numărul ortodocșilor în oraș nici azi nu e prea mare, fiind abia câteva sute, ei au început să-și facă – spre lauda lor – o biserică. A jertfit mult fiecare dintre ei, au avut și sprijinul oficialității și azi biserica ortodoxă este ridicată și așteaptă doar cele din urmă neteziri, pentru a-și putea începe slujba de preamărirea lui Dumnezeu.

Biserica aceasta va costa în total peste 2 milioane lei. Zidită în stilul bisericilor orientale, ea va fi un falnic monument de arhitectură în orașul nostru. Lângă biserică este și casă parochială, iar biserica a fost și improprietărită.

Biserica unită e plasată într-o casă adaptată pentru trebuințele bisericii. Aceasta biserică va trebui să se edifice cât mai repede, pentruca cele vre-o 2000 și ceva de credincioși să-și aibă și ei locul lor de închinare conform împrejurărilor. După cât știm biserica are adunat deja un fond frumos pentru noul edificiu, pe care nădăjduim că-l vom vedea ridicat cât mai în grabă.

Parohia unită din Zălăul există abia de vre-o 10 ani. Nainte Zălăul era o filie a parohiei Ortelec. Azi e sediu protopopesesc și numărul credincioșilor acestei biserici a crescut în anii din urmă în mod foarte simțitor.

Biserica e improprietărită. Casă parochială nu are, mai bine zis nu e locuibilă. Atât aceasta cât și biserica vor trebui făcute cât mai repede, pentruca și în forma aceasta să dăm dovadă despre trăinicia noastră românească în acest oraș.

Bisericile celorlalte confesiuni fiind mai vechi, ele au ajuns să fie aranjate și înzestrate ideal. Având fiecare din ele averea lor, ele pot să se susțină bine, mai ales că le ajută și oficialitatea românească.

c) Industria

S-a spus de multe ori și cu foarte mult temei că industria și comerțul sunt cele două artere, prin cari va putea străbate spiritul național în orașe și le va face românești. Până când viața economică și industrială nu va fi în mâini românești, până atunci toată munca noastră de naționalizare a orașelor va avea rezultate aproape disparente.

În Zălăul industria e și azi în mâinile străinilor. Lucrul nu e de mirat, pentrucă putem afirma că singur Zălăul a fost în vechia situație fără nici un industriaș român. Azi, după multe eforturi s-a ajuns până acolo că avem în oraș pe lângă tipografia ungurească o tipografie și compactorie românească „Lucaefărul”, proprietatea dlui Gregoriu Avram. Afară de aceasta mai avem în oraș un mechanic, un croitor și un rotar român. Încolo nimic. Și pe acest teren oficialitatea românească ar avea foarte mult de făcut.

Care sunt ramurile de industrie, cari sunt îmbrățișate mai mult în oraș, le-am înșirat în altă parte a acestei lucrări. Aci rezumăm că lemnul și pielea sunt cele două materii, cari fac preocupările de căpetenie ale industriașilor din Zălăul.

Cu toate că regiunea Zălăului conține multe materii cari ar fi vrednice de exploatat (gips, alabastru, faianță, cretă, etc.), totuși nu este nici o întreprindere, care să se ocupe cu exploatarea acestor materii. În afară de fabricile de cărămidă Zălăul nu poate înregistra alte fabrici. Eu găsesc cauza acestei stări în faptul greutății de comunicație, care se găsește la Zălăul. Pădurile multe, cari sunt în jurul Zălăului n-au putut atrage pe nimenea să instaleze aici măcar o cherestea. Poate e de vină greutatea de comunicație, poate și lipsa de spirit întreprinzător a locuitorilor, cum tot aceleași vor fi poate și cauzele lipsei unei fabrici de piele, cu toate că regiunea produce destul material pentru o astfel de fabrică.

Cu vremea, când se va ajunge la stări mai normale, poate că se va da o mai mare încurajare industriei în general și atunci și Zălăul va ajunge să fie un orașel de fabrici, pentrucă are tot ce-i trebuie unui astfel de oraș, afară de spiritul întreprinzător.

d) Comerțul

Nici cu naționalizarea acestui ram nu stăm cu nimic mai bine decât cu industria. Singurele prăvălii românești sunt „Albina”, cooperativă de consum și librăria „Lucaefărul”. Atâta e tot ce s-a făcut în Zălăul României Mari. Nu vrem să o spunem aceasta ca o

imputare, ci ca o constatare. Dacă s-ar face măcar din cinci în cinci ani câte atâta în fiecare oraș, atunci tot am ajunge încetul cu încetul la ceva.

Comerțul în Zalău îmbrățișează toate ramurile de activitate comercială. Atât comercianții cât și industriașii sunt organizați și azi după specialitatea fiecăruia. Dacă organizațiile acestea nu mai au puterea care o aveau în veacul trecut, ele sunt totuși organizații, cari fac mult bine profesional membrilor lor.

Merită deosebită atenție comerțul de fructe ce se face în Zalău. Pe lângă lemne, fructele sunt materiile cari se exportează din Zalău. Orașul are cu deosebire mere frumoase și nobile. Grădina de pomi tineri pe care o susține județul de multă vreme, a făcut să se cultive pe întregu teritoriul orașului pomi roditori de fructe nobilitate. Fructele acestea sunt destul de căutate pe piața Zălaului și vestea lor a pătruns deja binișor și în inima țării noastre.

e) Căminul de ucenici

Fiindcă am vorbit aci despre industria și comerțul din Zalău, tot aci trebuie să facem amintire și despre Căminul de ucenici. Acest cămin care a fost înființat cu scopul de a da industria și comerțul din Zalău în mâini românești, este unul dintre principalele instituții, cari s-au creat în acest oraș după înfăptuirea României Mari. Rolul și rostul acestei instituții se va vedea abia după câțiva ani, atunci, când industria și comerțul din orașul Zalău va ajunge în mâna ucenicilor de român, cari sunt adăpostii în acest cămin.

Căminul de ucenici a fost înființat în orașul nostru în anul 1925 prin străduința dd. Dr. N. Cristea actualul prefect al jud. și D. Mărginean subvizor școlar, sub a cărui conducere se găsește azi căminul. Statul a dat un mare ajutor la înfăptuirea acestui cămin, așa că azi din subvențiile primite din diferite locuri, s-a ajuns să aibă acest cămin local propriu, bine amenajat.

În cămin sunt plasați în medie 30 ucenici, cari fac ucenicia la diferiți industriași din oraș. Cu deosebire sunt îmbrățișate ramurile de mecanică și tâmplărie. Ucenicii peste zi sunt la atelier. Masa și casa o au în cămin, unde sunt supravegheați de aproape. Instituția aceasta are pe lângă rolul ei național și un foarte important rol cultural și educativ.

f) Băncile

Zălaul are în total cinci institute financiare cu un capital total de vre-o 25 milioane lei. Băncile acestea încă ar avea un frumos scop, dacă ar fi pătrunse de mai mult idealism. Dintre ele 3 sunt în mâini străine, iar cele două mai modeste în mâini românești. Cele două bănci românești sunt: Filiala „Silvaniei” din Șimleu și Banca populară „Porolissum”, care stă în legătură cu Centrala Băncilor populare din București.

Cele două bănci românești fac mult bine Românilor din jur. Prin împrumuturile ce le dau, ele fac să se înstărească mulți români. Mai ales banca populară „Porolissum”, care împrumută bani cu procente reduse, a ajutat pe mulți țărani în afacerea lor. Când banca

Din colecția personală Daniel Mureșan

aceasta încă tânără va ajunge la o înflorire mai mare, atunci va putea face și mai mult bine și va putea încuraja multe întreprinderi românești, cari încetul cu încetul vor trebui să se înceapă și în Zalăul românesc.

g) Societățile de cultură și binefacere

Publicul din Zalău nu este încă destul de bine educat pentru manifestațiile naționale. Vorbesc de publicul românesc. Îndrăznesc să fac aceasta afirmație pe baza experienței mele proprii de doi ani de zile. E de ajuns să observi o reprezentație românească, pentruca să vezi că o bună parte a societății românești din Zalău absentează pururea de la astfel de manifestări. Este apoi Casina românească pe care majoritatea românilor nu o cercetează, însă pe aceștia îi poți vedea de multe ori la Casina ungurească. Dacă mai considerăm că mulți români din Zalău își fac puțina lectură încă și azi în ungurește, ne vom da seama despre starea națională-culturală a societății din Zalău.

Nu generalizăm aceasta constatare. Sunt în Zalău și mulți intelectuali români, cari se pot numi cu drept cuvânt așa. În raport cu alte orașele în orașul nostru se citește chiar mult. Se vând aici anual peste 1000 de cărți de literatură serioasă și se citesc zilnic cam 200 de gazete românești. Chiar revistele noastre românești încă au aici căutare destul de mare. Totuși am fi bucuroși dacă am putea înregistra și mai mult.

Pentru a trezi lumea românească din Zalău din letargie, s-au înființat aici mai multe societăți, al căror scop este pur cultural. Dintre ele vom aminti:

Despărțământul central județean al „Astrei”.

Acest despărțământ a gupat în jurul lui pe mai mulți intelectuali din Zalău, cari înțelegând rostul acestei asociații, au lucrat mult pe teren cultural. „Astra” a aranjat în Zalău mai multe festivități, conferințe și șezători. Membrii ei au ținut multe conferințe pentru luminarea poporului. Cu un cuvânt „Astra” are în orașul nostru un rol foarte frumos. Durere însă că în jurul ei nu s-au grupat toți intelectualii din oraș. Stau departe de ea aceleași persoane, cari se mențin la distanță și de alte manifestații românești.

Casina română e a doua instituție românească, făcută tot din motive naționale și culturale. E instalată într-un local închiriat, dar corespunzător scopului. Are sală de lectură și sale de distracții. Pe lângă Casină funcționează și o bibliotecă românească. Atunci când „Astra” își va avea Casa Națională în Zalău - și va trebui să o aibă cât mai curând - nădăjduim că acest local va fi un centru, care va putea întruni pe toți românii din Zalău.

Tot între societățile culturale trebuie să amintim și „**Crucea Roșie a Tinerimei**”, care are în Zalău mai mulți membri. Această societate încă face puțină mișcare românească în oraș. Aranjază din când în când serbări și festivaluri, cari întrunesc o bună parte a societății de aici. Considerând că societatea aceasta îmbrățișează cu deosebire tineretul, rolul ei ar fi foarte frumos și laudabil. Când va ajunge să fie organizată complet, aceasta societate va face mai multă mișcare

culturală în oraș.

Dintre societățile de binefacere trebuie să amintim în rândul întâiu:

Orfelinatul „Iuliu Maniu”, înființat aici după războiul mondial. Are local propriu, care adăpostește cam 50 orfani. Are numai secție pentru băieți. Bine întreținut, acest orfelinat îndeplinește o frumoasă misiune caritativă. Dintre orfanii adăpostiți aici, urmează mulți la meserii. Ei vor da o surescendență a viitorilor meseriași români din Zalău.

Azilul de bătrâni încă este p instituție caritativă foarte importantă în orașul nostru. Azilul acesta e întreținut de oraș. În el se adăpostesc bătrânii săraci, cari n-au unde să-și tragăne bătrânețele. Au la azil casă și masă gratuit. Dacă acest azil ar fi mai bine organizat, el ar face bune servicii.

Mai trebuie să facem aci amintire despre spitalul de stat, care are edificiu foarte frumos în orașul nostru. La început acest spital a fost județean. După preluarea imperiului el a trecut sub conducerea statului.

Ungurii din Zalău sunt mai bine organizați decât românii. Ei își au societățile lor de lectură, casină, societate corală, etc., cari toate funcționează în bune condiții și desigur își au și rezultatele lor. Acestea societăți adună la șezătorile lor pe toți ungurii din Zalău și fac ca să fie legătura între diferitele lor clase sociale mai trainică. Din punct de vedere social și național unguresc societățile acestea își au rolul lor important și bine definit.

h) Noui orientări

O mână de intelectuali români din Zalău s-au grupat și în jurul alor două publicații periodice, o gazetă culturală și o revistă pedagogică: „Meseșul” și „Școala Noastră”. Amândouă publicațiile au menire culturală. „Meseșul” e gazeta despărțământului central al „Astrei” din județul Sălaj. Apare săptămânal. „Școala Noastră” este o revistă pedagogică școlară. Cuprinde chestiuni cu deosebire profesional școlare. Apare sub îngrierea unui comitet de redacție. E în al 3-lea an de apariție.

Mai apar în Zalău la termen nefixat și două publicații politice: „Sălajul” și „Steaua”. Fiecare dintre acestea urmărește interesele partidului politic, care le susține și subvenționează. „Sălajul” are de multe ori pagini culturale bine redactate. Pagubă că amândouă publicațiile apar la intervale foarte mari, așa că ele nu apasă prea mult în cumpăna educației naționale și politice din județ.

În Zalău apar și două publicații ungurești: o gazetă săptămânală politico-socială „Szilágyoság” și o revistă bisericească „Keresztény Elet”. Amândouă există de mulți ani și apar în condiții bune atât ca conținut cât și ca formă.

Aceste note fugare cred că vor arunca măcar o palidă lumină asupra Zalăului de azi și vor da puțința cetitorului să-și facă o icoană despre orașul nostru”.

(Fragmente din lucrarea lui Leontin Ghergariu, Zalăul. Schiță monografică, apărută la Tipografia „Lucașul” din Zalău, în anul 1926)

Orașul Zalău între anii 1945-1947. Cucerirea puterii politice de către comuniști

Marin POP

Rezumat: instaurat sub presiunea Moscovei, la data de 6 martie 1945, guvernul procomunist condus de Petru Groza a început epurarea aparatului din administrația locală pe criterii politice, în vederea susținerii de către aceștia în campania electorală. În perioada respectivă inclusiv primarii orașului Zalău au fost schimbați foarte des.

URSS-ul avea reprezentanță și la nivelul orașului Zalău, prin căpitanul Kastelean Vladimir. Ocupantul sovietic impunea practic totul, inclusiv la nivelul sărbătorilor și comemorărilor. Situația s-a agravat după falsificarea alegerilor parlamentare din 19 noiembrie 1946, desființarea partidelor politice și abdicarea forțată a regelui Mihai I de România, când Zalăul intră și el în noaptea totalitară comunistă instaurată la nivelul întregii țări.

Articolul încearcă să evidențieze lupta politică acerbă pentru cucerirea puterii politice la nivelul orașului Zalău, precum și inegalitatea de șanse a partidelor politice istorice, care, deși se bucurau de sprijinul masiv al electoratului românesc, au fost marginalizate și desființate cu ajutorul regimului comunist de la Moscova.

La sfârșitul celui de al doilea război mondial, țara noastră avea să intre, din păcate, în sfera de influență a U.R.S.S. Încă din timpul războiului, Stalin afirma, și dădea de înțeles aliaților, faptul că acest război va fi altfel și că imperiul sovietic își va impune propriul său sistem, până acolo unde va ajunge armata sa. Cu toate că Iuliu Maniu și ceilalți lideri ai partidelor istorice au sperat, până în ultimul moment, în ajutorul S.U.A., Angliei și Franței, acest lucru nu s-a întâmplat, Europa fiind împărțită în sfere influență. Din păcate, țara noastră a căzut în sfera de influență a imperiului sovietic, condus de către dictatorul Stalin, care a reușit să-și impună regimul și în România, până în anul 1947, cu ajutorul Partidului Comunist Român, un partid care nu avea decât aproximativ 1000 de membri.

În acești ani de lupte grele, Iuliu Maniu a devenit simbolul rezistenței anticomuniste, fapt recunoscut chiar de către liderii comuniști. Astfel, la Plenara Comitetului Central al P.C.R. din 28 ianuarie 1946, când se discută strategia pe care comuniștii trebuiau s-o adopte în campania electorală, Gheorghe Gheorghiu-Dej sublinia următoarele: „În cadrul acestei campanii de alegeri, noi avem îndreptat focul principal împotriva lui Maniu și a clicii sale, pentru izolarea politică a reacțiunii (este vorba de partidele istorice - n.n). Maniu reprezintă stea-

gul de mobilizare a tuturor forțelor reacționare din țara noastră. Deci, împotriva lui îndreptat focul central”.

Articolul de față încearcă să evidențieze lupta politică acerbă pentru cucerirea puterii politice la nivelul orașului Zalău, precum și inegalitatea de șanse a partidelor politice istorice, care, deși se bucurau de sprijinul masiv al electoratului românesc, au fost marginalizate și desființate cu ajutorul regimului comunist de la Moscova.

Instaurat sub presiunea Moscovei, la data de 6 martie 1945, guvernul procomunist condus de Petru Groza a început epurarea aparatului din administrația locală pe criterii politice, în vederea susținerii de către aceștia în campania electorală. Liderul PCR Sălaj, Gheorghe Sabău raporta, în acest sens, la ședința Biroului politic al P.C.R. din Zalău, din data de 15 ianuarie 1946, că „lista propusă de P.C.R. cu cei epurabili a fost aprobată întocmai de către biroul politic județean”.

În Poliție se afirma că epurația „a fost organizată, dar nu în spiritul democrației, ci cu elemente reacționare șovine și afaceriste. Azi, se spune în document, o reorganizăm în spiritul vremii. De asemenea, se raporta că a început procesul de organizare a Poliției politice, „pe tot cuprinsul județului”, dar „nu avem elemente suficiente”.

Până la acea dată au fost epurați pretorii și notarii, iar restul „loturilor” era „în curgere de epurație”. O rezistență dâră au întâmpinat din partea magistraților. În privința lor, comuniștii motivau faptul că nu au „putut ajunge la date necesare”. Aceștia, se spunea, „sunt foarte ostili față de partidul nostru”. Printre alții a fost demis și președintele Tribunalului Sălaj, Simion Pop. El era nepotul lui Gheorghe Pop de Oarța, primul prefect român de Sălaj după 1918 și tatăl lui Vasile Pop (Loți Pop), fost deputat PNT și președinte al organizației județene a PNT după 1989. Reputatul jurist Simion Pop a fost ultimul președinte al organizației PNT Sălaj, înainte de desființarea ilegală în vara anului 1947. Atât Simion Pop cât și fiul său au suferit ani grei de închisoare, ca deținuți politici, după instaurarea regimului comunist.

La Prefectura județului Sălaj se raporta faptul că P.C.R. „are membri și celula de partid este în curs de organizare”. La Primăria din Zalău era „în curs de înființare celula de partid”, iar „primarul ne dă tot sprijinul posibil”. La Inspectoratul Școlar era „cuibul P.S.D.”, dar prin înființarea Consiliului Pedagogic pe județe, în care Sabău spune că a intrat și el, sperau că situația se va schimba în sensul dorit de către comuniști. La Camera de Agricultură a județului Sălaj erau „cuibăriți cei mai recalitranti ingineri agronomi”. Directorul acestei instituții era vice-

președintele Frontului Plugarilor, dar „nu activează deloc”. Din această cauză, „cu ocazia epurării acestor(a)” se va „căuta justificare”.

În perioada 1944-1949 și primarii orașului Zalău au fost schimbați foarte des. Astfel, primarul dr. Sreter Ioan s-a refugiat în data de 14 octombrie 1944 odată cu trupele horthyste, orașul Zalău fiind eliberat de către armata română și cea sovietică pe data de 17 octombrie. A fost urmat în funcție de Traian Jarca, fruntaș al PNȚ Sălaj, care a demisionat la data de 5 ianuarie 1945. Doar câteva luni a îndeplinit funcția de primar și dr. Cornel Sima, fratele mai mare al pictorului Ioan Sima și nepotul lui Victor Deleu, deoarece pe data de 10 martie 1945, la numai câteva zile după instaurarea guvernului Petru Groza a fost epurat pe criterii politice, fiindcă era fruntaș PNȚ. A fost înlocuit cu dr. Solymos Ivan, care a funcționat până la data de 16 octombrie 1946 când a demisionat. Lui i-a urmat Andrei Barabas, iar din 1949 tovarășa Vaida Margareta, odată cu constituirea Comitetului Provizoriu al orașului Zalău. Guvernul Petru Groza și-a implementat omul în structurile de conducere ale orașului Zalău prin Vasile Pop, președintele organizației județene a Frontului Plugarilor, care a îndeplinit până în 1949 funcția de ajutor de primar (viceprimar – n.n.). În funcția de secretar al Primăriei Zalău regăsim un reputat jurist sălăjean în persoana lui dr. Ioan Danciu, care a rezistat se pare până în 1949 în această funcție.

URSS-ul avea reprezentanță și la nivelul orașului Zalău, prin căpitanul Kastelean Vladimir. Ocupantul sovietic impunea practic totul, inclusiv la nivelul sărbătorilor și comemorărilor. Astfel asistăm la impunerea unor serbări precum 7 noiembrie, ziua „isbutirei” revoluției

sovietice din anul 1917, după cum se spune într-un document, ziua de 21 decembrie, Ziua lui Stalin, 23 august care devine zi națională și căreia i se falsifică importanța și adevărata implicare a minusculului, pe atunci, PCR din România, secție a Kominternului de la Moscova, recunoașterea internațională a guvernului Groza pe data de 8 februarie 1946, aniversarea Armatei Roșii pe data de 23 februarie etc. La toate aceste serbări, începând cu anul 1945 era obligatoriu ca pe lângă Imnul Regal să fie intonat și Imnul Sovietic. De asemenea, era obligatorie arborarea steagului sovietic, afișarea în locuri vizibile a portretului generalisimului Stalin, intonarea cântecelor sovietice etc.

În anul 1946, la ordinul sovieticilor, cu costuri foarte mari, suportate de Primăria Zalău, a fost construit Monumentul Sovietic. Era un obelisc cioplit în piatră adusă din cariera de la Benesat, care avea în vârf steaua sovietică. El a fost amplasat în „Piața Libertății”, în fața clădirii Primăriei orașului Zalău și a tronat aici până după evenimentele din decembrie 1989, când a fost înlocuit cu actualul monument de inspirație romană.

Anul 1946 a fost unul crucial pentru țara noastră, deoarece de rezultatul alegerilor parlamentare depindea viitorul țării pentru câteva decenii. De acest lucru era conștient și Iuliu Maniu, dar și comuniștii, aceștia urmărind câștigarea lor cu orice preț. Referitor la importanța acestor alegeri, liderul opoziției democratice, Iuliu Maniu, la ședința Delegației Permanente a P.N.Ț. din data de 3 ianuarie 1946, în care s-au purtat discuții privind acceptarea sau nu a hotărârilor Conferinței de la Moscova, spunea următoarele: „Acceptând hotărârea va trebui să intrăm într-o luptă politică și electorală de mare im-

portanță, care va avea efecte pe zeci de ani înainte. Ne angajăm la o luptă foarte grea dar frumoasă și avem conștiința că suntem reprezentanții celor mai înalte idealuri ale poporului român”.

Pe data de 5 mai 1946 a avut loc la Zalău Congresul Frontului Plugarilor, în prezența președintelui acestei formațiuni politice, Petru Groza și a ministrului Agriculturii, Romulus Zăroni. Referitor la numărul de 15.000 de „plugari români și unguri”, participanți la acest eveniment, pe care îl dau sursele comuniste, credem că el este mult supradimensionat. Cu toate eforturile depuse de către comuniști, după cum reiese din raportul secretarului secției de Educație Politică al P.C.R. Sălaj, Emil Huluba, adunarea nu a avut efectul scontat. Iată ce afirma acesta: „Partidul nostru a depus o muncă intensă în mobilizarea acestor imense mase, însă s-a constatat că nu a fost destul de bine prelucrat cu responsabilii noștri, deoarece nu a fost însuflețit poporul să aplaude și să strige lozinci”. Ei își reproșau faptul că în satele sălăjene propaganda țărănistă a reușit să popularizeze ideea că Iuliu Maniu a împărțit titlurile de proprietate, în urma punerii în practică a legii de reformă agrară.

Prin interzicerea desfășurării adunării populare de la Zalău din data de 19 mai 1946, când se dorea organizarea Congresului județean al P.N.Ț., s-au încălcat, în mod flagrant, hotărârile luate de către Aliați la Moscova, care prevedeau libertatea întrunirilor electorale.

După cum reiese dintr-un alt raport al lui Emil Huluba, comuniștilor le era frică de faptul că țărăniștii, având în vedere popularitatea de care se bucurau în rândul electoratului, vor reuși să organizeze o adunare populară de o amploare mult mai mare decât cea a Frontului Plugarilor. Iată ce spunea acesta, printre altele: „reacțiunea (așa le spuneau comuniștii reprezentanților partidelor istorice – n.n.) a vrut să arate că azi vor fi în stare să mobilizeze mai mult popor decât Frontul Plugarilor. Pentru aceasta maniștii au întrebuițat maximum de forțe, au pus la bătaie zeci de milioane, au întrebuițat cele mai bune cadre ale lor. Și ei au fost siguri sută la sută că vor bate recordul pe țară deoarece aici este județul lui Maniu cu Bădăcini, că aici este Ipul, Tresnea, Nușfalău și altele, precum s-au bazat și pe elita cadrelor cu experiențe vechi. Lozincele cu care ei au vrut să mobilizeze masele au fost următoarele, că la Zalău va veni regele, Maniu delegați anglo-americani etc.”.

În aceste condiții, autoritățile locale procomuniste au încercat să facă tot posibilul pentru a opri desfășurarea acestei mari adunări populare. Și din păcate au și reușit, deoarece aveau în subordine administrația, poliția și jandarmeria. În ceea ce privește atitudinea Batalionului 7 Vânători de Munte din Zalău, este de remarcat faptul că, deși era supus unui intens proces de epurare politică, mulți dintre ofițerii acestui batalion au declarat că „dacă poliția și PCR va împiedeca adunarea, atunci ei vor da concursul maniștilor împotriva noastră (a comuniștilor – n.n.) și a poliției”.

Autoritățile nu au luat în seamă această atenționare

și au folosit toate mijloacele, după cum reiese dintr-un raport, pentru ca întrunirea să nu mai aibă loc și prin aceasta organizația P.N.Ț. Sălaj să se compromită în fața electoratului. Iată ce se scria în acest raport despre măsurile ilegale luate de către comuniști pentru ca întrunirea să nu mai aibă loc, firul evenimentelor și concepția lor despre importanța întrunirii politice: „Pentru a împiedeca această adunare, noi am recurs la următoarele: Am convocat o adunare în cadrul F.N.D. la Zalău. Sala cinematografului am ocupat-o iar în ziua de 18 Mai am revocat adunarea noastră anunțând preturile notariatele și primăriile că în ziua de 19 Mai nu mai are loc nici o adunare deoarece tot în aceeași zi fusese fixată și o adunare a U.P.M.. Această tactică a avut un mare efect, deoarece s-au trezit maniștii în ultima zi că satele au fost anunțate că în Zalău nu mai are loc adunarea populară. În același timp și noi cu prefectul am pornit pe teren pentru a opri adunarea lor. Toate mașinile au fost oprite în această zi să mai circule. Am primit ajutor foarte valoros din partea jandarmeriei Oradea în frunte cu Dl. colonel Mihalache și din partea Inspectoratului Poliției Oradea, și în ultimul moment și de Batalionul 7 - Vânători de Munte. Țăranii au fost informați că în această zi se va putea lua o masă cu 40 lei și un Kg. vin cu 60 lei, pentru care motiv mulți au venit cu sticle goale. Mulți aveau ciomagă mari cu cuie ascuțite fixate la capăt. S-a observat de asemenea că majoritatea au fost femei.

Planul lor a fost ca la 10 să dea năvală în oraș din toate părțile. În total au venit cam 5-6000 oameni, care o parte când s-au văzut în fața jandarmilor și a poliției au stat pe loc. Alții n-au stat la somație și au rupt cordonul, ajungând în piața fixată. Însă acolo la un moment dat a apărut Dl. Colonel Jandarm Mihalache, care a arătat țăranilor că n-au pentru ce veni aici, că nu este nici M.S. Regele Mihai I, nici Maniu, și nimeni care să le vorbească. I-a convins apoi că a curs destul sânge pe front și că acum nu mai este cazul și că aceasta numai reacțiunea interesată pentru ea ar dori. După ce le-a ținut o bună lecție politică, țăranii în majoritate au aruncat lozincele și chipurile lui Maniu la pământ, înjurând pe popi că i-au adus degeaba la Zalău, și fără să mai strige „trăiască Maniu” s-au retras către casă. La una din bariere unde fusese oprite câteva mii de țărani, a apărut președintele P.N.Ț. pe județ, avocat Pop Ionel, care a îndemnat ca populația să meargă acasă deoarece nu e cazul să mai curgă sânge, și a mai declarat în fața țăranilor căci cu aceasta dată, cariera lui politică a fost ruptă în două.

La o altă barieră au vrut să rupă cordonul format de armată, care unități au fost nevoite să tragă rafale de puști mitralieră pe deasupra. Ajunși ploași în sate și de ploaie și de insucces, conducătorii au spus că au fost împiedecați de unguri și evrei și nicicum de armată, jandarmerie și poliția democratică a poporului. Ca să aibă ce răspunde, promit ca peste câteva săptămâni vor face o adunare mai mare.

Din partea conducerii P.N.Ț nu s-a prezentat nimeni, deoarece conducerea locală văzând în ajun că nu vor avea

nici un succes, au trimis telegramă la Cluj, ca să nu mai vină nici un reprezentant, deoarece sunt împiedecați de a face adunarea”.

Despre Conferința județeană de la Zalău, d-l Horațiu Ciortin, unul din liderii mișcărilor studențești de la Universitatea din Cluj din anul 1946, membru marcant al tineretului P.N.Ț. din acea perioadă, povestea următoarele: „Deplasată (pe data de 18 mai - n.n.) o echipă masivă de tineret, ocupând aproape în întregime micul mijloc auto Cluj-Sălaj, o dubiță improvizată și prăpădită, la coborârea de pe Meseș, deasupra Zalăului, spre surprinderea noastră, o echipă de civili și militari a oprit mașina și cu o gardă specială ne-a condus la sediul poliției Zalău, unde am fost supuși apoi unei percheziții corporale, dar prin dibăcia studenților, servieta dolofană plină de manifeste a scăpat neobservată, cred că și datorită șefului lor prin care l-am recunoscut pe fostul meu coleg de școală primară din Oradea, pe Butiri (...) Ni s-a dat drumul, am fost așteptați și cazați de către inimoșii frați Crăciun, dar a doua zi întruniți în casa șefului de partid P.N.Ț. Simion Pop (era secretarul general al organizației județene - n.n.), unde s-au întrunit și liberalii din județ (...) am aflat că toate intrările din oraș sunt blocate de către un batalion de jandarmi sub comanda Șefului Legiunii jandarmi Bihor un colonel al cărui nume nu-l mai rețin (este vorba de colonelul Mihalache amintit mai sus -n.n.).

Convoaiele masive de țărani din județ, în frunte cu preoții și dascălii lor, cu steaguri și prapuri, nu au putut pătrunde în oraș, în felul acesta conferința nu a mai avut loc”.

Prin decretul-lege din data de 15 octombrie 1946 dat de către regele Mihai I, la propunerea primului ministru Petru Groza, s-a fixat data alegerilor pentru ziua de 19 noiembrie, iar noul Parlament era convocat la București pentru data de 1 decembrie 1946.

După cum reiese și din contestația introdusă pe data de 18 noiembrie, deci cu o zi înainte de alegeri, de către Corneliu Coposu, Zaharia Boilă și Iuliu Coroianu, candidați pe lista P.N.Ț. la Sălaj, s-au produs și în acest județ o serie de ilegalități.

De la început, semnatarii acestei contestații subliniau faptul că nu fac referire la „toate abuzurile săvârșite de autoritățile administrative, în materie de propagandă, deși Marile Puteri Aliate au hotărât la Moscova, ca propaganda pentru alegeri să fie complet liberă”. Aceste abuzuri urmau să facă obiectul unei alte contestații, care să fie înaintată Parlamentului.

Ei contestau, în primul rând, modul cum au fost întocmite registrele electorale. Acestea, conform legii, trebuiau întocmite de către magistrați, și numai în cazuri excepționale de către primari. Dar aceste registre au fost întocmite numai de către primari, care după cum am văzut mai sus erau oamenii noii puteri, cei de dinainte de instalarea guvernului Groza fiind epurați. De asemenea, listele electorale nu au fost afișate, pentru eventuale revizuirii, după cum stipula legea electorală. Din această cauză, semnata-

rii contestației afirmă faptul că în Sălaj au fost privați de dreptul de vot cel puțin 7.500 de alegători. Tot legea spune că certificatele de alegători trebuiau să fie distribuite de către magistrați. În schimb ele au fost distribuite numai prin primării. Și prin această metodă au fost privați de dreptul de a vota alți aproximativ 7.200 de alegători.

Biroul electoral județean a funcționat defectuos. Astfel, adeverințele pentru delegați au fost date abia în data de 15 noiembrie, orele 12, deși ele trebuiau distribuite până în data de 14. Având în vedere faptul că organele administrative au arestat ilegal numeroși fruntași ai organizației P.N.Ț. din Sălaj și i-au adus la Zalău, aceasta a făcut imposibilă distribuirea adeverințelor. Mulți dintre aceștia au fost eliberați în momentul când nu au mai putut să ajungă la secțiile de votare unde erau delegați. Iată lista celor arestați: Dr. Fărcaș Victor, Zaharia Pamfil, Botiș Ioan, Govor Tiberiu, Sava Ioan, Pop Vasile, Duca Alexandru, Dr. Iustin Buzilă, Chioreanu Ion, Nădișan Ioan, Sumălean Dumitru. Și adeverințele pentru candidați au fost eliberate abia pe data de 18 noiembrie.

La arhivele din Zalău se găsesc o serie de rapoarte din care reiese, în mod clar, modul cum a acționat aparatul de propagandă comunist, cu largul concurs al administrației locale pentru falsificarea grosolană a alegerilor.

O primă măsură ilegală luată de către comuniști a fost, după cum se poate observa și din contestația amintită mai sus, cea a arestării fruntașilor țărăniști care erau desemnați ca delegați la aceste alegeri. Ei au fost eliberați în momentul în care mulți dintre ei nu mai puteau să ajungă la secțiile de votare.

O altă metodă folosită pentru fraudarea alegerilor a fost introducerea în urnă a buletinelor de vot șampilate cu o zi înainte sau în noaptea dinaintea alegerilor.

La cele două secții de votare din Zalău au fost introduse 500 la prima și 300 de voturi la cea de a doua, șampilate cu lista nr. 1, lista coaliției procomuniste, care avea ca semn electoral Soarele, în dimineața zilei de 19 noiembrie. La secția nr. 1 s-a profitat și de faptul că delegatul PNT purta ochelari cu dioptrii mari. Pentru a-i distra atenția, el a fost rugat să citească numele cetățenilor care urmau să voteze. În fața urnelor au postat „5 tovarăși”, „care în buzunar aveau buletine gata șampilate cu votat lista Nr.1”. În acest mod, se spune în raportul instructorului județean al P.C.R., Dan Alexandru, la secția 1 din Zalău au mai fost introduse încă 200 de voturi. La cealaltă secție, însă, unde delegați erau fruntașul țărănist Traian Jarca și un țaran din Ortelec, comuniștii nu au reușit să introducă decât 50-90 de voturi.

O altă tactică folosită a fost cea a anulării a foarte multor voturi, care, după cum reiese și din rapoartele secțiilor de votare, erau în marea lor majoritate ale listei nr. 3, cu semnul electoral „Ochiul”, adică ale P.N.Ț.

Oricum, rezultatele alegerilor au fost „aranjate” la Centru, adică la București. Astfel, deși alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946 au fost câștigate de către P.N.Ț. cu un procentaj de aproape 80 %, rezultatul

alegerilor a fost practic inversat de către comuniști. A fost cea mai mare fraudă electorală din istoria României

Conducerea P.N.Ț., prin președintele său Iuliu Maniu, împreună cu cea a P.N.L., prin președintele Constantin I.C. Brătianu, au reacționat cu promptitudine și au contestat aceste alegeri. Astfel, pe data de 20 noiembrie 1946 ei au prezentat ilegalitățile comise de către guvernul Groza, subliniind faptul că acesta „a falsificat alegerile” și că P.N.Ț. le-a câștigat, reclamând „puterea în numele popularității covârșitoare pe care a dovedit-o, în numele opiniei publice românești care i-a acordat încrederea sa”.

Și la Biroul Electoral al județului Sălaj au fost depuse o serie de contestații pe care acesta le-a înaintat Comisiei Electorale Centrale, unde se pare că au fost „înmormântate”.

Starea de spirit a populației din Zalău și județ era foarte încordată, deși comuniștii raportau că „după alegeri în general s-a observat o liniște și o tăcere”. Se recunoaște, însă, că această liniște „n-a durat mult”, deoarece, „reacțiunea a început să-și manifeste nemulțumirile și înfrângerea din alegeri prin fel și fel de zvonuri: Că alegerile nu sunt valabile și că nu sunt aprobate de Anglia și America”. Acest zvon ar fi fost lansat de către funcționarii din administrația locală. S-a mai lansat zvonul „că în curând vor fi alte alegeri”.

Au reînceput intimidările și arestările fruntașilor P.N.Ț. Astfel, fostul candidat al listei P.N.Ț. pentru Sălaj, Filip Sever din Tășnad a fost arestat „din punct de vedere administrativ” și adus la Zalău, de unde după câteva zile a fost lăsat acasă.

După desființarea partidelor istorice și abdicarea forțată a regelui Mihai, pe data de 30 decembrie 1947, peste Zalău și întreaga țară se așternea noaptea totalitară comunistă, țara noastră transformându-se într-un adevărat penitenciar politic.

du-se într-un adevărat penitenciar politic.

Odată cu noua organizare administrativ-teritorială de tip sovietic din 1950, se desființează județul Sălaj, iar orașul Zalău devine un simplu centru de raion. Abia după noua reorganizare administrativ-teritorială din anul 1968, când se reînființează județul Sălaj, în limitele actuale, mult mai mic decât Sălajul interbelic, orașul Zalău redevine capitală de județ.

Note:

1. Virgil Țărău, Ioan Marius Bucur, *Strategii și politici electorale în alegerile parlamentare din 19 noiembrie 1946*, Cluj-Napoca, 1998, doc. 1

2. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Sălaj (în continuare se va cita S.J.A.N.S.J.), *Fond Comitetul județean Sălaj al P.C.R.*, dos. 12/1946, f. 3

3. Idem, dos. 1/1945, f. 3

4. Idem, dos. 11/1946, f. 2

5. Idem, *Fond Primăria orașului Zalău. 1945-1949*

6. *Ibidem*

7. *România. Viața politică în documente. 1946*. Arhivele Statului din România, București, 1996, doc. nr. 6

8. S.J.A.N.S.J., *Fond Comitetul Județean Sălaj al PCR*, dos. 11/1946, f.10

9. *Ibidem*, f. 11

10. Horațiu Ciortin, „Mărturii din studenție - Cluj 1946”, în *Sovietizarea Nord-Vestului României. 1944-1950*, Edit. Muzeului Sătmărean, 1996, p. 266

11. *România...documente. 1946*, doc. 87

12. Cornel Grad, Doru E. Goron, „Alegerile parlamentare din noiembrie 1946 în Sălaj. Pregătire, desfășurare, rezultate”, în *Sovietizarea nord-vestului României. 1944-1950*, Edit. Muzeului Sătmărean, Satu-Mare, 1996, p. 157-163

13. S.J.A.N. SJ, *Fond Comitetul Județean Sălaj al PCR*, dos. 3/1946, f. 40

14. Ioan Scurtu, *Iuliu Maniu*, Edit. Enciclopedică, Buc., 1995, p. 136

15. *Vezi*, în acest sens, C. Grad, D.E. Goron, *op.cit.*, p. 164-165

16. *Ibidem*, f. 102

Din colecția personală Daniel Mureșan

Complexul cultural spiritual „Sfânta Vinere”

Paroh Pr. Ioan GHIURCO

Rezumat: călătorul care vine în Zalău, dinspre Cluj spre Satu-Mare, vede pe versantul stâng al Văii Zalăului, pe partea superioară, un mare edificiu ce se înalță ca o vajnică cetate spirituală: AȘEZĂMÂNTUL BISERICESC CULTURAL – SPIRITUAL „SFÂNTA VINERE”.

Acest edificiu este un ansamblu arhitectural modern în care sunt îmbinate, cu multă abilitate, de către arhitecții Doina și Mircea Nejur, trei funcțiuni: Catedrala „ÎNĂLȚAREA DOMNULUI” (5000 locuri); un monumental obelisc al eroilor (50 metri înălțime); spații muzeale pentru bunurile ce fac parte din Patrimoniul Cultural Național.

Catedrala are planul de cruce greacă înscrisă, adică laturi egale, lungime, lățime și înălțime (vorbim despre partea interioară), formă consacrată în arhitectura Bisericii Răsăritene și adăpostește toate spațiile specifice: pronaos, naos și altar. Spațiul interior se desfășoară pe mai multe nivele, permițând participarea la slujbe a unui număr de aproximativ 5000 credincioși. Poziționarea spațiilor pentru cor, la nivelul al doilea, dă un aer de monumentalitate. Întregul spațiu interior este luminat de vitralii ample, atât dinspre altar cât și dinspre abside. Câțiva turiști greci s-au pronunțat că interiorul este o mini copie după Catedrala „SFÂNTA SOFIA” din Constantinopol, și nu au greșit spunând acest lucru. „SFÂNTA SOFIA” are dimensiunile 72/72/72 metri, iar „SFÂNTA VINERE” din Zalău, 36/36/36 metri, adică lungime, lățime, înălțime.

După ieșirea din robie, în timp ce poporul lui Israel pibegea prin pustiu, Domnul îi grăiește lui Moise: „Să- Mi faci locaș Sfânt și voi locui în mijlocul lor” (Ieșire 25.8). De mult ar fi dorit poporul să construiască un locaș sfânt Domnului, dar în timp ce trăia în crunta robie acest lucru nu a fost posibil.

De atunci au trecut mii de ani, iar cuvintele Domnului, pentru noi, au devenit mai actuale ca oricând. Demult ar fi dorit și credincioșii din Zalău să construiască locaș sfânt Domnului, dar în timpul robiei și dictaturii comuniste, acest lucru, cu toate insistențele noastre, n-a fost posibil, cu toate că până la acea dată, timp de 60 de ani, nu s-a construit, în Zalău, nici un locaș de cult ortodox, iar populația românească, în acea perioadă, a crescut de peste 22 de ori.

Imediat după evenimentele din decembrie 1989,

cuvintele Domnului: „Să-mi faci locaș sfânt și voi locui în mijlocul lor” au devenit un imperativ al nostru, bineștiind că Domnul, locuind între noi, își va îndeplini promisiunea pe care a făcut-o și lui David când acesta a voit să construiască locaș sfânt Domnului: „Voi tocmi loc pentru poporul meu, îl voi înrădăcina și va trăi el în pace la locul său și mai mult nu se va mai neliniști, oamenii necredincioși nu-l vor mai strâmtora ca mai înainte” (II Regi 7,10).

În această idee a înrădăcinării și a trăirii în pace, la locul nostru, pornit-am și noi, în Zalău, lucrarea construirii unui locaș sfânt pentru mărirea lui Dumnezeu și modelarea sufletelor umilite, robotite, strivite și mutilate de regimul comunist-ateu, ca oamenii să nu mai fie neliniștiți și cei necredincioși să nu-i mai strâmtoreze, Dumnezeu să locuiască între noi și să devină o realitate de zi cu zi a vieții noastre, iar fructele amare ale vreunei dictaturi, fie de dreapta, fie de stânga, să nu se mai cultive niciodată pe acest pământ purificat prin sânge.

Acum, călătorul care vine în Zalău, dinspre Cluj spre Satu-Mare vede pe versantul stâng al Văii Zalăului, pe partea superioară, un mare edificiu ce se înalță ca o vajnică cetate spirituală: AȘEZĂMÂNTUL BISERICESC CULTURAL–SPIRITUAL „SFÂNTA VINERE”.

Acest edificiu este un ansamblu arhitectural modern în care sunt îmbinate, cu multă abilitate, de către arhitecții Doina și Mircea Nejur, trei funcțiuni:

- Catedrala „ÎNĂLȚAREA DOMNULUI” (5000 locuri);
- Un monumental obelisc al eroilor (50 metri înălțime);
- Spații muzeale pentru bunurile ce fac parte din Patrimoniul Cultural Național.

Catedrala are planul de cruce greacă înscrisă, adică laturi egale, lungime, lățime și înălțime (vorbim despre partea interioară), formă consacrată în arhitectura Bisericii Răsăritene și adăpostește toate spațiile specifice: pronaos, naos și altar. Spațiul interior se desfășoară pe mai multe nivele, permițând participarea la slujbe a unui număr de aproximativ 5000 credincioși. Poziționarea spațiilor pentru cor, la nivelul al doilea, dă un aer de monumentalitate. Întregul spațiu interior este luminat de vitralii ample, atât dinspre altar cât și dinspre abside. Câțiva turiști greci s-au pronunțat că interiorul este o mini copie după Catedrala „SFÂNTA SOFIA” din Constantinopol, și nu au greșit spu-

nând acest lucru. „SFÂNTA SOFIA” are dimensiunile 72/72/72 metri, iar „SFÂNTA VINERE” din Zalău, 36/36/36 metri, adică lungime, lățime, înălțime.

De altfel, intenția noastră a fost că, dacă Biserica Catolică are ca simbol catedrala „SFÂNTUL PETRU” din Roma iar Biserica ortodoxă are ca simbol Catedrala „SFÂNTA SOFIA” din Constantinopol, cea mai mare biserică ortodoxă din lume, să construim și noi, pentru ortodocșii zălăuani și sălăjeni, un edificiu sacru, simbol, într-un stil consacrat.

Accesul în catedrală se face pe sub arcul monumentalului obelisc al eroilor, cu o înălțime de 50 m, ce se desface în două aripi, sub formă de portic. Acesta are rolul de a asigura accesul la spațiile din demisol precum și de a proteja frescă exterioară. Sub arcul monumentului este instalat un clopot ce cântărește 3000 kg. Pe clopot sunt încrestate cuvintele pe care strămoșii noștri le încrustau în doaga de bronz a clopotelor: „*DEUM LAUDO, VIVOS HOMINES VOCO, MORTUOS PLANGO, FULGURA FRANGO*”. Aceste cuvinte exprimă o realitate, definind rostul clopotului în general. În primul rând aduce laudă lui Dumnezeu – *DEUM LAUDO* – pentru că a fost ascultată rugăcina oamenilor cetății de a construi templul precum oarecând rugăciunea lui Solomon: „*Am auzit ruga ta și Mi-am ales locul acesta să fie templu pentru aducerea de jertfe... Acum ochii Mei vor fi deschiși și urechile Mele vor fi cu luare-aminte la rugăcinile care se vor face în locul acesta*” (II Cronici 7,12-15).

Pe cei vii Iisus îi cheamă – *VIVOS HOMINES VOCO* – prin sunetul clopotului, la rugăciune, ca să-i trezească din somnolența viselor deșarte, să-i scape de

apăsarea atâtor dezamăgiri și să le ofere pâinea vieții, lumină din lumină, virtute din virtute, viață din viață.

Pe cei morți – *MORTUOS PLANGO* - sunetul clopotului îi va plânge împreună cu noi, fericindu-i dacă sunt vrednici de fericire și compătimitindu-i dacă dumnezeiescul mire îi va fi găsit fără haină de nuntă, fără untelemnul credinței, al dragostei și al slujirii binelui în candela vieții lor pământești, cerându-i îndurare.

Iar când stihiiile naturii vor veni să se dezlănțuie și se vor agita înspăimântător, când vor încerca să tulbure pacea vazduhului și seninul cerului, punând în primejdie realizările omului, glasul clopotului va deveni un strigăt de durere către Dumnezeu, de implorare a milei Lui, pentru frângerea furtunii din văzduh – *FULGURA FRANGO* – dar și a celei din inimile noastre încărcate de atâtea ori de norii răutății, mâniei, urii și ai altor păcate.

Partea de la demisol constituie spații muzeale pentru bunurile ce fac parte din Patrimoniul Cultural Național, care, conform Legii, obligă pe deținătorii acestora la o mare răspundere. Puțină lume cunoaște că Biserica deține bunuri deosebit de valoroase, constând din carte veche, icoane pe sticlă, icoane pe lemn și alte obiecte cu valoare artistică, istorică și documentară, care actualmente stau depozitate în condiții cu totul improprii, tensionate, fiind expuse unei rapide degradări fizice, majoritatea fiind fragilizate, dar ele prezintă și focare active de infecție, necesitând grabnice lucrări de tratament prin dezinsecție și dezinsecție, ori în actualul spațiu așa ceva nu este posibil. Aceste bunuri le-am primit moștenire de la înaintașii noștri și datorie sfântă avem de a le lăsa și noi, la

rându-ne, zestre urmașilor noștri. Această datorie de suflet o s-o putem îndeplini numai creindu-le condiții optime de păstrare și o securitate deplină spre care ne și străduim.

Până acum au fost efectuate lucrări de peste 250 miliarde de lei (în bani vechi), sumă ce provine din contribuția benevolă a oamenilor de bună credință, a iubitorilor de cultură, a cinstitorilor de eroi și a celor care doresc ca spiritualitatea acestui popor să reintre pe făgașul ei normal. La aceasta se adaugă și contribuția Guvernelor ce s-au succedat în perioada construcției, a Secretariatului de Stat pentru Culte, Consiliului Județean Sălaj, Primăriei Zalău și a societăților comerciale unde apelul nostru a găsit receptivitate. Ne ferim a da exemple pentru a nu fi acuzați de partizanat politic, dar au fost guverne care au ajutat foarte mult, asta datorită unor aleși locali care au pus mult suflet în această lucrare și au fost guverne care au ajutat extrem de puțin sau chiar deloc. Și aceasta este valabil și la nivel de Consiliu Județean sau Primărie. La timpul potrivit, se va publica o carte cu date exacte despre contribuția atât a guvernelor cât și a Consiliului Județean și Primărie pe toată durata construcției.

În general, când privim cu ochii sufletului acest edificiu, putem observa de câtă jertfă sunt în stare oamenii, când din foarte puținul lor au rupt ca să mai așeze o cărămidă și să mai înalțe Sfânta Lucrare. Aici este înmagazinată o imensă jertfă, care înseamnă de fapt măsura dragostei față de Dumnezeu și față de semenii. Iar până când vedem făcându-se asemenea jertfe, putem spera în mai bine. Acum suntem, ca valoare, la 90 %. Urmează să facem finisajele exterioare, sistematizarea pe verticală, dotări și să continuăm lucrările de pictură la care lucrează unul dintre cei mai vestiți pictori în tehnica frescă – profesorul Petru Botezatu.

Am reușit să achiziționăm un frumos iconostas și scaune sculptate în stejar masiv, lucrare realizată de sculptorul Mircea Vasile din Sighetul Marmației.

De asemenea, o achiziție deosebit de importantă este cea a policandrului turnat în bronz în greutate de 1780 kg, având 360 lumini, înalt de 7 metri, cu un diametru, la bază, de 4 metri, realizat, ca unicat, de firma „SKIADOPOULOS BROS INC” din Atena.

Porniți pe drumul acestei sfinte înfăptuiri, acum, când suntem obosiți de atâtea începuturi, apăsați de atâtea dezamăgiri, dar mânați de dorința de a nu lăsa valorile eterne ale spiritului să se năruie, având doar ca fortifiant fiorul sfânt al atâtor jertfe, facem și pe această cale un apel din suflet către semenii noștri: haideți să ne unim înspre zidire, să ne legăm viața de ceva ce nu pierde. Orice se face cu jertfă, dar să nu uităm că nici o jertfă făcută pentru suflet, pentru Dumnezeu nu rămâne nerăsplătită, ci „...Înmulțit va lua înapoi” (Matei 19,29).

Prin tot ceea ce se înfăptuiește aici se dă viață unui mai vechi vis al înaintașilor noștri.

Spre sfârșitul anilor 60 ai secolului trecut, student

fiind la Facultatea de Teologie din București, la sfârșit de săptămână ne întâlneam câțiva sălăjeni, care studiam în capitală, la doamna Natalia Negrea, din strada Comarnic, nr. 44, cartierul Colentina, soția fostului șef al Siguranței din istoricul județ Sălaj. Aici am avut bucuria să-l cunosc pe domnul dr. Iulian Domșa, al III-lea prefect român al județului Sălaj după Marea Unire, însă primul prefect ortodox. Era o mare plăcere să stai de vorbă cu aceste venerabile personalități ale județului nostru. Printre altele, Iulian Domșa, după ce i-am spus că sunt student la Teologie, m-a îmbrățișat cu multă căldură și m-a felicitat pentru curajul de a studia Teologia în acele timpuri, apoi mi-a povestit că primul lui gând, după ce a fost numit prefect, a fost să construiască o biserică ortodoxă în Zalău, el fiind ortodox din Miluan. Puținii ortodocși din Zalău, la vremea aceea, erau afiliați la parohia ortodoxă din Românași. Așa a început și cu mari eforturi s-a terminat construcția bisericii ortodoxe „SFÂNTA TREIME” din Zalău, strada Andrei Șaguna, nr. 4 (fostă a Florilor) iar casa din fața ei, existentă cu mult timp înainte, a devenit casă parohială. Atunci nu m-am putut gândi că voi ajunge să servesc în acea biserică și să locuiesc în acea casă timp de 23 de ani.

Pentru acel timp, noua biserică satisfăcea cerințele spirituale ale puținilor credincioși ortodocși, băștinași, la care apoi s-au mai adăugat câțiva profesori și ofițeri veniți din sud, precum și un număr apreciabil de basarabeni care au fugit din fața tăvălugului sovietic și s-au stabilit în Zalău.

Dar fostul prefect intuia că, unindu-se cu țara mamă, Ardealul va îmbrăca nestingherit haina de sârbătoare a credinței străbune, și că peste tot va veni vremea ca și în Zalău să se construiască o catedrală ortodoxă. Și iată că acest vis prinde contur. Este într-un stadiu avansat de construcție prima catedrală ortodoxă din Sălaj. Iar cine trece Duminița, în timpul Sfintei Liturghii, pe bulevard și aruncă privirea spre incinta acestui așezământ, rămâne uimit de mulțimea credincioșilor ce vin aici pentru a-și astâmpăra foamea și setea spirituală. Ei sunt cea mai frumoasă podoabă a Bisericii. Sunt cei care au ajuns la convingerea că existența noastră nu e numai piatră, lemn, metal, mâncare și băutură. Deși chiar și acestea își au poezia lor și o semnificație mai adâncă decât simpla satisfacție a nevoilor materiale. Prin aceasta, rostul vieții omenești se înalță de la stomac la inimă, de la haină, ca simplă ocrotitoare pentru intemperii, la îmbrăcămintea estetică, de la lupta pentru existență la însăși frumusețile spiritului, la poezia vieții, precum citim că sufletul e mai mult decât hrana și ființa omenească mai mult decât haina (Matei 6,25). Atunci când suntem receptivi la cerințele sufletului, constatăm că în ființa noastră este o mare sete de lirism și ideal. Ea constituie una din coordonatele esențiale ale omului superior. „Nu numai cu pâine va trăi omul ci și cu tot cuvântul care iese

din gura lui Dumnezeu” (Matei 4,4). Desigur că aici „Cuvântul” nu stă în opoziție cu „pâinea cea de toate zilele”, pe care o cerem în rugăciunea cotidiană, ci doar o depășește: există și o foame și o sete a sufletului după Dumnezeu, bine și frumos, după cultură și adevăr și îndeosebi după învățătura Evangheliei, o foame și o sete la fel de mistuitoare ca și cea trupească. Aici vine vorba și de pâinea transfigurată, pe care ne-o oferă Mântuitorul „*Eu sunt pâinea veștii; cel ce vine după Mine nu va flămânzi și cel ce crede în Mine nu va înseta niciodată*” (Ioan 6,35). Așadar, din acest punct de vedere, cu totul realist, asupra firii omenești cu cele două coordonate ale ei, putem reține că există viață cu toate trebuințele sale inevitabile; dar mai există și „*poezia vieții*” cu saltul ei calitativ spre cele spirituale, pe care de asemenea trebuie s-o cultivăm ca să nu cădem în acea îngrijorare exclusivistă numai pentru ce vom mânca, ce vom bea sau cu ce ne vom îmbrăca, spre care Mântuitorul zice că se străduiesc păgânii. Un creștin bun, care frecventează cu regularitate Sfânta Biserică, întâlnindu-se aici, prin rugăciune, cu Iisus, știe să fie drept cu sine însuși, adică dând și sufletului și trupului cele de trebuință. În acest fel va realiza și acea pace de care omul are atâta nevoie, pacea cu Dumnezeu, cu semenii și cu

sine. Dar nu vom putea vorbi niciodată de pacea pe orizontală – adică între noi oamenii – dacă nu vom realiza mai întâi pacea pe verticală, adică pacea cu Dumnezeu. Să ne gândim la mesajul îngeresc al păcii vestit cu prilejul venirii pe lume al Împăratului Păcii – Iisus Hristos. Crainicii acestui mesaj condiționează pacea pe pământ de împlinirea unui singur lucru: Mărirea lui Dumnezeu. Și atunci se naște „*pe pământ pace și între oameni bună-nvoire*”. Într-adevăr lipsurile de tot felul, criza economică sunt generate de neliniște și frământare, dar să ne ferească Dumnezeu de o criză spiritual-morală care ar putea genera „*războiul cel dintre noi*” cu urmări dinte cele mai dezastruoase pe toate planurile. Dar realizând starea reală de pace și liniște mai întâi pe verticală, adică cu Dumnezeu, apoi pe orizontală, adică cu semenii și apoi cu sine, adică fiind drepti cu noi înșine, dând fiecărei părți a ființei noastre ceea ce i se cuvine, putem spera și în siguranța zilei de mâine, adică ieșirea din criza economică. Cuvintele sfinte: „*căutați mai întâi împărăția lui Dumnezeu și dreptatea lui și toate celelalte se vor adăuga vouă*” (Matei 6,33) sunt mai actuale decât oricând.

Să ne ajute Dumnezeu.

8 Momente zălăuane (Techergheli sălăjene 8)

GYÖRFI-DEÁK György

1. PATINA SMALȚULUI

Întotdeauna am socotit că muntele este o încercare dată de Dumnezeu pentru a afla cine ești cu adevărat. Cu excepția Cehului Silvaniei, fiecare oraș sălăjean este străjuit de câte o spinare masivă și impunătoare: Măgura din Țimleu, Muntele lui Rákóczi în Jibou, Meseșul și străvechiul „limes” roman deasupra municipiului reședință de județ. Nu știm cum arăta satul Zyloc, pomenit de cronicarul anonim al regelui Béla când, în „Gesta Hungarorum”, a relatat campania trupelor conduse de căpetenia Tuhutum și fiul său Horca. În 2011, când s-a hotărât construirea unei hale agro-alimentare în locul vechii pieți din oraș, Muzeul Județean de Istorie și Artă din Zalău a avut ocazia să sape în propria curte din spate (de fapt, a liceului de băieți de pe vremuri) și a descoperit mai multe vestigii medievale, printre care și o fierărie. După terminarea primelor prospecțiuni, de Zilele Cetății au fost chemați și copiii să-i ajute pe cercetători, va să zică să se transforme, după caz, în Indiana Jones sau Lara Croft și să înceapă

căutarea „comorilor” din Evul Mediu Timpuriu. Cioburile descoperite dovedesc că olarii din târg își începuseră activitatea încă de pe atunci.

Ceramica de Zalău era de o calitate excepțională, garantată prin statutul meșteșugarilor și verificată cu mare atenție de către cei înainte-stătători: avea fondul alb, decorat cu verde, maro și violet închis, era smălțuită, și, dacă clientul accepta să dea un ban în plus, bogat ornamentată. Deși prima breaslă de olari și-a primit „autorizația de funcționare” abia în 1738, activitatea productivă fusese menționată încă în 1640, iar dovezile arheologice din prezent arată că ea debutase cu mult înainte. Lutul era extras din mici cariere, gropi săpate local în coasta dealului de deasupra centrului vechi și prelucrat în atelierelor de pe ulița numită și azi „Strada Olarilor”, care coboară dinspre cartierul Brădet către strada botezată azi Corneliu Coposu.

Recent, în literatura de specialitate, s-a încercat să se reproșeze „fazeșilor” de aici faptul că la un moment dat au impus un monopol de desfacere a mărfurilor în zonă, dar criticii uită că produsele

zălăuane erau certificate ca fiind conforme unui anumit standard, norme calitative față de care ceramica nesmălțuită produsă în atelierile țărănești nu se apropia de nici un fel. În fapt, este o reeditare a discuției despre soarta țaranului de azi, care nu este lăsat să-și vândă produsele în supermagazine, deoarece nu îndeplinește anumite criterii de igienă, ambalare sau menținere a calităților mărfii, ceea ce favorizează inevitabil desfacerea legumelor de import. Pe de altă parte, nici marile rețele comerciale nu se străduiesc să ocupe primele rânduri ale tarabelor în piețele alimentare din orașe, unde zemoasele și aromatele roșii de grădină se vând la prețuri mult mai mari decât superrezistentele, „incasabilele” tomate de seră din Turcia. Fiecare marfă își are propria piață de desfacere, unde comercianții se străduiesc să-și impună regulile când cumpărătorii n-au nimic de obiectat.

Cert este că multe dintre muzeele sătești, precum și cel realizat în casa bunicilor de Ligia Alexandra Bodea din Iaz, se mândresc cu piesele de ceramică zălăuană, vechi de peste un secol. Faptul că au rezistat atât, că au supraviețuit refugiului, bombardamentelor din conflagrațiile mondiale, epocii „războiului rece”, cooperativizării și exceselor dictaturii național-comuniste probează ceea ce era de dovedit: olarii din urbea capitală de județ își luau meseria în serios și își apărau patentul de exclusivitate prin fiecare cană, oală sau cahlă produsă.

2. ȘTRENGARA ZALĂU NORD

În noul mers al trenurilor, valabil în 2012, cursa de dimineață Jibou-Zalău a căpătat un statut interregional și bagă viteză, fără a se opri pe parcurs. Garnitura se formează din ultimele două vagoane sosite din capitală cu acceleratul de Baia Mare, fiecare de altă clasă, cu care circulă și unii dintre bugetarii de prim rang. Probabil că, din cauza crizei, șefii din Zalău au rămas fără bonuri de benzină și nu-și permit să cheme mașina instituției la Jibou, să-i ia cât mai repede de acolo. După ce oricum au așteptat douăzeci de minute în plus, răstimpul cât pleacă garnitura principală și se cuplează noua locomotivă, gândești că n-au răbdare să suporte pierderea a încă trei minute cu staționările din cele trei stații de pe parcurs. Așa că „expresul matinal”, singurul tren dintre 7:00 și 13:30, trece ca rapidul prin Mirșid, stație unde se poate coborî pentru a merge la străvechea cetate romană Porolissum. Ruta, un prilej de „a techergheli” prezentat anterior, este spectaculoasă, de un pitoresc aparte. Nu-i nici prea lungă (8 kilometri, adică un parcurs de 2 ore pentru adolescenți și adulți) și-i în parte umbră, deoarece străbate minunata pădure a Vișinalului.

Modificarea orarului C.F.R. nu ne-a deranjat

prea mult, deoarece noi ne duceam la Festivalul Verii (sau Berii - pentru mulți concetățeni, denumirea „fiestei” zălăuane de la începutul lunii august a devenit foarte confuză, mai ales după cea de-a treia halbă), dar în compartiment cu noi era și un om din Brașov, care ar fi dorit să coboare acolo, ca să ajungă în Moigrad. Controlorul a confirmat, trenul nu are oprire în stația Mirșid, dar nu-i nici un bai, domnul călător să meargă până în Zalău și să rămână cuminte în vagon, că peste un sfert de oră aceeași garnitură se întoarce la Jibou, de data aceasta cu oprire în toate stațiile. Deci, în anul apocalipsei mayașe, cel mai scurt drum între orașul someșan și comuna unde se exploatează siderurgicul tuf vulcanic trece prin Crișeni și descrie traiectoria unui bumerang amețit de atâta învârteală.

Am citit de curând în „Magazin Sălăjean” o știre (nesemnată) despre robotul cu o voce feminină pus să anunțe sosirile și plecările din stația Zalău Nord. Când, din cauza caniculei, șinele s-au strâmbat și în 20 august a.c. un marfar a sărit de pe linie, circulația feroviară a fost suspendată timp de vreo cinci ore. Cu toate acestea, „blondina” înregistrată pe bandă și-a continuat imperturbabilă programul, fără ca vreunul dintre ceferiști să-i taie piuitul, spre veselia (citește: „hazul de necaz al”) celor de pe peron: „Cum tanti se încâpățâna să roage oamenii să poftească în vagoane, s-au apucat și ei să facă miștocăreală prin gară, spunând că urcă mintenaș dacă li se dă gratis loc la cușetă.”

Credem că jurnaliștii distrați de anunțurile fără efect clamate la megafon în ziua deraierii din Mirșid vor fi interesați să adauge la dosarul cu fapte diverse din categoria „Eternul și fascinantul Sălaj” un incident similar, pățit la întoarcerea noastră de la zilele orașului.

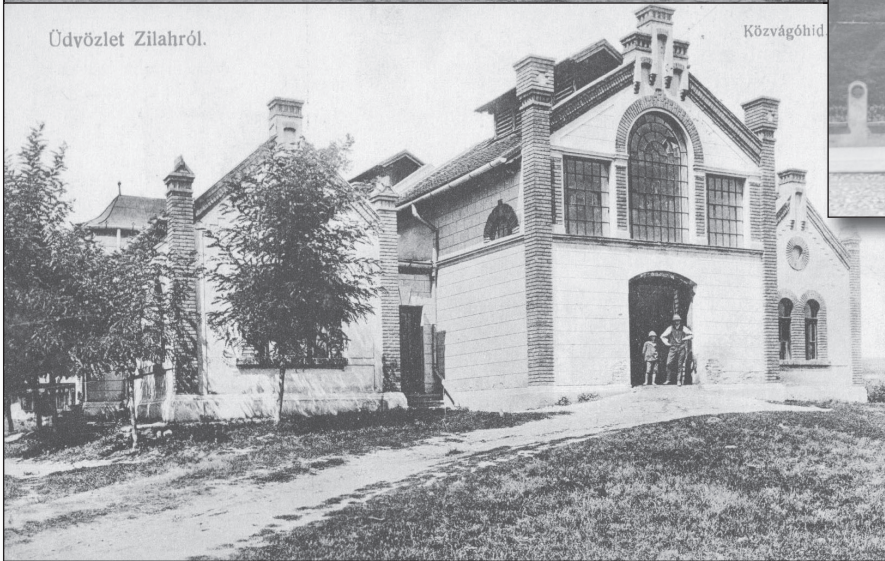
Cursa „regio” Sarmășag-Zalău Nord-Jibou circulă ca atare, pe toată distanța, doar în timpul săptămânii. În weekend, ea se oprește în capitala de județ și nu mai pleacă niciunde, fără să-i pese de programul „spicheritei automate”. Noi ne-am urcat în vehiculul cu aspect de tramvai, ne-am instalat comod pe băncuțe, dar am sărit cât-colo, să ne adunăm bagajele și să coborâm în mare grabă, când am auzit că trenul respectiv va sosi în gară la linia doi. Noroc cu pasagerii cu vechime, care ne-au potolit și ne-au explicat toată tărășenia, zâmbind cu gura până la urechi. Ca tot străinul lăsat la îndemâna bunăvoinței gazdelor, nu ne-a venit să credem că este posibil așa ceva în mult-lăudatul secol XXI. Știrea citată ne demonstrează că se poate întâmpla, iar în „ștregara” stație Zalău Nord năzdrăvăniile continuă.

(Continuare în numărul viitor)

Kossuth-tér.

Zilah.

Üdvözet Zilahról.

Köztér

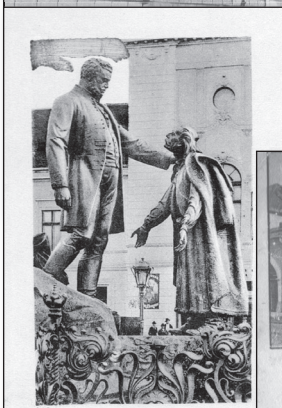
Üdvözet Zilahról
Rákóczi utca

Zilah.

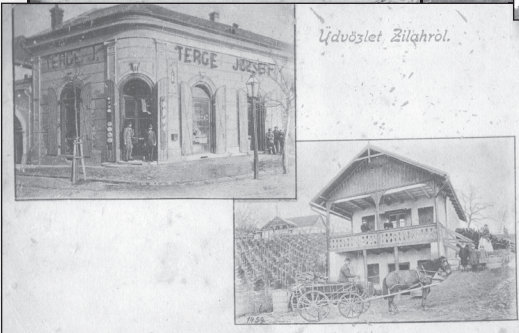
Polgári-tér.

Ure lobunk.

Zilah.

Wesselényi-szobor.

Üdvözet Zilahról.

Székessai-park

Din colecția personală Daniel Mureșan

1910

Üdvözet Zilahról

Molnár Lajos kiadása Zilah.

Levelerő lapodát megkapkék. Ösvendüny

Festivalul Roman Zalău - Porolissum, 2011